

BİNGÖL ISSN: 2147-5679
2018/2
ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ Yıl/Year:4 Cilt/Volume:4 Sayı/Issue:8

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

Yıl/Year:4 Cilt/Volume:4 Sayı/Issue:8

2018/2

ISSN: 2147-5679

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

BİNGÖL 2018

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yıl/Year:4 Cilt/Volume:4 Sayı/Issue:8

ISSN: 2147-5679

Sahibi / Owner

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Abdulnasır SÜT

Editörler / Editors

Öğr. Gör. Murat VAROL
Öğr. Gör. Şerif GÜZEL

Dergi Sekreteryası ve İletişim /

Secretary of Journal and Communication:

Enstitü Sekreteri Sadrettin BEKİ

Dergi Tasarım ve Uygulama / Magazine Design

Şemal Medya Tasarım Ofisi

Dergi Yazışma Adresi / Correspondence Address

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğü, 12100-Bingöl

Telefon: 0426 216 00 42

Faks: 0426 216 00 42

Enstitü e-posta: yasayandillerenst@bingol.edu.tr

Dergi e-posta: bingolyasayandiller@gmail.com

Basım Yeri / Place of Publication

Sadık Daşdöğen–Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit.
C Blok No: 215–216, Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 613 12 11

Yayın Kurulu ve Danışma Kurulu Editorial Board and Advisory Board

Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ
Prof. Dr. Abdulaziz HATİP
Prof. Dr. Abdullah KIRAN
Prof. Dr. Abdullah ÖNALAN
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK
Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ
Prof. Dr. Mehmet BARCA
Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ
Prof. Dr. Nusrettin BOLELLİ
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK
Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ
Doç. Dr. Abdurrahman ADAK
Doç. Dr. Abdülhadi TİMURTAŞ
Doç. Dr. Hayrullah ACAR
Doç. Dr. Metin YİĞİT
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nesim DORU
Doç. Dr. Vecihi SÖNMEZ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet KAYINTU
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan TEK
Dr. Öğr. Üyesi Bedrettin BASUĞUY
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ercan ÇAĞLAYAN
Dr. Öğr. Üyesi Hemin OMAR AHMAD
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet YAZICI
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ASLAN
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNERİGÖK
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZTÜRK
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

- Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi yılda 2 kez yayımlanan, ulusal hakemli bilimsel bir dergidir.
- Yayımlanan yazıların her türlü hukukî ve bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Derginin her hakkı saklıdır. Dergide yayımlanan yazılar kaynak gösterilmeksizin kullanılamaz.

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Hasan ÇİFTCİ, Bingöl Üniversitesi

Doç. Dr. M. Zahir ERTEKİN, Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ, Muş Alparslan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hemin Omar AHMAD, Bingöl Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU, Bingöl Üniversitesi

Arş. Gör. İlyas SAYIM, Muş Alparslan Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRDEN.....7

ORTAK ATASÖZLERİNİN HİKÂYELERİ:

FARSÎ-KURMANCÎ-ZAZAKÎ -6-

Hasan ÇİFTÇİ..... 9

ÇÎROKÊN WERGER ÊN MELA MEHMÛDÊ BAZÎDÎ (1797-1870)

Mustafa ÖZTÜRK..... 33

ŞEHİRİYAR'IN ŞİİRİNDE GELENEKÇİLİK VE NOSTALJİYE BAKIŞI

Ahmed FERŞBAFİYAN 65

شیوازی شیعره کوردییه کانی تاهیر به گی جاف

یادگار ره سوول / کوردستان عه بدولوه هاب.....85

EDİTÖRDEN...

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi'nin sekizinci sayısını sizlere takdim etmiş bulunmaktayız.

Dergimizin bu sayısında dört makale yer almaktadır. Bu sayının ilk makalesi Hasan Çiftci'nin Farsça, Kurmanca ve Zazaca atasözlerinden oluşan makale serisinin altıncısıdır. Bu makalede insanın ümitsizliğe ve karamsarlığa düştüğü anda yaratıcı bir güç umut etmesini konu edinen atasözleri yer almaktadır.

Mustafa Öztürk tarafından kaleme alınan “Çirokên Werger ên Mela Mehmûdê Bazîdî (1797-1870) Vekolîn-Metn” isimli ikinci makalede elyazma Kurd 43 numaralı Aleksandre Jaba'nın koleksiyonunda yer alan 84 adet Farsça hikâyenin Mela Mehmûdê Bazîdî tarafından yapılan Kurmanca çevirileri ve metin hakkında bilgiler yer almaktadır.

“Şehriyar'ın Şiirinde Gelenekçilik ve Nostaljiye Bakış”ı konu alan üçüncü makale Ahmed Ferşbafıyan tarafından hazırlanmıştır. Bu makalede Şehriyar'ın şiirleri şekil ve içerik yönünden ne düzeyde hayatından izler taşıdığı irdelenmektedir.

Dergimizin dördüncü makalesi ise Yadgar Resûl ve Kurdistan Ebdulwehab tarafından hazırlanan “Şêwazî Şî're Kurdîyekanî Tahîr Begî Caf” isimli makaledir. Bu makale Tahîr Begî Caf'ın düşünceleri ve edebi anlayışı çerçevesinde, onun şiirlerini şekil ve üslup yönünden incelemektedir.

Dergimizin bu sayısında emeği geçen herkese şükranlarımızı sunar, bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle diyoruz.

ORTAK ATASÖZLERİNİN HİKÂYELERİ: FARSÎ-KURMANCÎ-ZAZAKÎ -6- Stories of Common Proverbs: Persian-Kurmanji-Zazakî -6-

Hasan ÇİFTÇİ¹

Özet

Bu makale karşılaştırmalı halk edebiyatıyla ilgilidir. Ortadoğu'nun eski halklarının dillerinden Farsî, Kurmancî ve Zazakî bazı ortak atasözlerini ve hikâyelerini konu edinmektedir. Yer yer atasözleriyle ortak olan Arapça ve Türkçe atasözlerine de yer verilecektir.

Atasözleri halkların tarihi süreçte şekillenen yaşam biçimlerini, adet ve geleneklerini ifade eden yasalar hükmündedir. Atasözleri yüzyılların geçmesiyle şekillenir ve toplumun ahlâkî, dinî ve dünyevî değerlerini ifade ederler. Toplumların tarihsel kültürünü kuşaktan kuşağa aktarırlar.

Bu makale, aynı konuda daha önce bu derginin muhtelif sayılarında seri halde yayımlananların altıncısıdır. Bu çalışmada da insanın içinde bulunduğu *en zor durumlarda* karamsarlığa kapılmadan *yaratıcı gücün devreye girmesini ümit etmesini* işaret eden bazı ortak atasözleri (*mesel*) ve ilgili hikâyeler üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Atasözü, hikâye, Allah büyüktür, Farsî, Kurmancî, Zazakî.

Abstract

This article is about comparative folk literature. It deals with the story of the common resources of the languages of the ancient peoples of the Middle East such as Persian, Kurmanji and Zazakî. It will partly touch on the common Arabic and Turkish proverbs

Proverbs are the rules that express lifestyles, customs and traditions of the peoples which are formed along the centuries. Proverbs are shaped by the

¹ Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi (hciftci62@hotmail.com).

passing of centuries and they express moral, religious and worldly values of the society. They transfer the historical culture of the society from generation to generation.

This is the sixth article of the previously published articles on the same subject in the other issues of the journal in series. In this study, I will discourse on the common proverbs and related stories which signal *to wish the creature power to step in without descending into desperation in the most difficult situations*.

Keywords: Proverb, stories, God is the greatest, Persian, Kurmanji, Zazaki

Giriş: Bu makale seri halde yayımlanması düşünülen Kurmancî, Zazakî ve Farsî ortak deyim veya atasözleri ve hikâyeleriyle ilgili makalelerin altıncusudur. Diğerleri daha önce Bingöl Üniversitesi *Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*'nin farklı sayılarında yayımlanmış ve ilgili bazı ortak atasözleri konu, anlam ve biçim açısından analiz edilmiştir.

Burada da insanın en zor zamanlarda kendine veya başkasına moral vermek ve hala ümidinin var olduğunu ima etmek amacıyla sık sık söylediği; “Allah büyüktür”, “Xodâ buzorg-est”; “Xwedê mazin-e”; “Homay pil o” Farsî, Kurmancî ve Zazakî ortak atasözü veya deyimler ve aynı anlamda kullanılan diğerleriyle ilgilidir. Hayatta birçok olayda görüldüğü gibi insan bazen üstesinden gelmesi imkânsız gibi görünen zor bir duruma veya felakete yahut bir kral veya siyasî iktidarın camı pahasına baskısı veya tehdidine maruz kalabilir ve böylece bütün çareler tükenir. Böylesi durumlarda o insanın mutlak güce sahip olan Allah’a dayanması, güvenmesi ve ümidini yetirmemesi için söylenen ve zamanla yaygın hale gelen İslam milletleri arasında ortak birçok atasözü, deyim ve bunlarla ilgili hikâye mevcuttur. Bu makalede aktarılacak ilgili hikâyelerde, aşağıda üzerinde durulacağı gibi iki tarihi şahsiyet olan Habîb-i Neccâr ve Sultan Sultan Mahmud’un isminin öne çıktığı görülür.

I. İlgili Atasözleri:

Konuyla ilgili ortak atasözlerini şekil ve içerik açısından üç şu grupta değerlendirmek uygun düşer:

1. Allah’ın sonsuz gücünü önplana çıkaran atasözleri

Burada ilkin Müslüman milletlerin inanılması zorunlu olan ve kaynağı *Kur’ân* ve Sünnete (Hz. Peygamber’in uygulamasına) dayanan Allah’ın sonsuz büyüklüğü, gücü, kudreti, iradesi, kullara yönelik merhameti vs. sıfatlarına işaret eden bazı ortak atasözlerine yer verilecektir. Bu tür atasözlerine göre her-

şeyi ve insanı yaratan yüce Allah'ın gücü, kuvveti, kudreti ve iradesi karşısında hiçbir beşerin, kralın, sultanın, şahın gücünden söz edilemez. Bir zorba kral ve şahın yahut başak bir zalimin, haksız yere bir insana zarar vermek için onun aleyhinde kurduğu tuzak ve kötü planlar boşa çıkabilir. Dolayısıyla bir insanın işleri kötüye gittiği zaman ya da kötü bir durumla karşılaştığı zaman, onun hemen karamsarlığa kapılmaması; ümidini büsbütün kaybetmemesi gerekir. İnsanı yaratan ve ona rızık veren yaratıcı en zor zamanlarda da kuluna yardımcı olup kendisini kurtarabilir. Merhameti ve gücü sonsuz olan yaratıcı, sahibi olduğu kulunu karşılaştığı problemden dolayı çaresizlik içinde bırakmaz.

a) F (Farsî):

خدا بزرگ است.

Xodâ bozorg-est. (Dihxodâ, II, 717)

Allah büyüktür.

خدا کریم است

Xodâ kerîm-est. (Dihxodâ, II, 719)

Allah Kerimdir.

Farsça'da bu iki atasözü bir insanın içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması için hala ümidin var olduğunu ifade etmek için kullanılır.

b) K (Kurmançî): Xwedê mazin e.

Allah Büyüktür.

Xwedê kerîm e. (Bingöl, 320)

Allah kerimdir.

Xwedê padişakî mezin e. (Hesen, 261; Mazî, 409)

Allah büyük bir padişaktır.

c) Z (Zazakî): Homay pîl o./ Homay pîl pîlân o.

Allah büyüktür./ Allah büyüklerin büyüğüdür.

Homay kerîm o.

Allah Kerimdir.

Homay qul bî wehar neverdenü.

Allah kulunu sahipsiz bırakmaz.

c) S (Sorani): Xwâ gewre-es. (Seccâdî, 206)

Allah büyüktür.

Xwâ le dâyk û bâwk rehmdârter e. (Seccâdî, 206)

Allah anne babadan daha merhametlidir.

d) T (Türkçe): Allah büyüktür. (Yurtbaşı, 24)

Allah kerimdir.

Allah bir karıncasından bile geçmez. (Albayrak, 141)

Allah kulundan geçmez. (Albayrak. 144)

Allah kulunu darda komaz. (Albayrak, 144)

Hemen hemen aynı anlamları ifade eden bu ortak atasözleri insanın başına gelen zor durumdan hâlâ kurtulma ümidinin var olduğunu ifade etmek için kullanılır. Allah zor zamanda kullunun imdadına kavuşabilir ve onu çaresizlik içinde bırakmaz. Ancak *Allah kerimdir* ve *Allah büyüktür* şeklinde olanlar, bazen tehdit etme ve doğacak bir fırsatta öd almayı ima etmek amacıyla da söylenir.

2. Allah'ın hikmet yönünü ön plana çıkaran atasözleri

Bu grupta yer alan ve hem şekil hem içerik açısından ortak olan atasözlerine göre: Allah herhangi bir konuda, hikmet gereği kuluna bir kapı kapatsa; yani kul aşılması imkânsızmış gibi görünen bir olaya, sıkıntıya maruz kalırsa, merhameti gereği Allah önüne başka kapılar açar; o olayın ve sıkıntının aşılması için başka başka çözüm yolları gösterir. Herşeye hükümran olan Allah birdir ama sıkıntıya uğrayan kulu için akla gelmeyen binlerce kapı aralayabilir.

a) F:

خدا گر ببندد ز حکمت دری به رحمت گشاید در دیگری

Xodâ ger bended zi hikmet derî be-rehmet guşâyed der-i dîgerî

Allah hikmet gereği bir kapı kapasa; rahmetiyle bir başka kapı açar.

(Sa'dî-i Şîrâzî, *Bûstân*, 2. baba. Dihxodâ, II, 719)

ایزد هرگز دری نبندد بر تو تا صد دیگر به بهتری نگشاید

Îzed hergiz ne-bended ber to; tâ sad dîger be-bihterî neguşâyed

Allah sana daha iyi yüzlerce kapı açmadan; asla bir kapı kapatmaz.

(*Esrâu't-tevhîd*)²

b) K: Xwedê deriyekî dadide, sed deriyan vedike. (Bingöl, 317)

Allah bir kapı kapatır, yüzlercesini açar.

Xwedê deriyekî digire, heftan vedike. (Oncu, 673)

Allah bir kapıyı kapatır, yedisini açar.

Xwedê yek e û rê hezar. (Tîgrîs, 250)

Allah birdir, kapı bin.

Xwedê derîkî bigire, wê yekî veke. (Mazî, 407)

Allah bir kapıyı kapatsa, birini de açar.

c) Z: Homay yo ber bîgir zafin ken a.

Allah bir kapıyı kapatsa, çok kapıyı açar.

2 Bu beyit hem Rûdekî hem Ebû Sa'îd Ebû'l-Hayr'ın şiirleri içinde yer almaktadır. Bk. Dihxodâ, I, 326; krş. <https://ganjoor.net/roodaki/baghimande/sh49>. (Erişim: 11.011.2018/19:20)

Allah yew, ber henzar; Allah yew ber kuen a.

Allah birdir, kapı bin; Allah bir kapı açar.

d) S: Xudâ ham-u dark-ân nâ-bast-e. (Qâzî, 144)

[Xudâ hemû derkân nâ-best e.]

Allah bütün kapıları kapatmaz.

Xudâ dark-ek-i da-bast-e, sat-ân da-k-ât-ava. (Qâzî, 141)

Allah bir kapıyı kapatsa, yüzlercesini açar.

Xwâ dere egrê we derêkiş akâtew. (Ruxzâdî, 169)

Allah bir kapıyı kapatsa bir kapıyı da açar.

e) T: Allah bir kapıyı kaparsa, bin kapıyı açar. (Albayrak, 141)

3. Allah'ın çaresiz kalan kullarına yardımına vurgu yapan atasözleri

Bu grupta yer alan ve hem şekil hem içerik açısından ortak atasözlerine göre: Allah bütün zorbalardan, krallardan, şahlardan, sultanlardan ve hatta akrabalarından ve anne babadan daha büyüktür ve daha merhametlidir. Zorbaların haksız yere güçsüz ve zayıf insanlara karşı kurdukları tuzaklar ve planlar her zaman tutmaz. Allah dilerse onların bu tuzaklarını boşa çıkarabilir ve o çaresiz insanlar kutulabilir.

a) F:

خدا از سلطان محمود بزرگتر است.

Xodâ ez Sultân Mehmûd bozorkter-est). Hazrâ'î, 1046)

Allah Sultan Mahmud'dan daha büyüktür.

خدا از پدر و مادر مهربانتر است.

Xodâ ez peder û mâder mihrebânter-est. (Dihxodâ, II, 716)

Allah baba ve anneden daha şefkatlidir.

b) K: Xwedê ji dê û baban emîntir e. (Bingöl, 319)

Allah anne babalardan daha güvenlidir.

Hebîbê Nekar, were raze wekî her car, Xwedê yek e derî hezar.

Hoste nekar, razê wek her car, Xwedê yek e, derî hezar. (Bingöl, 155)

Osta nekar, raze wek her car, Xwedê yek e, dêrî hezar. (Nûpelda, 47)

Yukarıdaki Kurmançî üç atasözü az farklı şekillerde ifade edilse de hepsinin Türkçe çevirisi şöyledir:

Marangoz ustası, her zamanki gibi gel uyu, Allah birdir kapı bin.

Aynı atasözlerinin şu varyantları da dikkat çekicidir:

Hoste nekar rabe wek her car, rizq yeke û derge hercar. (Badikî, 14)

Marangoz ustası her zamanki gibi kalk, rızık birdir, kapı bin.

Hoste Nekar razê mina her car Xwedê yek e delîl hezar (Zinar, Xwençe I,16)

Hosta necar tu binive wekî her car, Xwedê yek e delîl hezar. (Tîgrîs, 120)
Marangoz ustası sen her zamanki gibi uyu, Allah birdir, kılavuz bin.

Dolaba hebîbê necar, xewke wek hercar, şev yek e dergeh hezar. (Hesen, 87)
Habîb-i Necar'ın dolabı, herzamnki gibi uyu, gece birdir, kapı bin.

Hosta necar were binve wek her car, şev yeke dergeh hezar. (Derşewî, 111)
Marangoz ustası her zamanki gibi gel uyu; gece birdir kapı bin.

Meriv tevdîra dike û Xwedê teqdîra dike. (Seydayê Tirej, 14)
İnsan tedbir alır, Allah takdir eder.

c) Z:

Hebîbê Necar were reze wekî her car; Xwedê yek e derî hezar.
Hebîbê Necar, her zamanki gibi gel uyu, Allah birdir kapı bin.

d) S: Necar! Binû bê xem û xeyar, Xwa yek e û dergey hezar. (Hewlêr mıntıkası)
Ey Marangoz! Gamsız tasasız uyu; Allah birdir kapı bin.

Xwâ lê sultân mehmûd qâyîmtir e. (Seccâdî, 206)

Allah Sultan Mahmud'dan daha kuvvetlidir.

Xudâ gav-ra-ter-a la-sultân mahmud-i. (Qâzî, 143)

[Xudâ gavrater a lasultân mahmud ê.]

Allah Sultan Mahmud'dan daha büyüktür.

Xwudâ le Sultân Mehmûd gewretir e. (Weysî-Futûhî, 132)

Allah Sultan Mahmud'dan daha büyüktür.

Özetle Allah, herkesten daha kudretli ve güçlüdür. O zayıf ve çaresizlerin dostu ve koruyucusudur. (Qâzî, 143)

e) T: Allah anne ve babadan daha merhametlidir.

f) A: Arapça):

ابن آدم في التفكير والرب في التدبير.

İbn âdem fi't-tefkîr ve'r-rebbu fi't-tedbîr.³

İnsanoğlu (çaresizlikten) efkârlı iken, Allah tedbir almaktadır.

العبد في التفكير والرب في التدبير.

El-'abdu fi't-tefkîr ve'r-rebbu fi't-tedbîr.⁴

Kul (çaresizlikten) efkârlı iken, Allah tedbir almaktadır.

Yazar bu Arapça atasözü için şunları kaydetmiştir: Kişi, başına gelen kötü bir halden kurtulmak için bir çıkış yolunu bulamadığından dolayı üzüntüye boğulurken, ulu ve yüce Allah ona lütufta bulunarak tedbir alınca, o kişi hiç düşünmediği bir çıkış yoluyla rahata kavuşur. Bu atasözü kişinin başına gö-

3 Ahmed Teymur Bâşâ, *el-Emşâlu'l-âimme*, Mısır 1956, 5.

4 Sâlih Ziyâdne, *Mine'l-emşâli'l-bedeviyye*, 1997, 13 (Elektronik yayın 2003. www.nashiri.net; erişim 11.11.2018/ 09:15)

rünürde aşılması imkânsız bir hal veya felaket geldiği zaman moral vermek ve yüce Allah'ın bir çıkış yolunu mümkün kılacağını ve çaresiz kalan kulundan vazgeçmeyeceğini hatırlatmak için söylenir.⁵

II. İlgili hikâyeler:

Görüldüğü gibi bu son şıktaki atasözlerinde iki tarihi ve evsanevi kahramanın adı yer almaktadır.

Biri Gaznelilerin en güçlü hükümdarı sayılan ve şark edebiyatı ile halk kültüründe geniş yer edinen ve farklı kimliklerle öne çıkan Sultan Mahmud (ö. 1030), diğeri kimliği belirsiz bir marangoz ustası (Hoste Necar)'dır. Aşağıda da görüleceği gibi atasözünün ve ilgili hikâyenin bazı varyantlarında “Hostê Necar” yerine “Hebîbê Necar” adı yer almaktadır. Dolayısıyla bu ikinci isimden hareketle hikâyenin Kur’ân’da (Yasînn sûresinde) yer alan kıssadaki halka Allah’ın dinini anlatmaya gelen elçilere destek olup şehir halkının onlara uymasını isteyen mazlum bir müminin (Habîb en-Neccâr: Marangoz Habîb) adından mülhem olabilir. Hikâyenin asıl kahramanı “Hebîbê Necar”ın yerine zamanla “Hostê Necar”ın geçmesi, Kürt kültürünün çeşitli nedenlerle değişime uğradığı veya sekülerleştirilmeye çabaladığı modern dönemlerin ürünü olarak yorumlanabilir.

Kur’ân’da yer alan kıssada, kahramanın asıl adı geçmez. İlgili ayetlerin meali şöyledir:

(Ey Muhammed!) Onlara, o memleket halkını örnek ver. Hani oraya elçiler gelmişti.(13) Hani biz onlara iki elçi göndermiştik de onları yalancı saymışlardı. Biz de onlara üçüncü bir elçi ile destek vermiştik. Onlar, “Şüphesiz biz size gönderilmiş elçileriz” dediler. (14) Onlar şöyle dediler: “Siz de ancak bizim gibi insansınız. Rahmân hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz.”(15) (Elçiler ise) şöyle dediler: “Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor.”(16) “Bize düşen ancak apaçık bir tebliğdir.”(17) Dediler ki: “Şüphesiz biz sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık. Eğer vazgeçmezseniz sizi mutlaka taşlarız ve bizim tarafımızdan size elem dolu bir azap dokunur.”(18) Elçiler de, “Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Size öğüt verildiği için mi (uğursuzluğa uğruyorsunuz?). Hayır, siz aşırı giden bir kavimsiniz” dediler.(19) Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun.”(20) “Sizden hiçbir ücret istemeyen kimselere uyun, onlar hidayete erdirilmiş kimselerdir.”(21) “Hem ben, ne diye beni yaratana kulluk etmeyeyim. Oysa siz de yalnızca ona döndürüleceksiniz.”(22) “Onu bırakıp da başka ilahlar mı edineyim?

5 Ahmed Teymur Bâşâ, *el-Emşâlu'l-‘amme*, Mısır 1956, 5.

Eğer Rahmân bana bir zarar vermek istese, onların şefaati bana hiçbir fayda sağlamaz ve beni kurtaramazlar.”(23) ”O takdirde ben mutlaka açık bir sapıklık içinde olurum.”(2) “Şüphesiz ben sizin Rabbinize inandım. Gelin, beni dinleyin!”²⁵ (Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): “Cennete gir!” denildi. O da, “Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilseydi!” dedi.²⁶⁻²⁷⁶

Diyaret Vakfı *İslâm Ansiklopedisi*'nde yer alan ilgi maddenin yazarı Merhum Süleyman Ateş kassada yer alan şahsiyetlerle ilgili tefsircilerin yorumlarını şöyle özetlemiştir:

“Müfessirlere göre elçilerin adları Yuhannâ, Pavlus ve Şem‘ünü’s-Safâ (Simon Petrus), gönderildikleri şehir ise Antakya’dır. Bunların tebliğini kabul eden mümin kişinin adı da Habîb b. Mûsâ, Habîb b. İsrâil veya Habîb b. Mer‘î’dir. Tefsir kitaplarında Habîb’in *neccâr* (dülger), ipekçi, kassâr (bez ağartan) veya ayakbabcı olduğu, günlük kazancının yarısını ailesine ayırıp diğer yarısını tasadduk ettiği, cüzzam hastalığına yakalandığı için şehirden uzak bir yerde oturup [veya şehirden sürgün edildiği] ibadetle meşgul olduğu, iman ettiğini açıklayıp halkı da iman etmeye çağırınca taşlanarak, linç edilerek veya hızarla kesilerek öldürüldüğü, kesilmiş başını eline alıp yürüdüğü rivayet edilir. Kur’an’daki âyetlerin üslûbu Hz. Peygamber zamanında bu kassanın bilindiğini göstermektedir. “Bir misal olarak şu şehir halkını onlara anlat” meâlindeki âyetle (Yâsîn 36/13) kısaca hatırlatılarak şehir halkının âkıbetinden ibret alınması öğütlenmektedir. Bu şehrin neresi olduğu, hadisenin ne zaman vuku bulduğu ve iman ettiği bildirilen şahsın kimliği konusunda hadislerde de bir bilgi bulunmamaktadır.”⁷

Ortadoğu İslâm coğrafyası ve kültüründe bir hayli meşhur olan Habîb-i Neccâr’ın adına Antakya’da hem bir türbe hem de bir cami bulunmaktadır.

Sultan Mahmud’un içinde yer aldığı varyantların eski dönemlere ait olmayıp (zira bakabildiğim ilgili eski Farsça ve Arapça kaynaklarda rastlamadım) özellikle Şii kültürün ve iktidarların etkin olduğu dönemlerin ve nüfuz alanlarının bir mahsülü olduğu düşünülmektedir. İlave olarak Sultan Mahmud’un adının, Farsça, Türkçe ve Kürtçe başka atasözlerinde iyi bir karakterle yer aldığını belirtmek gerekir.

Konuyla ilgili birçok Kurmancî ve elde edebildiğim birkaç Zazakî hikâye mevcuttur. Nitekim çocukluğumda yaşadığım Zazaca konuşulan muhitte (Elazığ/Karakoçan) de Kurmancî olarak şu atasözü söylenir: “Hebîbê Necar were reze wekî her car; Xwedê yek e derî hezar” ve ardından da özetle şu hikâye Zazakî olarak anlatılırdı:

6 <http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/yasin-suresi-36/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> (Erişim: 10.011.2018/18:20)

7 Ateş, Süleyman, “Habîb en-Neccâr”, *DİA*, XIV, 373-374.

Bir şehirde kendi halinde yaşayan bir marangoz ustası varmış. Hanımı da çok güzelmiş. Bir gün padişah şehirde gezerken gözü marangozun hanımına takılır. Ona sahip olmak ister. Araştırır kadının bir marangozun hanımı olduğunu öğrenir. Marangozu saraya getirtirir ve bir gecede bin tabut yapmasını emreder. Şayet istenilen işi bu süre zarfında yapmazsa kellesinin vurulacağını söyler. Marangoz evine gider. Kendisine verilen süre zarfında istenilen işi yapamayacağını bildiği için çok korkar, üzülür ve uykusu kaçır. Hanımı marangoza huzursuzluğunun ve endişesinin sebebini sorar. O da şahla aralarında geçenleri anlatır. Hanımı durumu anlar ve kocasına moral vererek der: “Hebîbê Necar were reze wekî her car; Xwedê yek e derî hezar”

(*Hebîb-i Necar, her zamanki gibi gel uyu; Allah birdir ama binlerce kapı vardır.*)

Ertesi sabah şahın adamları erkenden gelip kapıya vururlar. Kapıyı açtıklarında şahın adamları der: “Şah öldü, marangoz gelsin bir taput yapsın.

Aşağıda da görüleceği gibi elde edilen Kurmancî versiyonların çoğunda şah marangoza bir gece zarfında ağaçtan büyük miktarda kepek ya da talaş üretmesini; Soranî ve Farsça versiyonlarda karasaban boyunduruğundan öküzlerin boynuna takılan zelve yapmasını ister. Zazakî versiyonlarda ise şah marangoza bir gecede her birinin yadi kapsı bulunan yedi sandık veya yapmasını emreder. Benim çocukluk çağından hatırladığım ve yukarıda Türkçe özetlediğim versiyonda şah Marangoz Habîb’e bin adet tabut yapmasını emreder. Hikâyelerin diğer kısımları hemen hemen aynıdır.

II.1. Zazakî hikâyeler:

Z1. Hebîbê Necar

[*Hebîbê necar, tu were razê fena her car, Xweda yek e, derge hezar? Ena mesela hetê ma de tim yena vatiş; kalik û pîrika mi vatêne, dadî û babîyê mi vatêne...*]

Vanê zamanêk, Hebîbê necar bibîyo. Merdimêko hewl, ehlê karê xwu, sinetkar. Cînîya ey zî zaf rinde biya.

Paşayê welatî rojêk cînîya ci vînenê, çim verdeno ci. Perseno, vano “Ena cînî kam a?” Vanê “Cînîya Hebîbê necarî ya.”

Paşa xwu rê vano ez sereyê Hebîbê necarî bikerî vinî, wa cînî mi rê bimano. Xebere şiraweno Hebîbê necarî rê, vano “Emşo heta azanê sibayî hewt sindoqan viraze, her sindoqe zî wa hewt berê ci bibê. Eke nê, siba sereyê to şino!”

Hebîbê necar, feqîrê mi, senî şewêk de hewt sindoqan virazeno, her sindoqe zî gereka hewt berê ci bibê?

Şino keye. Cînî şamî ana. Nêeşkeno biwero. Cînî persena vana “Se biyo?” O zî hal mesela vano. Cînî fam kena paşa wazeno sereyê mêrdeyê aye bikero vinî. Vana:

- Hebîbê necar, tu were razê fena her car, Xweda yek e, derge hezar!

Beno destê sibayî, eskerê paşayî yenê req-req danê ber ro. Hebîbê necar vano “Ameyê mi benê!” Cilanê xwu dano xwu ra. Ber kenê a. La eskerî vanê “Paşa emşo merd. Bêre ci rê tabute viraze.”

Cînîya ci vana “Mêrik mi to ra nêva ‘Hebîbê necar, tu were razê fena her car, Xweda yek e, derge hezar?’ Ti zerrîya xwu tim pak bigêre, pîlê pîlan esto, heqan heq keno!”⁸

Z2. Hebibi Neccar

Hebibi Neccar Yasin dî zi vyeren ra. Antaqya. Qral ucê rucêk yen vêr Hebibi Neccar ra vyeren ra, Hebibi Neccar marangoz. Kiyê yi z’ marangoz yi ra nızdi yu. Ciniyê Hebibi Neccar zaf rınd biya. Ena hew qral zerr kuen ciniyê yi. Vun, ez se kiri, se bikiri, yo felek biyari mi ser, ez ciniyê yi bêr.

Vun, ez yo guuru zuar bid cı, wa wı nyeşk biyar ca. Ena hew wı nyeşk biyar ca, ez vuna, tı sini, mı fermun kerd, gurı mı vat, tui niard ca? Venda cı dun, tıra vun: “tı henzar hew beru vıraz, ez ay beru kuena kueşk a.”

Hebibi Neccar xui b’ xui vun, ez sini yo şew ıd vırazena. Düşmiş ben, ciniyê yi uniyena tıra, vuna feqir, qê tı hend düşmiş bên?

Vun: “Hal hawal ena ya xonım, qral umo, mı ra vat, gereka tı zerrê ena şew ıd henzar hew beru vıraz. Ez henzar hew ber sini vırazena?”

Cinyek iz vuna: “Xui gêj mekir, biyê zê her ruêc, her ruêc tı sini yên vırarê mı d’... Biyê raku. Alla yo ber bıqefılın, yo ber ken a.”

Myerık ranikuen heta sêrsawê. Sêrsawê diyen, hend vinen ber dun pırı. Wı vun: “Cellat umê mı kışên.” Ciniyek vuna: “Meters.”

Wı vun: “Ez sini metêrs, ber çiniyu, mı nivıraşt, mı bên kışên.”

Şın ber ken a. Merdim qral vun: “Tawıt vıraz, qral merd.”

Ben şa, şın yo tawıt vırazen, henzar hew mıx dun pırı.⁹

Z3. Westa Necar

Paşê melmıkê rucêk tıver ra gêren, unyen tıra yo cini çarşui d’ gêrena. Una ehend rınd a, ehend rınd a, cini enayın çêw nidiya.

8 Lezgîn, Roşan, “Hebîbê Necar”, <http://www.zazaki.net/haber/hebb-necar-2461.htm> (Erişim: 16.11.2018/21:30)

9 Kaynak: Molla Halis ÇETKİN/Bingöl Gılbe Köyü.

Persen, vun: “Ena xonimê kum a?”

Vun: “Ena xonimê filun necar a.”

Necar o tarix id marangoz. Numê yi, adrês yi, her çi yi gen, ci’r qasud (merdim paşê) şawen. Şawen cê yi, vun: “Paşê tu waşt”.

Vun: “Mı ra vun se, yi z’ vun, tı biyê, ma nizun.”

Zaman yı ben de, dıkun xui qefilnen, şın cê paşê. Vun: “Paşa, ez filun merdim a, tu ez waşt.”

Paşa: “Tı ruınış.”

Westa nişen rui.

Paşa vun: “Westa, tı gereka vist çahar sahat id tı tawit hazır ik! Cê yo laser ben, harb ben, tawit hazır ib.”

Westa düşmiş ben, ehndêk yo hesaw erzen ver, guirê yo ruec, dı ruec, hiri ruecu niyu.

Vun: “Paşa, ehndêk sini ez vırazena. Zaf?”

Paşa vun: “Tı ya ehndêk vırazên, vist çahar seat id teslim kên ya sarê tu tıra kena.”

Teselê westi kuena, dun pırı şın. Şın kiye. Guirê mın o, enı çiyu, guêş pa nikuen. Desmaj xui gen, nımaj ken, xui b’ xui düşmiş ben. Xonimê yı persana, vuna: “Tu d’ yo hewal est, tı qê ena düşmiş bên?”

Wı vun: “Cara.”

Ya vuna: “Cara niyu, cê çik tu d’ est.” Kuena lak, vun: “Paşê êr venda mı do, vat ehndêk tawitu vist çahar sehat id vıraz, teslim ma k’. Ehndêk tawit guirê mın o yo hefti yu. Ez sini 24 sehat id ez vırazena?”

Ciniyê yı saleh a. Vuna: “*Usta, tı rabe weki her car (Tı sini k’ tım umên kiye, tı desmaj xui bıq nımac xui bıq, rakur). Xudê yek e, deri hezar (Alla yo bêr yı henzar, tı qet munnet mek’).*”

Myerik cesaret gen, wurzen, nımaj xui ken, şın. Vun *Alla yo, bêr yı henzar.*

Kuen ra. Sêrsawê yo dun bêr ir. Vun: “Xonım, dı şui bon kum?”

Cını şına, ber kena a, persena, vuna: “Şıma kum?”

Yi vun: “Westa ho ça, vena ci d’, paşa merd.”

Ya şına vêr westê, vuna: “Qasud şawıt, vun, paşa merd. Wa ci r’ tawit vıraz.”¹⁰

Not: *Hikâyelerdeki imlâ farkı alıntı yapılan kaynaklarla ilgilidir.*

10 Kaynak: Selahattin ÇETKİN/ Bingöl Gilbe Köyü.

Kurmancî hikâyeler:

İlk Kurmancî hikâyeye Kürtçe'den Farsça'ya çevrilen bir kitaptan alındığı için Türkçe çevrisi verildi.

K1.Xwedê yek e, derî hezar.

Allah birdir, kapı bin.

Çok fakir bir marangoz vardı ve sadece bir dostu vardı; o da hanımıydı. Bir gün padişahın gözü marangozun hanımına ilişti ve marangozu kışkırdı. Hanımını almak istedi fakat bu amacına nasıl ulaşabilirdi?

Padişah içinde dedi: “Onu zorla alamayacağıma göre, iyisi marangozdan yapamayacağı bir iş istemeliyim. O işi yapamayınca karısını alır, onun da boynunu vururum.”

Padişah vezirini marangozun yanına gönderdi.

Vezir ona dedi: “Ey marangoz! Senin yarına kadar beş çuval kepek hazırlaman lazımdır. Eğer beş çuval kepek hazırlamazsan kelleni uçurmuş olursun.”

Vezir bunu söyledi ve gitti.

Marangoz üzüntü deryasına boğuldu ve şahın onun kellesini uçurmak istediğini anladı. Karısı kocasının uykusunun kaçtığını görünce kendisine sordu:

“Neden uyumuyorsun ve bu kadar gidip geliyorsun? İçinde neyi saklamışsın da benden gizliyorsun?”

Dedi: Canım! Ben şahın emrini yerine getiremiyorum. Yarına kadar yedi çuval talaşı nasıl hazırlayabilirim? Bu iş, sanki şah beni yok etmek için ileri sürdüğü bir bahanedir.”

Karısı dedi: “Ey canım! Rahat uyu her zamanki gibi; Allah birdir ve yol binlerce.”

Şafak söktü, horozlar ötmeye başladı ve birileri marangozun kapısına vurdu: “Ey marangoz, ey marangoz!”

Marangoz onu götürmeye geldiklerini sandı, kalktı ve kapıyı açtı. Gelen kişi dedi: “Ey marangoz! Çabuk kalk, hemen bir tabut yap, padişah ölmüş!”

Marangozun hanımı bu sözü duyunca dedi: “Sana demedim mi, sabaha kadar yat, *Allah birdir ve yol binlerce?*”¹¹

K2.Hoste necar, razê wek her car, Xwedê yek e, derî hezar.

[“Marangoz usta her zamanki gibi yat, Allah birdir, kapı bin tanedir...”

“Yani ey darlığa düşmüş insan, Allah'tan ümit kesme, Allah büyüktür, çaresiz kalmış kuluna her türlü yardımı yapar.”]

11 Urdişane Sisil, *Efsânehâ-yi Kûrdân*, Çev. E. H. E. Şâlçî, Neşr-i Sâlis, Tahran 1386 hş., s. 193.

Tê gotin ku padîshahekî gelek zordar hebû. Ev padîşah rojekî di nav bajêr di-ğere, çavê wî li jinikek gelek spehî dikeve. Dilê padîşêh dikevite jinikê. Piştî ku vedigere çihê xwe, hema gazî wezîrê xwe dike û dibêje hal û mesele ev e: Li filan taxê çavê min li jinekê ketiye. Tu çawa bikî bike wê jinê ji bom in bîne. Wezîr diçe wê taxê, pirsyarê dike, dinêre jinik bi mêr e û mêrê wî jî necar e. Vedigere cem padîşêh jê re dibêje ew jinik bi mêr e. Padîşah dibêjîye: Ez vir de wê de nizamim, ez wê jinikê dixwazim.

Wezîr mecbûr dimîne, gazî mêrê jinikê dike û jê re holê dibêje: “Fermana padîşêh e, divê tu ji îşev hetanî sihorê barek arê daran ji me re bînî, an jî padîşah wê sere te jêke.”

Mêrik dibêje: “Ez ê çawa di vê dema kurt de barek ar bînim?”

Wezîr dibêje: “Ez nizani, padîşah welê ferman kirîye.”

Mêrê jinikê vergerîya malê. Dema jina wî dît ku ma’ d li rûyê mêrê wî nemaye û fêhm dike ku tiştêkî xerab qewimî ye. Got mêrê xwe, ka ji min ra bibêje meseleya te çi ye? Mêrê wê got, hal û mesle ev e. Jinikê got: **“Hoste necar, razê wek her car, Xwedê yek e, derî hezar.”**

Li ser wê ştexaliya jinikê ew û jina xwe radizên. Sibehê zû yek destê xwe li deriyê wan dide. Ji xew şiyar dibin. Mêrik ji jina xwe re dibêje, “Va ye dem hat, wê min bibin.” Necar diçe derî vedike, dibine va ye leşkerê padîşah di devê derî de ne.

Necar ji wan re dibêje:

“Çi eceleya we heye, hê zû ye.”

Leşker dibêjin:

“Ka zû rabe tabûtekî çêbike, padîşah sere te xweş!!!”¹²

K2. Hosta necar were binve wekî her car şev yeke û dergeh hezar.

[Mina: **Dar dikevî berê wê bi kûve!** Ev gotina he tê gotin gava mirovek gef û zirta li êkê bikî bitirsînit û wan gef û zirta girê bidit bi çaxekê ve ewê dî wê jê ra bêjît: “De malava heta hingê jî dar dikevî berê wê bi kûve!”

Wekî wê gotinê ye, çaxê dibêjin “hosta necar were binve wek her car, şev yeke dergeh hezar.”]

Binyata vê gotinê dibêjin carekê paşayek zordar hebî carekê li nava bajarê xwe digêrha çavê wî bi jinekê ket, ji dilkê heyne ji hezar dila dilê wî ketê zivirî çû mal got aqildarê xwe: Jinek li filan taxê min dîtiye divê to ji min ra bînî. Aqildar çû sehkir û hat got; paşayê min ew jinik bi mêr e! Ê mêrê wê necar e. Paşayî got: Ez nizamim çawa bit divê to wê ji min ra bînî. Aqildarê wî neçar bî rêkir li

12 Bingöl, Abdulkadir, *Gotinên Pêşyan û Biwej*, Weşanên Na, İzmir 2014, 155.

dûv mêrê jinkê ve anî dîwanê û gotê: Bi fermana paşê ji îşev heta siharê tobarek arê dara bînî heynê wê paşa serê te lê bikit. Mêrik got: Hema bila niha paşa serê min lê bidit, eve ez nikarim barek arê dara bînim! Paşê got: Ez zordarîyê nakim, muhlet ji te ra heta siharê. Nekar zivirî malê dilkul, sernixûm, pûm kirî. Jinka wî gotê; te xêre, dilê te nexwş e? Serê xwe lê bada. Çine jinikê bela xwe jêve nekir her gotê: Te çî ye? Ka bêje to çima pûm kirî? Merik [mêrik] got: Min çî ye? Dilê paşê wê ketî te divêt min bikujit da te ji xwe ra bînit. Çi hêcet nîn in, ji bilî wî qasî yan ez ê jê ra barek arê dara çêkim; yan jî wê serê min jêkit. Pa ez malwêranê Xudê barek arê dara ji kûve çêkim, heta siharê! Ax babooo! Rast e çaxê dibêjin:

“Xezala min delala min konê babê te li baye
 Xezala min delala min li ser ra koçk û sara ye
 Xezala min delala min jina spehî bela ye.”

Çî gava mirov jinek spehî yan ûlyek spehî yan zevîyek spehî hebit, mirovên xurt û zordar çavên wan pê ranabin heta ji mirov nestînin; çavê wî li te ketîye dilê wî ketîye te dixwazin min bikujit te ji xwe ra bibit, ji vê pêve tiştêk dî nîn e. Karê mirovên zordar eve ye! Vêca ya ji hemîyê temaşatir ewe ku digot: “Ez zordarîyê nakim” her wekê zordarî bi stru we. Jinikê got: “Hosta necar we binve wekî her car şev yeke dergeh hezar” were binve soz û peyman bit li ser canê min, ez hevalfîya te nahêlim hema piştrast be! Were binve Bela xwe ji xwe jêve ne kir heta bire li ser cihê wî û her du ka xwe pêkve nûsandin. Çaxekê necar hişyar bî li ser dengê dergehê xwe bezî çû dergeh vekir dil bi tirs û dengêkê şikestî got: Ma haware babo babo de bila dinya runahî bibit paşî min bibin! Belê wan lê vegerand û gotin: Zûbe tabûtekê ji paşê ra çêke paşa mir!¹³

K3.Hoste necar

Dibê carekê mîrê Mila û şêwirdarê xwe li bajarê “Mêrdîn”ê digeriyan, rastî avayekê hatin dîtin ku pîrekek li ser qesrê rûniştîye meriv ne bixwe û ne vexwe hema ji xwer lê binere, hingî spehî û bedewe.

Mîr pirsî, gelo ev avaniya kêye?

- Jêre gotin: Avaniya yekî necar e.

Mîr vegerya dîwanê, û şand dû ê necar û jêre got: Ji niha û sê roj dî ez sê ferd kapeka dara ji te dixwazim, ji ber ku dinya zivistane û erd herî ye, emê wê kapekê li ber lingê hespên leşker bireşînin ji bo t’elîmê, û eger tu neynî wê serê te bê jêkirin.

13 Dêrşewî, Mele Mehmûd, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşîya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stoc - holm 1989, 58-59, 111.

- Nekar got: Mîrê min, bi Xwedê ji niha û heya du salê din ez bişuxulim, sê ferd kapek çênabe.

- Mîr got: Ez nizanim divê tu bînî.

Nekar bi dilkî şikestî hate mal rûnişt, jina wî hate teniştê rûnişt. nerî ku mêrê wê bê made.

Jina wî gotê: Çima tu bê made?

-Nekar; çi tiştê di nav wî û mîr de çêbû, jêre got.

- Jina wî jêre got: Hoste necar, rakev weke her car, Xwedê yek e, dergeh hezar. Ma tu ji kû zane, ku serê sibehê qiyasa tabûta mîr ji te re bê. Ji ber ku pêşyan gotine: (*Meriv tevdira dike û Xwedê teqdira dike*).¹⁴

Sibeh zû, dîtin hinek li derî dixin. Nekar rabû û qefist û lerizî û got:

- Va hatin min dibin.

Jina wî rabû derî vekir, dît ku sê leşker li ber derîne û nexek di destê wan deye, ji jinikê re gotin: Mîr îşev mir û necar, divê tabûtekê jêre çêbike.¹⁵

Not: *Hikâyedeki bazı ifadeler (jêre, bedewe, kêye gibi) günümüz Kurmançî imlâya göre uygun görülmeyebilir. Ancak etik olanı hikâyeyi olduğu gibi aktarmaktır.*

K4. Hoste necar, rakeve mîne her car, şev yek e, derî hezar.

Rojekî mîr û bi mahiyeta xwe ve derketin seyrana paytextê xwe, da ku rewşa gele xwe li şûnê bibîn. Di wê navberê de çavên mîr li jineke bedew ketin. Bi dîtinê re dile wî kete jinikê, hîş û aqil ji serê wî çûn. Dema ku zivirî seraya xwe, got aqildarê xwe:

“Min li taxa jêr jinek dît, here ji imin re bîne.”

Aqildarê wî çend zilam û mihafizan bi xwe re birin, çû taxa ku mîr jê re wesifandibû û li jinikê geriya. Dema ku rewşa jinikê fehm kir, zivirî û derket hizûra mîrê xwe. Mîr got:

“Ka jinik?”

Aqildarê wî got:

“Mîrê min, xwedê temenê te dirêj bike. Jinik bimêr e. Mêrê wî jî necar e.”

Mîr qehirî, çav li serê wî sor bûn, nizanî ku çi bike, got:

“Çend leşkeran rê ke mala jinikê, bila biçin mêrê wî bînin hizûra min.”

Li ser fermana mîr, aqildar mûfrezeyekî rê kir mala hoste Hebîbê Nekar, bi çenge wî re girtin, anîn hizûra mîr. Mîr bi dengê dijwar, got:

“Ez zordariyê li te nakim, ji te re sibê heta seherê destûr, tê hezar darbestî ji min re çêkî. Heke yêkî tenê jî kêmbê ez ê sere te jêkim.”

¹⁴ Bu da Kurmançî’de aynı konuyu yansıtan başka bir atasözüdür.

¹⁵ Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstânê-yê Kurdî-yê Kurmancî)*, İnan/Qum 1393 hş., 14.

Necar xwest ku bersivekê bide mîr, lê leşkerên mîr hema ew ji wir dûr xistin. Bi dile bikul, bi keserên kûr heta mal. Jina wî pirs kir. Hoste got:

“*Heta sehere hezar darbestên çêkirî ji min dixwaze. Heke negihîjin li şûna wî serê min dixwaze.*”

Jinikê fehm kir ku çi bûye. Hoste dest bi çêkirina darbestan kir, lê bê hêvî bû. Êvarê şiv nexwar, heta nivê şevê hê çar heb darbest çêkirîbûn. Jinikê got:

“*Were rakeve mîne her car, şev yek e, derî hezar.*”

Hoste got:

“*Bedewîya te hiş ji sere wî bêbavî biriye, ew dixwaze min bikuje û te jî ji xwe re bibe. Tu jî dibêjî were rakeve.*”

Zilam guhê xwe neda jina xwe. Heta sibehê şixulî, lê deh darbest jî çenebûbûn. Êdî hêvîyên wî şikestin. Jina wî dîsa got:

“*Bêyî li ser canê min rakeve, bila soz û peyman be ez hevaltîya te bernadim, piştrast û serbilind be, were rakeve mîne her car, şev yek e, derî hexar.*”

Hoste fehm kir ku keda wî vala ye, bi ya jina xwe kir, xwe sparte Xwedê û çû di hembêza jina xwe de raket. Sibehê bi dengê derî re ji xew rabû. Dît ku leşkerên mîr in. Xwîn jê çilkî, got:

“*Ma gelek bilez e?*”

Hoste zivirî ku xatir ji jina xwe bixwaze, serleşker bi mile wî re girt, got:

“*Te fehm nekîr ku em çi qas bilez in. Ne wisa?*”

“*Ma hûn nahêlin ku ez xatir ji jina xwe bixwazim?*”

“*Tû naçî tu deran, mîr mirîye, tu bi lez darbestekê ji me re çêkî, em ê biçin.*”

Hoste ji paşîya karxaneyê darbestek anî û got:

“*Darbest amade ye, fermo!*”

Piştî hoste zivirî, dît ku jina wî li hember e. Jina wî got:

“*Min negot, were rakeve mîne her car, şev yek e, derî hezar.*”¹⁶

K5.Apê Necar, rakeve wekî hercar, Xwedê yek e derge hezar.

Xwediyekî pezan hebûye, biharekê pir berf bariye û ka û genimê wî jî zû ve ye xilas bûye. Mêrik jî pir ber ketiye û ji gundiya xwe re gotiye, hetanî sibe be li ser mî û berxên min ve qir tê, giştik dimirin. Yekî gundiya wî merivê jî wî gotinê [Apê Necar, rakeve wekî hercar, Xwedê yek e derge hezar.] gotiye. Mêrik jî baweriya xwe aniye û raketiye. Bi şev ve hetan sibe baran bariye, ew berf jî giştik heliyaye.¹⁷

16 Oncu, Mehmet, 329-331.

17 Bu varyant 72 yaşındaki Xasxanim Gargılı'ye aittir. Erzurum-Çat -Parmaksız Köyü.

Soranî hikâye:**S: Xwudâ le Sultân Mehmûd Gewretir e**

Rojêk Sultan Mehmûd be nêw şar da degerê, be ber derkey hemam da têdeperê u jinêkî zor ciwan debînê ke le hemam dête der. Kotî: Ew jine debê hî kê bê? Ewîndarî jine debê u we diway jine dekewê heta deçête jûrewey malêk. Malekey nişane kird û zû gerawe koşk u destûrî da pîrêjinêkî fêlbaziyan hêna koşk, be jiney kot:

-Debê cilubergêkî kon u diraw dever bikey u wek suwalkeran biçîye filane maley u bizanî mêrdî ew jine ciwane kê ye u çi kareye?

Pîrêjin cilubergî siwalkeraney poşî u be pîrsepîrs xoy geyande male jine ciwaneke u çû le derkey da. Jinî xawen mal hat u derkey kirdewe. Çawî be pîrêjin kewt, pîrêjin pêy kot:

-Zor mandûm, Îzînim bide bi rêk lêre bihesêmewe.

Pîrêjin wirde wirde ber bûwe çîsan u boy derkewt mêrdî jine dartaşê.

Diway ewe ke hemû şitêkî lê rûn bowe, xwudahafîzî kird u gerawe koşkî sultan u ewey zanîbûy bo sultanî gêrawe u xelatêkî başîşî wergirt.

Diway ew roje, sultan nardî dartaşyan birde koşk. Dartaş her ke le koşk wejûr kewt, kirnoşî bird u kotî:

-Sultan çi karêkî bem dartaşê feqîr u hejare heyê?

Sultan kotî:

Eto debê le nêwan em sê karey ke pê delêm, yekiyan helbijêrî: Ya sert lêdem. Ya jineket telaq bidey. Ya be set denike co, darêkî yek mîtrî dirust bikey!

Dartaş bi rêkbîrî kirdewe u kotî:

-Be set denike codarî dirust dekem.

Sultan kotî:

-Sê rojî molet e. Eger netiwanî sert î dare u malêşî î şay!

Dartaş be narehetî çowe dukan u xerêkî kar bowe. Êwarêş ke wîstî biçêtewe mal, hemû keresekanî dartaşîni helgirtin u dukanî daxist u be xoy kot: Em derke îdî hîç kat nakirêtewe! Katêk çowe mal, jinekey lê pîrsî:

-Pîyaweke ewe bo wa peşêwî?

Dartaş hemû şitêkî bo gêrawe. Jine zanî çi bas e, be mêrdekey kot:

-Le set denike codar dirust bikem.

-Bot dekirê?

-Çon şitî wa debê. Denike coyek çonawçon be destewe degirî u daydetaşî? Sereray eweş bêni ca darîkî dirêjî pê saz bikey. Du sibey diwayîn rojî jiyanim e.

Jine dilê mêrdekey dawê u kotî:

-Pîyaweke! Biço binû xot narehet meke, Xwuda le Sultan
Mehmûdî gewretir e, ca heste niwêjit bike u asude lêy binû.

Dartaş niwêjî kird u lê niwist, heta bizanê Xwuda çi deka. Rojî diwayî xerîk
bû ta belkû bitwanê her nebê darêk le co dirust bika, belam her çî kirdî u kirandî
le destî nehat. Dîsan be jinekey kot:

-Jineke sibey diwayîn rojim e.

-Biro weşiwên karit bikewe, Xwuda le Sultan Mehmûd geweretir e.

Ew rojîş be set tirs u dilexorpe tewaw bû. Rojî sêyem geşti. Dartaş çawer-
riwan bû heta piyawî sultan bên u bîben. Jineş lêkda lêkda mêrdekey dildarî
dedawe, deykot:

-Metirse Xwuda le Sultan Mehmûd Gewretir e.

Le demî da dengî derke hat. Jine çû dîtî yekêk be şiwên dartaş da hatuwe.
Delê: Dartaş le kuwê ye bê tabûtêk bo Sultan dirust bika, çun sultan duwê şew
mirduwe.

Jine be xoşhaliyewe xoy be jûrê da kird, dîtî mêrdekey xerîke xwudahafizî le
mindalekanî deka u le ber xwuda deparêtewe!

Jine kotî:

-Pîyaweke, edî pêm nekotî xwuda le Sultan Mehmûdî gewretir e?

Heste biçû tabûtê bo sultan dirust bike.

Dartaş ke em hewaley bîst kirnoşêkî bo xwuda bird u kerese u amrazî pêwîst
bo saskirdinî tabûtî hilgirtin u berew koşkî sultan werêkewt.¹⁸

Farsça Hikâyeler:

F1.

خدا از سلطان محمود بزرگتر است.

Xodâ ez sultan mehmûd bozorgter-est.

Allah Sultan Mahmud'dan daha büyüktür.

Bir gün Sultan Mahmud sarayının eyvanında geziyordu. Gözü bir marango-
zun hanımına ilişti. Dayanılmayacak şekilde ona âşık oldu ve vezirinden bir çö-
züm yolu bulmasını istedi. Çok kurnaz ve muzır bir adam olan vezir dedi: “Eğer
padişah bu sırrı açığa vursa ya da marangozu açıktan öldürse, çok kötü olur.
Marangozu çağıralım, kendisine diyelim: “Bir gün bir gecede bize ağaçtan bir
yük saban boyunduruğu *zelvesi* (karasaban boyunduruğundan öküzlere boy-

18 Weysî, Resûl – Futûhî, Suwâre, *Çawge I*, Çâpxâneê Mukriyânî, Hewlêr 2013, 132-135. De-
leyen yazar hikâyenin sonuna şu ifadeyi koymuş: Diyarî Selah Payaniyanî-Mehabad.

Not: Bu Soranî hikâyenin Latinize edilmesinde Öğr. Gör. Şerif GÜZEL'e şükran borçluyum.

nuna geçirilen iki çubuk. Zazakî *kilame*) yapman gerekir. Hatta eğer bir yükten bir dirhem eksik olsa seni sorgusuz sualsiz öldüreceğiz.”

Sultan Mahmud vezirin zekâsına hayran kaldı ve onu bu işle görevlendirdi.

Vezir marangozun kapısına gitti, durumu ona anlattı ve dedi: “Yarına kadar ağaçtan bir yük saban boyunduruğu *zelvesi* yapıp bize teslim etmen gerekir.”

Olup bitenden habersiz olan ve Sultan Mahmud’un ona oyun oynadığını (onu siyah nohut aramaya göndermek istediğini) bilmeyen zavallı marangoz, neredeyse korkudan ölecekti. Endişeli ve tedirgin bir halde geldi, konuyu hanımına anlattı ve bir çare bulmasını söyledi. Çok bilgili, zeki, iffetli ve namuslu olan hanımı, konuyu anladı ve kocasına dedi: “Neden kendini bu kadar kaybetmişsin? Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.” Hanımı ne kadar çok ona moral verse de fayda etmedi.

Akşam olunca marangoz adam işe koyuldu, *zelve* yapmakla meşgul oldu ve hanımı da sürekli ona moral vererek derdi: “Kalk gel, rahat şekilde uyu; Allah büyüktür.” Fakat marangoz şuurunu ve duygularını kaybetmiş ve korkudan bir türlü sakinleşemiyordu.

Sabah oldu, marangoz azıcık *zelve* yapabiliyordu. Hanımıyla vedalaştı, dedi: “Şimdi şahın uşakları gelir, beni götürüp darağacına asarlar.” Hanımı yine dedi: “Korkma! Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.”

Tam bunu konuşurlarken kapı çalındı. Marangozun rengi kaçı ve korkudan neredeyse can verecekti. Hanımına dedi: “Benim gücüm kalmadı, sen git bak ne istiyorlar?” Hanım gitti, kapıyı açtı, gelenler Sultan Mahmud’un uşaklarıydı. Zavallı kadın zelveleri ve kocasını götürmeye geldiklerini zannetti.

Sordu. “Kiminle işiniz var?”

Dediler: “Kocanı götüreceğiz. Sultan Mahmud öldü. Onun için bir tabut yapması lazım.”

Kadın neşeyle geri döndü, kocasına dedi: “Sultan Mahmud ölmüş. Sana demedim mi korkma, Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür?”

Marangoz yine de inanmadı. Fakat gidip Sultan Mahmud’un ölmüş bedenini yakından görünce inandı.¹⁹

F2.

خدا از سلطان محمود بزرگتر است.

Xodâ ez sultan mehmûd bozorgter-est.

Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.

19 Hazrâ’î, 1046.

Bir gün Sultan Mahmud güzel bir kadını hamamdan çıkarken gördü. Bir gönülle değil bin gönülle kadına âşık oldu. Bir hilekâr kocakarıya emretti: “Git filan eve bak, o güzel kadının kocası kimdir, öğren?”

Kadın dilenci kılığına girdi ve sora sora o kadının evine ulaştı. Yavaş yavaş söze girdi ve kadının kocasının bir marangoz olduğunu öğrendi.

Ertesi gün Sultan Mahmud adamını gönderdi, marangozu saraya getirdiler. Marangoza dedi: “Sana söyleyeceğim şu üç işten birini tercih etmen gerekir; ya kelleni uçuracağım ya hanımını boşayacaksın ya da bir arşın uzunluğunda yüz adet *zelve* yapacaksın.” Zavallı marangoz biraz düşündü ve “*Zelve* yapacağım” dedi. Sultan Mahmud dedi: “Sana üç gün süre tanıyorum. Eğer yapamazsan başın darağacına, malın da şahın malı olacaktır.” Ondan sonra marangozu gönderdi.

Çaresiz kalan marangoz huzursuz ve üzüntülü bir şekilde evine gitti.

Hanımı sordu: “Ey adam! Neden bu kadar üzgünsün?”

Marangoz başından geçenleri hanımına anlattı.

Kadın konuyu anladı. Kocasına dedi: “Ey adam! Sen hangi şartı kabul ettin?”

Marangoz dedi: “*Zelve* yapmayı kabul ettim.”

Kadın kocasına moral verdi ve dedi: “Ey adam! Üzülme. Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.”

Ertesi gün marangoz, belki mümkün olur diye birkaç *zelve* yapmaya çalıştı ama ne kadar uğraşsa da fazlasını yapamadı. Neticede üç gün geçti.

Marangoz, sultanın elçisi gelip kendisini götürüleceğini beklerken hanımı da sürekli ona moral verip derdi: “Korkma! Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür.”

Tam o sırada kapıdan ses geldi. Kadın kapıyı açmaya gitti ve kocasının götürmeye gelen bir elçiydi. Elçi dedi: “Marangoz nerede? Hemen saraya gelip Sultan Mahmud için bir tabut yapması lazım; Sultan Mahmud dün gece vefat etti.”

Kadın neşeyle içeri geldi ve kocasına haber verdi: “Ey adam! Demedim mi *Allah Sultan Mahmud’dan daha büyüktür*. Kalk git, Sultan Mahmud için bir tabut yap.”²⁰

Ek: Son olarak Bitlis’le ilgili bir web sitesinde “Osta necar, raze wekî her car, Xwedê yeke derî hezar” şeklindeki Kurmancî atasözüne ve altına Türkçe’ye eksik çevrilen hikâyesine yer verilmiştir. Bu versiyonda diğerlerinden farklı olarak dikkat çeken özellik, kralın marangozdan “bir tabak üzerinde birbirini kovalayan bir fare, bir kedi ve bir de tazı yapmasını” istemesidir.

20 Zûlfiqârî, Hesen, *Dâstânâ-yi Emşâl*, İntişârât-i Mâzyâr, Tahran ۱۳۸۵ hş., 439.

Osta necar, raze wekî her car, Xwedê yeke derî hezar.

Marangoz kalfası, her zamanki gibi yat, Allah birdir ama ihtiyaçları gidermenin bin kapısı vardır.

Bu atasözü, bir kralın, bir marangoz kalfasına, bir tabak üzerinde birbirini kovalayan bir fare, bir kedi ve bir de tazi yapmasını emretmesi üzerine söylenmiştir. Kral marangoz kalfasına 24 saat süre tanımış ve bu süre içinde isteneni yapmadığı takdirde idam edileceğini bildirmiştir.

Bunun üzerine güç durumunda kalan marangoz, uzun süre düşündükten sonra bu sözü söyleyip yatmaya karar vermiştir. Ertesi gün kralın ölmesiyle bu söz yayılmış ve atasözü durumuna gelmiştir. Sanatın günümüzdeki gelişmişliği karşısında, istenen iş bir çocuk oyuncağı niteliğinde ise de, bu atasözü, marangozun Tanrı'ya güvenerek yatması gibi bir değer ve önem taşımaktadır.²¹

Sonuç: “Hoste Necar” (marangoz ustası) daha doğrusu ve orijinali “Habîb-ê Neccar” sözcüklerinin içinde geçtiği atasözünün formel ve sanatsal yapısına bakılırsa hem atasözünün hem hikâyesinin Kürt halk kültürü kaynaklı olduğu ve zamanla farklı motifler şeklinde işlenip günümüze kadar kuşaktan kuşağa aktarılarak geldiği görülür. Fakat atasözünün menşei ile ilgili aktarılan hikâyelerin değişik versiyonlarının tahkiyelerinin genel anlamda yeterince sağlam ve doyurucu olduğu söylenemez. Bu da her bir derleyicinin üslubu ve hikâyeleri aktarırken yaptıkları kişisel tasarruflarla ilgili olabilir.

Bu ortak atasözlerinde öne çıkan temel değerler; Allah'a imanın gereği olarak onun her şeyi aşan sınırsız büyüklüğüne, gücüne, kuvvetine ve merhametine inanmak; ona samimiyet ve ihlâsla güvenip tevekkül etmek; onun hikmet gereği kulu için öngördüğü duruma rıza göstermek ve belalara karşı sabırlı olmak; bütün çarelerin tükendiği durumlarda insana yardımcı olacağını güvenip ümit etmek şeklinde sıralanabilir. Bu düşünce ve inancın temelinin; “Allah'ın eli (kudreti) onların ellerinin (gücünün) üzerindedir.” (*Kur'ân/Fetih*, 10; krş. *Dihxodâ*, II, 716); O herkesten daha merhametlidir.” (*Kur'ân/Yusûf*, 92; krş. *Dihxodâ*, II, 716); “Kim Allah'a tevekkül ederse, O kendisine yeter.” (*Kur'ân/Talâk*, 3) vs. ayetlerle hadislerle dayandığı söylenebilir.

21 <http://www.bitlisname.com/2015/11/18/1918-atasozlerimiz-uzerine-bir-calisma> (Erişim: 13.11.2018/ 17:20)

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, I-II, İnkılâp İstanbul 1988.
- Albayrak, Nurettin, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- Ataş, Süleyman, “Habîb en-Neccâr”, *DİA*, XIV, 373-374.
- Badikî, Azad, *Pêşgotinên Kurdî Gotinên Berya*, ts.
- Bingöl, Abdulkadir, *Gotinên Pêşiyân û Biwej*, Weşanên Na, İzmir 2014.
- Çiya Mazî, *Ferhenga Gotinên Pêşiyân*, Weşanên Elma, 2005
- Dêhxodâ, Ali Ekber, *Emsâl u Hikem*, I-IV, Emîr Kebîr, 1363 hş.
- Dêrşewî, Mele Mehmûd, *Miştaxa Çiya Ji Gotinên Pêşiya*, (Latinize: Serbest Zaxoyî) Stockholm 1989.
- Hazrâî, Emîn, *Ferhengnâme-ê Emsâl û Hikem-ê Îrânî*, İntişârât-ê Nuvîd, Sîrâz 1382 hş./2003.
- Hesen, Bîlal, *Ji Wêjeya Gel: Pend û Peng*, 2008.
<http://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/yasin-suresi-36/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1> (Erişim: 10.11.2018/18:20
<http://www.bitlisname.com/2015/11/18/1918-atasozlerimiz-uzerine-bir-calisma> (Erişim: 13.11.2018/ 17: 20)
<https://ganjoor.net/roodaki/baghimande/sh49>. (Erişim: 11.011.2018/19:20)
- Lezgîn, Roşan, “Hebîbê Nekar”: <http://www.zazaki.net/haber/hebb-necar-2461.htm> (Erişim: 16.11.2018/21: 30)
- Nûpelda, Kaniya Gotinên Bav û Kalan, Enqere 2014.
- Oncu, Mehmet, *Gotinên Pêşiyân*, Enstituya Kurdî, Stenbol 1992.
- Qazî, Qâdir-ê Fettâhî, *Emsâl û Hikem-ê Kurdî*, İntişâr-ê Dânişgâh-ê Tebrîz, 1364 hş./1987.
- Rudenko, Margaret, *Efsânehâ-yê Kurdî* (Farsçaya çeviren: Kerîm Keşâverz), İntişârât-ê Âgâh, Tahran 1352 hş.
- Ruxzâdî, Ali, *Guwârey Kûrdewârî: Pend-ê Peşîniyân*, Senendec 1385 hş.
- Seccâdî, Seyyid Abulhamid Hayret, *Pendê Pêşînân*, Hewlêr, 2010.
- Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstân-hâ-yê Kurdî-yê Kurmâncî)*, İran/ Qum 1393 hş.
- Seydayê Tîrêj, *Serpêhatiyên Kurdan (Dâstân-hâ-yê Kurdî-yê Kurmâncî)*, İran/ Qum 1393 hş., 14.
- Tîgrîs, Amed, *6762 Gotinên Peşiyân*, Weşanên Rewşen, Stockholm 2001.
- Urdeşane Sisîl, *Efsânehâ-yi Kûrdân*, Çev. E. H. E. Şâlçî, Neşr-i Sâlis, Tahran 1386 hş.
- Weyîsî, Resûl-Futûhî, Suwâre, *Çawge I*, Çâpxâne-ê Mukriyânî, Hewlêr 2013.
- Yurtbaşı, Metin, *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Ankara 1994.
- Zinar, Zeynelabidîn, *Xwençe: Gotinên Pêşiyân, Kilam-Dîlok û Çîrok I*, Weşanxana Çanda Kurdî, Stockholm 1989.

Ziyâdne, Sâlih, *Mine'l-emsâli'l-bedevîyye*, 1997 (Elektronik yayın 2003. www.nas-hiri.net; erişim 11.11.2018/ 09: 15)

Zûlfiqârî, Hesên, *Dâstânhâ-yi Emsâl*, İntişârât-i Mâzyâr, Tahran 1385 hş.

A: Arapça.

DİA: *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

F: Farsça.

Hş: hicrî şemsî.

K: Kurmancî.

S. Soranî.

s: sayfa.

T: Türkçe.

ÇÎROKÊN WERGER ÊN MELA MEHMÛDÊ BAZÎDÎ (1797-1870) (VEKOLÎN-METN) Mela Mahmud Bazidi's Translated Stories (Review-Text)

Mustafa ÖZTÜRK¹

Kurte

Mela Mehmûdê Bazîdî wekî zanyarekî Kurd, xwediyê ked û berhemên girîng in di gelek qadên ji hev cuda de. Bazîdî di berhevkarîya folklorê, istînsaxa destxetên Kurdî, nivîskarîya berhemên cûrbicûr, rêzîmannasî, civaknasî û hwd de gelek xebat pêk anîne. Qadeke din ya ku Bazîdî bi wê re mijûldar bûye jî wergernasî ye.

Di Koleksiyona Aleksandre Jaba de destnivîsa bi hejmara Kurd 43'yê ji 84 çîrokên Farsî û wergerên wan ên Kurmancî û Fransî pêk tê. Wergerên Kurmancî ji aliyê Mela Mehmûdê Bazîdî ve û yê Fransî jî ji aliyê A. Jaba ve hatine kirin. Ev çîrokên ku dikarin li ser qada edebiyata klasîk bîna hesibandin, li gorî agahiyên berdest, nimûneyên ewil ên çîroka pexşan a Kurdî ya klasîk in. Di vê xebatê de ewilî li ser çîroka klasîk bi giştî û taybetiyên destnivîsa Kurd 43'yê hatîye rawestan û pişt re jî tîpguhêzîya destnivîsê ya Kurmancî hatîye dayin.

Peyvên Sereke: Mela Mehmûdê Bazîdî, Aleksandre Jaba, Edebiyata Klasîk, Farsî, Kurmancî, Werger, Çîrok.

Abstract

Mela Mahmud Bazidi, who was a Kurdish scholar, created important works in various fields. Bazidi produced works in numerous fields such as compilations of folklore, copies of Kurdish manuscripts, writing of various works, linguistics, and social science. Another area where Mela Mahmud Bazidi spent effort was translation.

1 Dr. End. Pwd., Zanîngeha Mardin Artukluyê Fakulteya Edebîyatê Beşa Ziman û Edebîyata Kurdî. mustafaozturk47@gmail.com

In the collection of Aleksandre Jaba, in the manuscript with the archive number of Kurd 43, there are 84 Persian stories and translations of these stories into Kurdish and French. Kurdish translations were made by Bazîdî and French translations were made by A. Jaba. The mentioned stories, which can be considered within the scope of the classical literature, are the first examples of classical Kurdish literature, according to the data is available. In this study, the category of story in Classical Kurdish literature was addressed, and afterwards, the transcriptional text of the abovementioned manuscript was presented.

Key Words: Mela Mahmud Bazîdî, Persian, Kurmanji, Translation, Story.

Destpêk

Mela Mehmûdê Bazîdî (1797-1870) yê zana û xwedî kesayetîyeke pîralî, di gelek şaxên Kurdolojîyê de xebatên hêja kirine û pîranîya van xebatên xwe jî piştî ku Aleksandre Jaba (1801-1894) dinase derxistine holê. Ji ber vê yekê, lêkolên ku li ser Mela Mehmûdê Bazîdî dixebitin, nabe ku derheqê Aleksandre Jaba yê dîplomatê Rûs de jî tiştinan nebêjin. Lewra A. Jaba, hema bêje di hemû xebatên Mela Mehmûdê Bazîdî de rê li ber wî vekiriye. Li gel vê yekê, di gelek xebatên bi vî awayî yên A. Jaba de jî yekser û neyekser tevkarîya Bazîdî heye. Îroj çêtir kifş dibe ku bi hevkarîya van her du kesan, ji bo çand, edebîyat, dîrok û hwd a Kurdan berhemên giranbuha û ronîker derketine holê. Yek ji van berheman jî di qada wergernasîya Kurdî de ye.

Di *Koleksiyona Aleksandre Jaba Ya Destnivîsên Kurdî* de du nusxeyên heman berhemê hene. Nusxeyên bi hejmarê Kurd 42 û Kurd 43 wergera 84 çîrokên Farsî bo Kurmançî dihewîne, ku di her du nusxeyan de jî ji bo berhemê tu nav nehatîye destnîşankirin. Ji ber ku Kurd 43 li gorî ya dinê têkûztir e, di tîpguhêzîyê de ev nusxe hat esas girtin û her wiha nîrxandin û lêkolînên wekî din jî dîsan li gorî vê nusxeyê hatin kirin.

Çîrokên ku di vê berhemê de cî digirin, ji aliyê naverokê ve çîrokên pendgirtinê ne; lewra ne dirêj in, kurt in û tecrîbe û hîkmeta gel ya hevpar derdibirînin. Her wiha ev çîrokana ji aliyê avanîya xwe ve jî kurteçîrokên klasîk in û wekî çîrokên *Mesnewî* ya Mewlana û *Mentiqu't-Teyr* a Ferîduddîn Ettar li gorî rêçikên edebîyata klasîk hatine nivîsandin.

Li gorî agahî û daneyên berdest, di edebîyata Kurdî de, çî telîf û çî werger, berî vê berhemê tu daneyeke çîrokên klasîk ên pexşan (mensûr) ne hatine hilberandin. Ev berhem jî vî alîyî ve wekî berhema yekemîn tê xuyanê. Her çiqas çîrokên Mela Mûsayê Hekarî yên sedsala hivdehem hebin jî, ev çîrokana li ser qada gelêrî tîn hesibandin. “Lê belê em ji arşîva Aleksandr Jaba dizanin ku Mela Mûsayê Hekarî hîn di sedsala XVII. de zêdetirî 50 çîrokên kurdî yên gelêrî

berhev kirine û ew bi navê *Durru'l-Mecalîs* wekî pexşankî nivîsîne (Pertev, 2014: 13).” Dîsan, berhemeke Bazîdî ya din jî heye, ku ew jî di qada gelêrî de ye. “*Camîyê Rîsale û Hikayetê Ekradiyye* li ser edebiyata kurdî ya gelêrî ye. Tê de 3 meqale û 40 çîrokên gelêrî hene (Pertev, 2014: 13).”

Çend Nîşe Derbarê Çîroka Klasîk de

Berhemên edebî bê guman bi dorhêla civakî û dînî ya civatê ve girêdayî ne û ji sedsalan vir ve wekî hefizeya civakî ya gelan hebûna xwe didomînin. Di nava berhemên edebî de gelek cûreyên menzûm û mensûr hene. Ji vana jî cîyê çîrokan gelekî girîng e. Wekî yên din çîrok jî ji giyana gel der cûye, di nava xwe de nixên gel yên hevpar hewandîye û bi xwedîtîya mîrateyêke çandî ya dewlemend hebûna gel ya neteweyî bi awayekî rast û dirust parastîye. Çîrokên ku Bazîdî ji Farsî wergerandine, her çiqas ji ziman û edebiyata Farsan be jî, mesajê ku dide xwendekaran ji bo çand, jîyan û paradîgmaya hemû netewên rojhilatî derbasdar in.

Derbarê jêderka çîrokên klasîk yên li rojhilat de, gelek zanyar teorî pêşkêş kirine; lê belê di vê derbarê de herî zêde wekî jêderka çîrokan qîsseyan Quranê tîn pejirandin. Li gorî nêrînên giştî çîrok, weke cureyêke edebiyata klasîk jêderka xwe, di serî de bi bandora Îslamîyetê ji qîsseyan Quranê, menqîbeyên ewlîya û enbîyayan wergirtîye.

“Bingeha çîrokên kurt Qurana pîroz e. Di Quranê de qîsse, ku em dikarin qîsseyan wekî çîrokên kurt jî binav bikin, cîyekî girîng zêft dikin. Li gorî tesbîta lêkoleran ji çara sê parçeyê Quranê ji van qîsseyan pêk tê. Dema ku Xwedê Te’ala bi navgîniya Cenabê Pêxember mirovatîyê vexwendî rêya rastîyê kirîye, ji bo ku heqîqet li ber çavên wan şênbertir bibe, di Quranê de van qîsseyan nimûne girtîye. Ev kurteçîrokên Quranê, ku bêhtir ji bo îfadekirineke zelal û bandorkirîne hatine bi kar anîn, bi navgîniya taybetmendiyên îslûba xwe, bandor li ser hemû mielîfên Îslamî û berhemên wan kirîye (Ayan, 1991).”

Wekî cûreyêke vegotinê peydabûna çîrokê li civaka rojava û rojhilatê pêvajoyêke nêzîkî hev parve dikin. “Çawa ku di edebiyata rojava de pêşîyê destanên Yewnanî û pişt re jî qîsseyan Tewrat û Încîlê bûne çavkanîya çîrokên rojavayî, bi heman awayî di kelepura çîroka rojhilat de jî çîrokên Hind û Cahîlîye û herî dawîn jî qîsseyan Qurana pîroz bûne çavkanî (Yazıcı, 1998: 480).”

Ahmet Hamdi Tanpınar, çîrokên klasîk wekî *Çîroka Şerqê* bi nav dike û van çîrokan ji rasteqînîyê dûr dibîne, û her wiha wesfa bingehîn ya vê kevneşopîya çîrokê jî wekî ji her alîyî ve wekî çêkirî rave dike (Tanpınar, 1988: 289). Li gorî wî, çîroka şerqê realîteyê înkâr dike û mirov ji fikra rasteqînîyê dûr dixê. Ji ber vê yekê ye ku çîroka şerqê di çarçoveya folklorê de maye (Tanpınar, 2000: 61). Pertev Nailî Boratav jî, tunebûna rasyonelîteyê di çîrokên klasîk de kêmanîya

herî mezin qebûl dike û vê xalê wekî cudabûna di navbera çîrokên klasîk û modern rave dike. Li gorî Boratav çîroka modern jî xwe dispêre rasyonalityê (Tökkel, 2000: 45-46). Li gorî Tanpınar û Boratav çîroka klasîk jî rasyonalityê û bi gotineke din jî ji realîteyê bêpar e. Lê wextê ku em li naveroka çîrokên Bazîdî yên wergerandîye dinerin bi tu awayî tiştêkî aşopî, derasayî û derî aqil bi ber çavan nakeve. Bûyer, leheng û qewimînên di van çîrokan de, bê awarte, rasteqîn in û tiştêkî ku aqil qebûl neke di wan de tune ye.

Hasan Kavruk, çîrokên klasîk ji aliyê çavkanîyê ve senifandîye û wan wek yên wergerî, yên telîf û yên ku ji çîrokên bîyanî hatine adaptekirin di sê beşan de tesnîf kirîye (Kavruk, 2000: 526). Li gorî mijarê jî çîrokan wekî qehremanî, macerayî, dîmî-tesewifî, exlaqî û letîfeyî dabeş kirîne (Kavruk, 1998: 14).

Li gorî senifandina Kavruk, çîrokên ku Bazîdî wergerandine, ji aliyê çavkanîya xwe ve bêguman çîrokên wergerî ne. Em dikarin çîrokên Bazîdî ji aliyê mijar û naverokê ve jî hem dîmî-tesewifî, hem exlaqî û hem letîfeyî qebûl bikin. Lewre ev 84 çîrokên ku em behsa wan dikin, bigelempêrî pêkenokî ne û di armanca şîretkirina dîn û exlaqê de ne.

Di kevneşopîya çîrokên edebîyatên rojhilatî de berî her tiştî mesaja başîyê, rastîyê û xweşikayîyê heye. Digel vê yekê bi zimanekî ne dîdaktîk, lê belê bi vegotîneke pîsporane xwendevan di bin tesîra xwe de dihêle. Ev hewla çîrokê giş, bi hilkefta çalakîyêke hunerî, ji bo gihîştina insanê kamîl e. (Tosun, 2017, 43). Ji ber ku çîrokên Bazîdî dîmî-exlaqî ne, mebest jî bi xwe lêgerîna insanê kamîl e, ango pêkanîna merivê qenc e.

Çend Agahî Derbarê Destnivîsa Kurd 43'yê de

Destnivîsa Kurd 43 bi tevahî 102 wêre e. Wiha xuya ye ku destnivîs di hundurê zêfekê de hatiye parastin û li ser ruyê zêfê jî bi destxeta A. Jaba bi Fransî du hevok hatine nivîsandin:

84 Contes persans tradues en Kurde par Mella Mahmoud Bazidi.

Traductions française avec les textes persans et Turc en regard par Auguste Jaba² (Bnr.: Pêvek 1).

Di hevoka duyem de behsa metneke Tirkî jî hatiye kirin lê tu metneke Tirkî di naveroka vê destnivîsê de tune ye. Her wiha agahîyên nêzikî vana di pêşiyê de di wêreya 1a'yê de jî hene. Tenê cudahîyek heye ku A. Jaba li vir unwan, cî û dîroka destnivîsê jî nîşan daye:

... Consul de Russie en retraite. Smyrne 1868.³

2 84 çîrokên Farsî wergerên wan yên Kurdî ji aliyê Mela Mehmûdê Bazîdî ve. Wergera Fransî ligel metnên Farsî û Tirkî ji aliyê Auguste Jaba ve.

3 Konsolosê Rûsya yê malnîşin. Izmîr 1868.

Ji bo vê berhemê li tu cîyê nusxeyê nav an sernav nehatîye destnîşankirin. Gelo Bazîdî van çîrokana ji berhemeke Farsî wergirtiye yan jî ji xwe re ji edebîyata Farsî berhovoka çîrokan dirust kiriye, ev yek ne kifş e. Digel vê yekê, her çiqas navek ji bo berhemê nehatibe destnîşankirin jî, çîrokên berhemê ji 1'ê heta 84'ê hatîye hejmarkirin.

Berhem ji 84 çîrokên Farsî pêk tê. Ev çîrokana berê bi halê orîjînal yanî bi Farsî hatine nivîsandin. Bazîdî wergera van çîrokan a Kurmancî nivîsandîye û pişt re A. Jaba jî li kêleka wergera Kurmancî tîpguhêzîya wan a Latînî nivîsandîye. Her wiha A. Jaba wergera Fransî jî li kêleka metnê Farsî nivîsandîye. Li gorî vî halî, her rûpel wekî du sitûnan hatîye bikaranîn. Di rûpelên rastê de (wereqên b'yê) wergera Bazîdî ya Kurmancî û tîpguhêzîya A. Jaba li nik hev cî digirin. Di rûpelên çepê (wereqên a'yê) de jî metnê Farsî û wergera A. Jaba ya Fransî li nik hev in (Bnr.: Pêvek 3, 4).

Ji xeynî agahîyên navborî, derbarê destnivîsê de hin taybetîyên nusxeyê wekî din jî hene. Destnivîs bê berg e, wekî berê jî hate gotin, wereqên destnivîsê di hundurê zerfêkê de hatine parastin. Di nusxeyê de kaxezên zer û asayî hatîne bikaranîn. Li jora wereqan bi Erebi, li jêra wereqan bi latînî hejmarên rûpelan hene. Her rûpel bi 13 xêzan hatine xêzkirin. Ebada nusxeyê 23X33 cm. ye. Metna orîjînal û wergera Bazîdî yanî beşên ku bi herfên Erebi hatine istînsexkirin bi xeta ruq'eyê ne. Ji şibihandina wan tê famkirin ku ji bilî wergera Kurmancî metnê Farsî jî bi destxeta Bazîdî ye.

Çend Nîşe Ji Bo Tîpguhêzîya Metnê

Tîpguhêzîya nusxeyê, heta ji dest hat li gorî rê û rêçikên zanistî hat kirin. Lewma, heger mistensix (Bazîdî) şaş nivîsandibe jî me dest lê ne da, çî be me ew esas girt. Lewre tu mafê me tune ye ku em şaşîyên mistensix rast bikin.

Karê tîpguhêzîyê tenê ji bo beşa Kurmancî hat kirin û herfên transkrîpsîyonê yê taybet ne hatin sepandin. Tenê herfa eyn (ع) û hemzeyê (ه) bi îşareta dabirre (') hat nîşandayin.

Derbarê kelîmeyên ku di xwendin û teşxîsa wan de dijwarî hebûn, me ji tîpguhêzîya A. Jaba jî sûd wergirt. Lê belê ji ber ku, bi ihtîmaleke mezin, A. Jaba çawa bihîstibe wiha nivîsandîye û bivê nevê di Kurmancî de zêde ne pîspor e, şaşî di nivîsandina wî de hebûn. Di cîyên wiha de me berê xwe da metnê Farsî.

Wekî hemû destnivîsên klasîk, di vê metnê de jî rêzikên xalbendîyê û rastnivîsê nehatibûn tetbîqkirin. Rêzikên xalbendîyê ji bo hêsanbûnê me bi tesarûfa xwe bi kar anîn. Xal, bêhnok, baneşan, dunik û hwd çî hebin, di metnê resen de tune ne, bi tesarûfa me lê hatin zêdekirin. Sînoren wereqan bi kevanekeşan koşedar hatin îfadekirin: [1b], [38b], [92b] ... Ji bilî vana, wateyên bêjê û têtînen di metnê de yê ku zêde nenas jî bi jêrenotan hatin destnîşankirin.

METN:**[1b] HIKAYETA ÎBTÎDA**

Du jin derheqê zarokekî de'wa dikirin û şahid jî tune bû. Her dû çûne nik qazî. Ê hikm ji qazî xwastin. Qazî cellad gazî kir. Emir kir ku vî zarokî du parçe bike û bide her du jinan. Jinek ku ev xebera bihîst bêdeng ma. Ê jina dinê dest bi gazî û zarîyê kir ku, “Di rêya Xudê! zaroyê min du parçe meke. Eger ‘edl wuha ye ez zaroyî naxwazim.” Qazî tehqîq kir ku dîya zaroyî ev e. Zaroyî ra bi wê si-part û jina dinê ra qamçî lê da û qewirand.

HIKAYETA DUYAN

Merifek çû nik xwendekar⁴ û îfade kir ku, [2b] “Merifekî dayîma tete mala min û digel jina min dostî heye; lakin weqtê wî nizamim û wî nabînim ku kî ne. Ewî dixwazim bigirim. Ji hezreta we hêvîya intîqam û ‘edlê didêrim.” Xwendekar şîşeyekê ‘itrê da wî û emir kir ku, “Vê bispêre jina xo û bêjî ku, bi kesekî nede.” Ê mêrik wusan kir. Xwendekar çend casûs tayin kir, ku li mala wî rûnên û ji cilê herkesî ku behna ‘itrê bi ewê bigirin û bînin. Hasilî, mêrik firset dît û balî jinikê ve çû, ‘itr di cilêd wê malê ve jinik got ku, “Eger çî mêrê min emir kir ku vê ‘itrê mede kesekî. Lakin tu ku can di ruhê min î. Eger eva bi kêrî tê neyî êdî [3b] ji boy çî bikêr têtin.” Mêrik ji wê derê biderket. Casûsan ji bêhna ‘itrê, serê rê girtin û êsîrkirî birine pêş xwendekar. Xwendekar jî ew merif xwast û got, “Yarê jina te hazir e. Ewî bibe bikuje yan bibexşîne.”

HIKAYETA SÊYAN

Jinek çû nik qazî û got ku, “Filan merif cebrî digel min zina kir.” Qazî jî ew merif teleb kir û pirsîyar kir ku, “Ji bo çî te avrûya vê jinê dît?” Mêrik înkâr kir. Qazî emir kir ku deh rub’îye cirm bide vê jinê. Mêrik naçarî, bêsebeb hikmê qazî, zêr da jinikê. Wekî jin biderve çû, qazî emrî mêrikî kir ku, [4b] “Here, dirafê xo ji jinikê bişûve⁵ bîstîn.” Mêrik ku ev hikma dît, bezî û çiqasî ku xwast cebrî rub’îyan⁶ ji jinikê bişûve bistîne nikarî. Jin bişûve hate nik qazî û îfade kir ku, “Ew merif cebrî rûb’îyan ji min distîne. Heta niha min ne dayê. Eger riza we heye bidim.” Qazî got, “Merikê ku bi zorê diraf ji we istandin nikarî, bê riza we çawan karî ku digel we zina bike. Tu derewîn î. Here û dirafî bidê û paşî wuha buhtan û îftîran meke.”

HIKAYETA ÇARAN

Di bajarekî ‘enbarekî penbo hate dizîn. [5b] Penbofiroşan şikayet birin nik xwendekar. Xwendekar her çiqas pirsîyar emir kir, dizî nedît. Mêrek îfade kir, “Eger emir bide ez dizan bigrim.” Xwendekar jî hikim da. Mêr çû mala xo û

4 Ev kelîme ji dêleva “siltan”, “hikimdar” û “padîşeh” tê bikar anîn.

5 Şûnve. Şûnde.

6 Cureyeke diravê ye ku wateya wê “çaryek, çarîk” e.

mezin û biçûkê bajêr bi behana mêvanîyê hemû gazî kir. Weqtê ku merif hemû li wê derê berhev bûn û rûniştin, mêr çû wê meclisê û bi rûyê hemû merifan nihêrî û got. “Çi heramzade û bê heya û ehmeq merif in ku penbo dizîne û hûrêd penboyan di nêv rihê wan cîh kirine û hettanî meclisa min.” Çend merifekan wî weqtî rihêd xo [6b] bi deste xo pak kirin û me’lûm bû ku ew diz in. Xwendekar li wê hikimê mêrî aferin û tehsîn nişan da.

HIKAYETA PÊNCÊ

Mirofek çû nik xwendekar û got ku, “Şeva dinê merifek ji leşkerê xwendekar cebrî hate mala min û digel carîya min zina kir”. Xwendekar emir kir, “Eger ev merif tekrar bête mala we heman wê demê xeberê ji bo min bîne.” Şeva duyê ew merif tekrar hat. Xoyê malê xwendekar xeber da. Xwendekar jî şîr di dest da girtî, [7b] digel wî rewan bû. Weqtê ku gihîşt mala wî berê çira vemirand, paşê wî ew merif kuşt. Û paşê çira xwast û rûyê wî merifi dî û şikrê Xudê kir û gote xoyê malê, “Her zadê ku di mala we mewcûd e bîne.” Xoyê malê zad anî. Xwendekar jî zehf bi dilxoşî ew zad xor. Xoyê malê pirsîyar kir ku, “Ey xwendekar, bi sebebê çî berê te çira vekuşt û paşê ew merif kuşt. Rûyê wî merifi we dît, şikrê Xudê kir û zad jî bêweqt we xor?” Xwendekar emir kir ku, “Min zen bir ku, bixeyr ji kurrê min ji kesekî ra qudret [8b] nîne. Ji bo wê sebebê ji îbtîda min çira vemirand ku, eger rûyê kurrê xo bibînim ji rehmê ewî nikarim bikujim. Wekî hate kuştin min çira teleb kir û rûyê wî dît û şikrê Xudê kir ku kurrê min nîne. Wê weqtê ku te ji min ‘edl xwast, min digel xo got ku, *hetawî merifi nekujim, qet tişteke naxum*. Ji wî weqtî esla’ min nexoribû. Ji bo wê qewî bîrsî bûm û min zadê bêweqt xor.”

HIKAYETA ŞEŞÊ

Melayekî hezar rub’îye bi ‘ettarekî siparî û çû seferê. Paşî middeyekê [9b] ji seferê bişûve hat û rûb’îye ji ‘ettarî xwast. ‘Ettar got, “Derew dibêjî, te ne siparî min.” Mela digel wî ‘allîqî û merif jî berhev bûn û mela derewîn deranîn û gottin, “Ev ‘ettara zehf dîndar e, ti weqtê xiyamet ne kirîye. Eger digel wî mubahe-se bikî, ceza xo dixwazî bibînî.” Mela ‘aciz bû, naçar ehwalê xo li ser kaxezekê nivîsî û nişanî xwendekar da. Xwendekar emir kir “Here li nik dikana ‘ettarî sê rojan rûnê, qet tişteke mebeje. Roja çaran bi wê terefê dixwazim bêm û selam li te dikim. Bixeyr cewaba selamê qet digel min mebeje. [10b] Wekî ji wê derê diçim, dirafê xwe ji ‘ettarî bixwaze. Her çî ku ew dibêje min xeberdar bike.” Mela jî miwafiqî emrê xwendekar, li ber dikana ‘ettarî rûnişt. Roja çarê xwendekar digel heşemetekî zahf bi wê kenarê çû. Wekî mela dît hespê xwe vegirt silav li melayî kir. Mela cewaba silava xwendekar got. Xwendekar emir kir, “Êy bira, carinan bi nik min nayî û qet halê xwe nabêjî min”. Mela hindê serê xwe hejand. Bixeyr ji wê qet negot. ‘Ettar ev hemû dîtî û ditirsîya. Wekî xwendekar

7 Qet. Zînar. Teqez.

çû ‘ettar gote melayî, “Wekî te diraf ispartîye min ez li ku bûm û kîjan merif jî wê hingê li nik min hazir bû?” Eva ji wî pirsîyar kir: [11b] “Bişûve bibêje, dibe ku min bîr kirîye.” Mela jî hemû ehwal bişûve got. ‘Ettar got, “Rast dibêjî, niha hate bîra min” Xulase, hezar rubîyê melayî da û ‘ozr xwast.

HIKAYETA HEFTÊ

Du merifan mala xo sipartine pîrejinekê û digotin ku, “Her çi weqtê ku em her du dixwaze bêm malê xo digirim.” Paşî çend rojekan mirofek ji wan hate nik jinikê û got, “Hevalê min jî mir, niha malê min bide”. Pîrejin naçar bû û ew mal da. Paşî çend rojekan merifê dinê hat û mal xwast. Jinikê got “Hevalê te bir [12b] û ji te ra mirîye got.” Ê beyan kir, “Her çiqas min se’y kir, lakin xeberê min ne bihîst û mal hemû jî bir.” Merifê me’lûm jinik bir nik qazî û ji qazî hikim xwast. Paşê milaxazayê⁸ gîha ku jinik bê teqşîr e. Emir kir ku, “Ji îbtîda da te şert kiribû ku, çi weqtê ku em her du heval hatin dê hingê malêd xo digirin. Tu here hevalê xo bibîne û malî bistîne. Bitenê çawan dikarî bistîni?” Mêrik bê cewab bû û rêya xo girt.

HIKAYETA HEŞTÊ

Xulamek ji nik axayê xo revî. Paşî çend rojekan axayê wî çû bajêrekî dinê. [13b] Xulam li wê dere dî û ji wî ra got û girt “Ji bo çi revî?” Xulam destê xo li damena axayî da û got, “Tu xulamê min î û dirafekî zahf te ji min dizîye û revî û niha min tu dîtî. Dixwazim ku li te ceza bikim.” Xulase, her du bi hev ra çûn nik qazî û hikim xwastin. Qazî jî ew herdukan li nik şîbakê da sekinandin û emir kir ku, “Hûn her dû bi carekê serêd xo ji şîbakê bi derve bikin.” Wekî herdukan serê xo biderve deranîn, emrî celladî kir ku bi şîr li serê xulamî bide. Xulam weku ev xebera bihîst, filhal serê xo bi hinduro kêşa û axayê wî qet esla ne lepitî. Qazî li xulamî ceza kir û siparte xoyî.

[14b] HIKAYETA NEHÊ

Merifekî malekî zehf siparte serrafekî û çû seferê. Wekî bişûve hat xwastin kir. Serraf jî înkâr kir. Ê sond xwar ku, te ne sipartîye min. Ew merif çû nik qazî û ehwalê xo got. Qazî, mela hez kir û emir kir bi kesekî bibêje ku, filan serraf malê te nade. Tedbîrekê ji malê te ra dixwazim bikim.

Roja dinê qazî serraf gazî kir û got, “Zehf şixulîn hatîye pêş min. Bitenê hikim kirinê nikarim. Dixwazim ku te ji bo xo nayîb bikim. Lewra ku tu merifekî sahib dîn î.” Serraf jî qebûl kir û zehf xoşhal bû. Wekî hat mala xo [15b] qazî ew merif teleb kir û gotê ku, “Niha here malî xo. Ji serrafî bixwaze elbete malê te dide” Ew mêrik çû nik serrafî wekî serrafî rûyê wî dîtî, “Were were, xoş hatî. Min malê te ji bîr kiribû. Şevê dinê hate bîra min.” Xulasa malê wî da û ji tema’a

8 Bi baldarî fikirîn. Kifşkirina bi hûrgilî derbarê meseleyekê de.

nayîbîyê çû nik qazî. Qazî got, “Îro çûbûm nik xwendekar min bihîst ku şuxlekî mezin dixwaze bête sipartin. Min ji Xudê ra şikir kir ku rutbeyekî mezin dixwazî bigrî. Niha lazim ku nayîbê dinê ji bo xo tedarik bikim.” Xulase, qazî ew merif bi vê hîleyê izin da.

[16b] HIKAYETA DEHÊ

Jinekê digel jinekê cîranê dijminî didêra. Şevêkê mey zehf vexwar û serxoş bû. Û zaroyê xo kuşt û havête mala jinika cîranê. Û sibeyê li jinekê iftîra kir ku, “Zaroyê min kuştîye.” Ew jinik bire pêş qazî. Qazî berê jinika cîranê bire xelwetê⁹ û zehf tirsand. Û got, “Rast bibêje. Û ger ne, dixwazim te bikujim.” Jinik sond xwar û înkâr kir. Qazî got, “Eger li ber min rûbirû tazî dibî ez te rastgo zen dikim.” Jinik ji şerman serê xo derbejêr kir û got, “Min bikuje qebûl e, lakin wuha tazîbûyinê ji min hêvî meke, [17b] nakim.” Qazî izna wê jinikê da. Jinika ku hewar, gazî dikir anî xelwetê û got, “Eger li nik min tazî dibî ez xebera te bawer dikim.” Ew ji nik xwast ku xo tazî bike. Qazî men’ kir û got “Te bi xo kurrê xo kuştîye.” Wekî çend qamçî lê da. Qamçî xwar îqrar kir ku, “Min bi xwe qisûr û iftîra bi serê wê danî.” Xulase, qazî ew kêşa darê.

HIKAYETA YAZDEHÊ

Merifek du hezar rub’îye di nêv kîsekî serbemuhr isparte qazî û bi xo çû seferê. Wekî¹⁰ bişûve hat kîsikê xo wuha serbemuhr ji qazî [18b] istand û vekir, pûlek dît. Digel qazî de’wa girt. Qazî got “Here, derew mebêje. Te rub’îye jî nîşanî min ne daye û ne ispartîye min. Kîsekê serî mohrkirî ku ispartîye min wusan dîsan bişûve istandî.” Merifêd qazî ew qewirandin û merif çû nik xwendekar û halê xo îfade kir. Xwendekar hindekî milaxeze kir. Emir kir, “Niha here û kîsikê li nik min bihêl. ‘Edla te dixwazim bidim.’ Roja dinê xwendekar, mîndera ku nû li ser textê bû hindek ker¹¹ kir û çû nêçîrê. Xizmetçê ku wê rojê dora wî bû, wekî mînder hilanî, dît ku mînder ker bûye tirsîya û lerizî. Û xulamê dinê ku wuha dît gote wî ku, çî bûye ku wuha ye bi wî got: [19b] “Eger xwendekar vê bibîne dixwaze min bikuje” Got, “Kesekî ev xebera bihîstîye, ya mînder dîtîye?”. Got “Na.” Wî got, “Metirse, di vî bajêrî vehonkerek¹² heye qewî qabîl. Mînderê bibe nik wî. Wusan dikare vehone ku kesek qet ferq nake.” Xulam çû dikana wî û mînder da wî û got, “Her çî dixwazî didim te, lakin biqencî vehone.” Vehonker nîv zêr xwast. Xulam zêrekî tamam bi wî beşxî. Vehonker di şevêkê ve hona û da xulam. Roja dinê mînder dîsan li ser textê raxist. Xwendekar wekî minder sax dît, ji xulamî pirsîyar kir ku, “Ev mîndera kê honaye?” Xulam berê înkâr kir. Xwendekar emir kir ku, “Qet metirse, ji bo meslehetekê min ev perçe kiribû.” Xulam

9 Bi tenêyî. Bi awayekî veşartî.

10 Di wateya “çawa ku” de tê bi kar anîn.

11 Parçe. Pirt. Qet. Par.

12 Honanker. Tevker.

jî salix da ku [20b] xwendekar ew vehonker xwast û got ku, “Wekî vê kîsikê ne honaye?” Got, “Belê”. Got, “Wekî kîsikê bibînî nas dikî?” Got, “Erê.” Xwendekar kîsik nîşan da. Vehonker kîsik nas kir û got, “Qazîyê vî bajarî ji bo vehonanê dabû min.” Xwendekar qazî teleb kir û got, “Li ser dîndarîya te min bawerîyekî tamam didêra. Li ser vê xeberê mansiba¹³ qazîtiyê min dabû. Min nizanî ku tu diz î. Malêd merifan ji bo çi didizî!” Qazî got, “Ey xwendekar, kî dibêje?” Got, “Ez dibêjim.” Paşê kîsik nîşan da û cihê honanê nîşan da. Qazî şerm kir. Xwendekar qazî şande zindanê û emrî xoyê kîsikê kir ku dirafê xo ji qazî bistîne. Qazî naçarî dirafê wî da. Roja dinê [21b] xwendekar, qazî kêşa darê.

HIKAYETA DÎWAZDEHÊ

Merifekî, kîsikê dirafê wî di mal da wenda bû. Ew jî xeber bi qazî da. Merifêd malê teleb kir û bi her kesekî zillek¹⁴ da ku evê wuha bikin ku hemû di dirêjayî da wekî hev bin û got, “Her kî diz e, zilla wî biqasî tilûyekê dirêj dibe.” Wekî izna çêkirinê bû, merifê ku diz bû tirsîya û biqasî tilûyekê ji zilla xo tiraşî. Roja dinê ku qazî hemû teleb kirin û zill hemû dîtin. Me’lûm kir ku diz kî ne. Dirafî ji wî istand û te’dîb kir.

[22b] HIKAYETA SÊZDEHÊ

Merifekî digel yekî şert kir ku, “Eger ez leyizê nebim kerekî¹⁵ goşt ji wicûda min bitiraş.” Wekî leyizî nebir. Midde’î jî bicîanîna şertê xo xwast. Ewî qebûl nekir. Her du çûn nik qazî. Qazî gote de’waçî, “Efû bike.” Qebûl nekir. Qazî ‘errinî. Qazî emir kir ku, “Bitiraş, lakin eger hindikî zêde ji şertê eger bitiraşî dixwazim ku sîyaset li te bikim.” De’wacî ji vê xeberê ne karî, naçar ‘efû kir û bexşî û borî.

[23b] HIKAYETA ÇARDEHÊ

Du birayê mendebûr çûne seferê û di rê da kîsikî tijî zêr û parçe cewahir dîtin. Birayê biçûk jî got, “Merama min hasil bû. Niha dixwazim ku herim mal.” Birayê mezin got, “Dixwazim dinyayê temaşa bikim.” Û zêr parê kirin. Birayê mezin payê xo bi birayê biçûk, sipart û got, “Bide jina min.” Wekî ew gîha mal, para birayê xo da jina wî. Meger ku cewahir jî ne da. [24b] Paşî sê salan birayê mezin jî ji seferê hate mala xo. Cewahir li nik jina xo ne dî. Ji birayê xo pirsîyar kir ku, “Cewahir çawan bû?” Got, “Min da jina te.” Got, “Ew dibêje ku min ne dî.” Got, “Derew dibêje.” Ew merif dest bi tekdîr û texdîra jina xo kir. Jîn jî revî û çû nik qazî û halê xo bişûve got. Qazî jî mêrê wê digel birayê wî teleb kir. Û ji birayê wî pirsîyar kir ku, “Wekî te cewahir bi vê jinikê sipart, kesek wê weqtê hazir hebû ya ne?” [25b] Got, “Du kes.” Qazî emir kir ku, “Here bîne.” Ew jî hindek diraf da wan û got, “Digel min werin û li nik qazî bicîhî derew şahidîyê

13 Meqamê bilind. Paye.

14 Darikê pîr zirav.

15 Parçe. Beş. Par. Pirt.

bidin.” Hasilî, ew du merif şahidî dan. Qazî jî emrî mêrê jinikê kir ku, “Here, cewahirê ji jina xo bistîne.” Jinik bi girî ji nik qazî çû bi nik xwendekar û ehwalê xo jê ‘erz kir. Xwendekar emir kir ku, “Ji bo çi naçî nik qazî?” Got, “Çûbûm, lakin bi qencî hikim nekir.” Xwendekar jî ew her du bira jî digel her du şahidan jî [26b] xwast. Û her yek ji hev cuda kir. Û şima¹⁶ da ku li sûretê wê cewahirê jî çêkin. Ew herdû bira misawî¹⁷ çêkirin. Ew her du şahid jî bi sûretê mixtelîf. Xwendekar emrî jinikê kir ku, “Tu jî çêke.” Înadê kir ku, “Min cewahir ne dî, çawan çekim?” Xwendekar jî sîyaset li şahidan kir. Emir kir ku, “Eger rast bibêjin dixwazim ji we biborim. Û eger ne, dixwazim bikujim.” Naçarî îfade kirin, “Bi derew me şahidî daye.” Xwendekar çend qemçî li birayê biçûk da. Îqrar kir ku, “Min qisûr kirîye.” [27b] Xwendekar li qazî jî ‘îtab emir kir ku, “Ji bo çi te bi qencî hikim nekir.” Û cewahir jî da jinikê.

HIKAYETA PANZDEHÊ

Ciwanekî sed zêr isparte pîremêrekî û çû seferê. Bişûve hat zêrrêd xo xwast. Pîremêrî înkâr kir, “Te ne daye min.” Ciwan bire nik qazî pirsîyar kir. Qazî jî pîremêr xwast û pirsîyar kir ku, “Eve ciwana zêr sipartîye te.” Got, “Na”. Qazî emrî ciwanî kir, “Kesek [28b] şahid didêrî?” Got, “Na.” Qazî gote pîremêrî ku, “Sond buxu”. Ciwan girî û got, “Qet wefa wî ji sondê nîne. Zehf caran bicîhê derew sond xorîye.” Qazî gote ciwanî, “Weqtê te zêr isparte wî, li ku rûniştî bûyî?” Got, “Li binê darê.” Got, “Ji bo çi dibêjî şahid nîne? Ew dar şahidê te ye. Here nik wê darê û bibêje ku, qazî te dixwaze.” Pîremêr kenî. Ciwan got, “Ey qazî ditirsim ku dar bihikmê we neyê.” [29b] Qazî got, “Mohra min bibe û bibêje ku eva mohra qazî ye. Elbete dixwaze bêtin.” Ciwan mohra qazî girt û çû. Qazî paşî sa’etekê ji pîremêrî pirsîyar kir, “Ew ciwan gîha nik darê?” Got, “Na.” Wekî ciwan çû nik darê mohra qazî nîşan da û got, “Qazî te dixwaze.” Ji darê qet ne bihîst. Bi xem bişûve hat û got, “Mohra we min nîşanî darê da, qet cewab ne da.” Qazî got, “Belê, dar hat û şahidî da, bişûve çû.” Pîremêr got, “Ey [30b] qazî, ev çi xeber e, qet dar ne hate vira.” Qazî got, “Rast dibêjî. Ne hat, lakin wî weqtê ku min ji te pirsîyar kir ku ciwan gîha darê, te cewab da ku, ne gîha. Eger te li bin wê darê diraf ne istandîye ji bo çi te ne got ku, kîjan dar e, ez nizanîm. Ji vê me’lûm e ku ciwan rast dibêje.” Pîremêr îlzam bû ‘û diraf da ciwanî.

HIKAYETA ŞANZDEHÊ

Masîgirek dayîma masîyêd behrê [31b] digirt û di sûqê da difrot. Rojekê masîyekî saq¹⁸ girt. Wusan deha¹⁹ masîyekî rind weqtêkî ne girtibû. Bi dilê xo

16 Mûm. Şemal.

17 Wekhev. Yeksan.

18 Laq. Qelew û bigoşt.

19 Hêj. “Daha” ya Tirkî.

got ku, “Eger ez vî masîyî di sûqê da bifiroşim zêde ji du û sê pûlan bidest nayê. Qencî ew e ku bibim nik xwendekar. Qata²⁰ dixoze ku zehf îhsan digel min bike.” Hasiîlî, masî bire nik xwendekar. Xwendekar wekî masî dî, zehf begen kir²¹ û xoşnûd bû. Û emir kir ku, “Sed rub’îye bidin masîgirî.” Wezîr wê weqtê [32b] hazir bû. Di guhê xwendekar îfade kir ku, “Ji bo masîyekî ev qeder diraf dayin minasib nîne.” Xwendekar jî cewab da ku, “Eger nedim cîhê şermê ye. Lewra ku min emir kir, çawan dibe?” Wezîr got, “Minasib ew e ku ji masîgirî bipirsin ku, ev masîya nêr e weyanî mê ye. Eger bibêje, nêr e, ê mê ji wî bixwazin. Eger bibêje mê ye, ê nêr ji wî bixwazin. Masîgir hevala wê anîn, nikare bîne. Paşê îhsan jî naxwaze bibîne.” [33b] Xwendekar xebera wezîrî pesinî û ji masîgirî pirsîyar kir ku, “Eve masîya nêr e ya ne mê ye?” Masîgir cewab da ku, “Ev masîya xunsa²² ye.” Xwendekar jî zehf kenî û ew sed rub’îye bi wî bexş kir.

HIKAYETA HIVDEYÊ

Sûdager²³ çûne nik xwendekar û çend hesp nîşan dan. Xwendekar zehf begen kir û kirî. Du sed hezar rub’îye zêde ji buhayê da sûdageran. Û emir kir ku, “Bişûve ji cîhêd xo hespan bînin.” Sûdageran jî [34b] destûr bû rojekê. Xwendekar di halê mestî û serxoşî gote wezîrî ku, “Navêd hemû eblehan binivîs.” Wezîr îfade kir ku, “Berî niha min nivîsîye û di berê hemû navan navê hezreta we ye.” Pirsîyar kir û got, “Ji bo çi te du sed hezar rub’îye da sûdageran, ji anîna hespan bê kefil û bê zanîna cîhêd wan? Eve ‘elametêd ehmeqîyê ye.” Xwendekar got, “Eger sûdageran hesp anîn paşê çawan dikî?” Got, “Eger bînin, navê hezreta we ji deftera eblehan hek²⁴ dikim. Û navêd sûdageran li wê derê dixwazim binivîsim.”

[35b] HIKAYETA HIJDEHÊ

Rojekê şa’îrekî qisûrekî kir. Xwendekar emrî celladî kir ku pêş ewî bikuje. Lerizîn bi endamê wî şa’îrî ket. Yaranek gote wî, “Ev çi namerdî ye û bê dilî ye, ku qet ciwanê mêr wuha natirsin.” Şa’îr got, “Ey nedîm, eger tu mêr î were li cîhê min rûnê. Hetaez ji vir rabim.” Xwendekar ev letîfeya pesinî û kenî û ji qisûra wî borî.

HIKAYETA NOZDEHÊ

Jinek diçû, mêrik ew dît û di pêy wê [36b] rewan bû. Jinik pirsîyar kir ku, “Ji bo çi di pêy min têtî?”. Got, “Li te ‘aşîq bûm.” Jinik got, “Li min çi ‘aşîq bûtî? Xweya min ji min rindtir e, ji pêyî min nêt. Here li wê ‘aşîq bibe.” Ji wê derê zîvirî û jinekî kirêd eşkal dît. Zehf ne xoş bû. Di paşê bişûve hate nik wê û got,

20 Ji qat’a ya Erebi tê û bi wateya “Teqez û qet” tê bi kar anîn.

21 Ji “Beğenmek” a Tirkî, anku “Ecibandin”, “Pejirandin”.

22 Nêrûmê. Nêremê.

23 Bazirgan. Ticcar.

24 Jêbirin. Malaştin.

“Çera te derew got?” Jinik got, “Te jî rast ne got. Eger tu ‘aşîqî min bûyayî, nik yekî dinê ji bo çî diçûyî?” Şermî bû.

HIKAYETA BÎSTÊ

Ji bo kuzekî²⁵ gotin, “Dixwazî pišta we rast bibe? [37b] Weyanî pišta merifê dinê jî hemû wekî pišta we kûz bibe?” Got, “Dixwazim ku pišta merifê dinê hemû kûz bibin. Wekî bi wî çavê ku ewan ez didîtim, ez jî ewan bibinim.”

HIKAYETA BÎST Û YEKÊ

Merifek her rojê şeş nan dikirî. Rojekî dostekî ji wî pirsîyar kir ku, “Şeş nanan her rojî çî dikî?” Got, “Nanekî vedişêrim û nanekî davêjim û du nanan bişûve dihêlim û du nanan jî bi deyn didim.” Wî dostî got, [38b] “Xebera te qet fehm nakim. Safî bibêje.” Got, “Nanê ku didêrim dixom û nanê ku davêjim bi xwestegan didim û du nanê ku bişûve dihêlim bi bab û dayê xo didim û du nanan jî bi kurrêd xo didim.”

HIKAYETA BÎST Û DUYÊ

Emîr Teymûr wekî çû Hindîstanê û gîha, mitrib teleb kirin û got, “Min ji mezinan bihîstîye ku, di vî bajêrî mitribêd qenc hene.” Mitribekî nabeyna xwendekar hazir bû û dest bi istiranê kir. Xwendekar zehf xoşhal bû û navê [39b] wê pirsîyar kir. Got, “Navê min Dewlet e” Xwendekar got, “Dewlet jî kor dibe?” Ewî cewab go, “Eger dewlet kor nebûya leng nedihatî mal.” Xwendekar ev cewaba pesinî û zehf îhsan li wî kir.

HIKAYETA BÎST Û SÊ

Merifek çû nik hekîmî û got “Zikê min dêşe, derman bike.” Hekîm pirsîyar kir, “Îro te çî xoriye?” Got, “Nanê şewitî” Hekîm xwast ku derman di çavê bike. Ewî merifî got, “Ey [40b] hekîm, êşa zikê digel çavan çî nîsbet heye?” Hekîm got, “Berê lazim e dermanê çavan li te kirin. Eger çavê te (dirist)²⁶ bûya te nanê şewitî ne dixor.”

HIKAYETA BÎST Û ÇARÊ

Rojekê xwendekar ji şa'irekî êşa. Emrê celladî kir ku, “Li pêşî min bikuj.” Cellad çû ji bo şîr anînê. Şa'ir gote haziran, “Çend sîlleyekan li min bidin, hetaşîr tête anîn ku xwendekar xoşhal bibe.” Xwendekar kenî û qisûra wî bexşî.

[41b] HIKAYETA BÎST Û PÊNCÊ

Şa'irekî, maldarek pesinî. Qet tişteq nedî. Paşê hicw û zemm²⁷ kir. Maldar qet tişteq negot. Roja dinê şa'ir çû ber deriyê wî rûnişt. Maldar got, “Ey şa'ir, te medh kir, min qet tişteq neda te û hicw kirî. Min qet tişteq negote te. Niha çima li vê derê rûniştî?” Got, “Niha çî dixozi?” Got ku, “Eger bimirî şîna te bibêjim.”

25 Xûz. Qenbûr.

26 Ev kelîme bi şaşî nehatîye nivîsandin, lê di metnê Farsî de heye.

27 Gotina eyb û qisûrên yekî. Rexnekirin.

HIKAYETA BÎST Û ŞEŞÊ

Xwendekarek di xewa xo da dît ku, hemû diranêd wî ketine. Ji mi'abbirekî²⁸ te'bîra wê [42b] pirsîyar kir. Got ku, "Ewlad û xizmêd xwendekar, rûbirûyê xwendekar dixwazin bimirin." Xwendekar 'errinî û mi'ebbir hebs kir. Û mi'ebbirê dinê xwast û te'bîra wê xewnê pirsîyar kir. Îfade kir ku, "Ji hemû ewlad û xizman xwendekar dê zêde bijî." Xwendekar ev nikte pesinî û zehf îhsan da.

HIKAYETA BÎST Û HEFTÊ

Merifek rutbeyekî mezin peyda kir. Ji boy mubarekî dostek çû nik wî. Ji wî merifî pirsîyar kir ku, "Tu kî yî û tu ji bo çi hatî?" [43b] Ew dost şermkirî vegeyriya û got, "Tu min nas nakî, dostê te yî kevin im. Ji bo serxoşî hatim nik te. Min bihîst ku kor bûyî."

HIKAYETA BÎST Û HEŞTÊ

Xwendekarek di şêrê da şikest, revî. Merifek ji tayîfa dijminan ew girt û nas ne kir ku ew xwendekar e. Tedarîka xo da wî û ew gîhande cîhê wî. Paşê qederek birinc da wî ku bipêje. Û bi xo xwendekar zehf birsî bû. Birinc kire kolozê²⁹ û danî sere agirî. Û bi xo jî serê agirî rûnişt. Seyek hat [44b] û koloz girt û revî. Xwendekar kenî. Ew merif bi xwendekar 'errinî û got, "Ey ebleh, seyê kolozê te bir, tu dikennî. Bibêje sebeb çi ye." Xwendekar bê deng bû. Wekî qemçî dît got, "Rojekî wusan bû ku her çi weqtê biçûma nêçîrê sed dewe tedarîka min aşxana min digel min dibir. Îroje wusan heme ku mistek birinc jî seh nehêla." Ew merif 'ozra xo xwast û borî.

HIKAYETA BÎST Û NEHÊ

Rojekê teyrek li ser darekê rûniştî bû. [45b] Xwendekar ewê dî û gote haziran ku, "Evê bi tîr dixawazim bikujim." Tîr û kevan girt û avêtê. Tîrê xelet kir. Teyr firî. Xwendekar zehf şermî bû. Merifek boyî def'a şerma wî got, "Bigerim ku xwendekar li ser kuştina wê qadir bû, lakin ne xwast ku bikuje. Rehm li canê wê kir. Bi xo xeliland."

HIKAYETA SÎYÊ

Merifek tûtîyek³⁰ xoyî kir. Û zimanê Farsî boyê te'lim û hûrî kir. Tûtî di cewaba her xeberê digot, "Di vê çi şibhe!" Rojekê [46b] ewî merifî tûtî ji boyî firoştinê bire sûqê û sed rub'îye jî buhayê wê birrî. Moxolek ji tûtîyê pirsîyar kir ku, "Tu layiqî sed rub'îyê heyî?" Got "Di vê da çi şibhe!" Moxol xoşnûd bû û tûtî kirrî û anî mala xo. Her xeber ku digel tûtî dida, digot ku, "Çi şibhe!" Moxol di dile xo da şermî û peşiman dibû. Û got, "Min ehmeqî kir. Wuha tûtîyek kirrî." Dîsan tûtî got, "Çi şibhe!" Moxol kennî û tûtî jî azad kir.

28 Kesê ku te'bîra xewnan dike.

29 Kûzik. Cer.

30 Papaxan.

[47b] HIKAYETA SÎ Û YEKÊ

Rojekê xwendekar digel şehzadeyî çûne nêçîrê. Wekî hewa germ bû. Xwendekar û şehzade cilêd xo danîne ser milê qeşmerî. Xwendekar kenî û got, “Ey qeşmer, li ber te barê kerekî heye.” Qeşmerî got, “Belkî barê du keran e.”

HIKAYETA SÎ Û DUYÊ

Qeşmerêkî digel jina xo nêzûkayî kir. Paşî çar mehan jina wî kurrek za. Gote mêrê xo, “Navê vî kurrî dioxî çi daynî?” Got, “Peyk³¹, lewra ku rêya neh mehan di çar mehan da birrî.”

[48b] HIKAYETA SÎ Û SÊYÊ

Melayek di mizgevtê da digel merifan we’z digot. Merifek di wê meclisê her rojê digirîya. Rojekê mela got ku, “Xeberêd min di dilê wî merifî zehf eser dike. Ji boy vê sebebê digirî.” Merifê dinê gotine wî merifî ku, “Xeberê mela di dilê me qet eser nake. Dilê te çawan e ku tu digirî?” Got ku, “Li ber xeberê mela nagirîm. Belkî min tekeyek xoyî kiribû. Û zehf min diva. Wekî teke pîr bû û mir. Her çi weqtê ku mela xeber dide [49b] û rihê wî dilepîte teka min têtê bîra min. Lewra ku ew jî rîha wuha dirêj didêra.”

HIKAYETA SÎ Û ÇARÊ

Merifekî şaşa³² feqîrêkî istand û revî. Feqîr çû qebrîstanê û rûnişt. Merifan gotine wî ku, “Ew merif şaşa we bi kenarê rezan bir. Tu di qebrîstanê ji bo çi rûniştî û çi dikî?”. Got ku, “Ew jî axirê dixoze bête vira, lewra li vê derê rûniştîme.”

HIKAYETA SÎ Û PÊNCÊ

Xwendekarek digel wezîrê xo xurme dixor û dendikê [50b] xurmayê diavête nik wezîrî. Paşî xorinê gote wezîrî, “Tu zehf xora yî. Lewra ku zehf dendikê xurman li pêşî we ketine.” Wezîr got, “Na, xwendekar zehf xorayî. Ne dendik hiştîne û ne xurma.”

HIKAYETA SÎ Û ŞEŞÊ

Rojekê Îskender gote haziran, “Qet kesekî min mehrûm nekirîye. Her kesek ku tiştêk ji min çi xostîye min bexşîye.” Merifek wê weqtê îfade kir ku, “Ey xwendekar ji bo min dirhemek lazim tu îhsan bike.” Emir kir ku, “Ji xwendekaran tiştê edna³³ xwastin bê edebî ye.” [51b] Ewî merifî got, “Eger ku ji xwendekaran ji dayina dirhemekê şerm têtin, milkê welatekî bibexş.” Îskender got, “Berê te kêma ji merteba min xwast. Û paşê jî te zêde ji merteba xo ji min xwast. Di her du xwastinan jî bê mehel bûyî.” Ew merif bê cewab şermî bû.

31 Peyamber. Xeberdox.

32 Şaşik. Serpêç.

33 Asta gelekî nizm.

HIKAYETA SÎ Û HEFTÊ

Xwendekarek ji qeşmerekî êşîya. Emir kir ku, “Bavêne binê pîyê filê.” Qeşmer jî zarî kir ku, “Ey xwendekar, ez ze’îf im. Layiqî binê pîyê filê nînim. Min bavêje bin pîyê ‘efûyê. Wezîr bavêje binê pîyê filê. Lewra wezîr [52b] qelew e. Hestikêd wî di bin pîyê filê jî naxoze di pîyan biçê.” Xwendekar bi kenarê wezîrî fikirî û kenî û got, “Çi dibêjî?” Wezîr îfade kir ku, “Ji bo Xudê cirma vî heramzadeyî bibexş, û ger ne, min jî dixwaze bavêje belayê.” Ji xwendekarî xebra qeşmerî û rîca wezîrî xoş hat û ji qisûra wî ‘efû kir û xelat bexşî.

HIKAYETA SÎ Û HEŞTÊ

Şêrekî û merifekî di xanekê da her duwan sûretêd xo dîtin. Merifî gote şêrî, “Dibînî ku şeca’eta insanî ku şêr zebûn kirîye. Şêrî [53b] got, “Ostayê wî benî adem e. Şêr osta bûya wekî wî nedibû.”

HIKAYETA SÎ Û NEHÊ

Merifek çû nik katîbî û got, “Xetekê binivîs.” Got, “Pîyê min dêşe.” Wî merifî got, “Naxwazim bişînim cîhekê, wuha ‘ozran tînî.” Cewab da ku, “Ev xebra te rast e, lakin her çi weqtê ku ji bo kesekî nivîsarekê bikim ji bo xwanda wê min dixozin dibin kesekî dinê, nikare bixwîne bixeyr ji min, lewra dibêjim.”

[54b] HIKAYETA ÇİLÊ

Merifek nivîsarek dinivîsî. Û merifek bîyanî jî li nik wî rûniştî bû. Di kenarê nivîsarê didî. Ewî merifî di nivîsarê da nivîsî ku, “Merifekî bîyanî û ker li nik min rûniştîye û nivîsarê jî dixone. Ji bo vê sebebê qet sirrekê nanivîsim.” Ewî merifî got, “Çira min ehmeq zen dikî û çira sirran nanivîsî? Min nivîsara we ne xondîye.” Nivîsende got, “Eger te nivîsara min ne xondîye, bi çi me’lûm kir ku min wuha nivîsîye?”

HIKAYETA ÇİL Û YEKÊ

Rojekê bazî gote dikî ku, “Zehf [55b] bê wefa yî, merif te xoyî dikin û ji bo te xanî çêdikin. Wekî dixwazin ku te bigirin çira tu direvî? Eger çî ez teyrê bejî me, lakin çend rojekê ku ji destê merifan loqme dixom, ji boy wan nêçîrê dikim. Û her çiqasî ku dûr jî biçim, wekî gazî dikin bişûve dîsan têm.” Dîkî cewab da ku, “Te qet baz li serê şîşê dîye, min zehf dîk li ser şîşê kebab dîye. Û zehf dîk li ser agirê biryan dîye. Tu jî zehf dûr direvî, eger bazekî li ser şîşê bibînî.” Baz bêcewab bû.

[56b] HIKAYETA ÇİL Û DUYÊ

Melayek nedîmê xwendekarekî bû, ku mû û rihê xo dikêşand. Rojekê xwendekar gote wî, “Eger rojekê dinê jî tu mû û rihê xo bikêşîne dixozim sîyaset li te bikim.” Paşî çend rojekan mela şuxlek kir ku xwendekar zehf li ber wî mihebbet bû û gote wî ku, “Her çi ku bixozî dê bibexşînim te.” Mela got ku, “Rihê

min bibexşîne. Min bi xeyr ji wê qet nexwazim.” Xwendekar kennî û got, “Eger xoşîya te di vê da ye min bexşî.”

HIKAYETA ÇİL Û SÊYÊ

Kirêdrûyek çû nik hekîmekê [57b] û got ku, “Li ber kirêdtirî cîhekî min pizûkek hatîye, dermanekê bide.” Hekîm li rûyî fikirî³⁴ û got, “Derew dibêji. Rûyê te dibinim, li wê qet pizûk nîne.”

HIKAYETA ÇİL Û ÇARÊ

Merifekî gote xulamê xo ku “Sûbeyê zû eger qijikê li cîhekê rûniştî dibînî, ji me ra xeber bike ku ez dixwazim bibînim û kêfekî xoş dixoim bibînim.” Temamê wê rojê bixošî dixoze bibore. Hasilî, xulam du qijik dî bi hev ra. Xeber da axayê xo. Axayê wî wekî biderve hate der. [58b] Qijikek dît, qijika dinê jî firî bû. Zehf li xulamî ‘errînî û bi qemçî lêdan girt. Hema wê weqtê dostekî ji boy wî zad verêkir. Xulam anî û nîşan da ku “Ey axa, te qijikek dî, ji bo te te’am hat. Eger te du qijik bidîya te jî ew didî ku min dît.”

HIKAYETA ÇİL Û PÊNCÊ

Hekîmek her çiqas ku diçû qebrîstanê çarîk³⁵ li serê xo digirt. Merifan ji wî pirsîyar kir ku, “Çi sebeb e?”. Got ku, “Ji merifêd qebrîstanê şerm dikim. [59b] Lewra ku ji dermanê min mirine.”

HIKAYETA ÇİL Û ŞEŞÊ

Rojekê xwendekarekî zalim bitenê ji bajêr bi derve çû. Merifek li binê darekê rûniştî dît. Pirsîyar kir ku, “Xwendekarê vî milkî çawan e? Zalim ya ‘adil e?” Got, “Zehf zalim e.” Xwendekar got, “Min dinasî?” Got, “Na” Xwendekar got, “Ez im xwendekarê vî milkî.” Ew merif tirsîya û got, “Tu jî min dinasî?” Xwendekar got, “Na.” “Kurrê filan bazirganî me. Her mehê sê rojan dîn dibim. Îro yek [60b] roj e ji sê rojan.” Xwendekar kenî û qet negot.

HIKAYETA ÇİL Û HEFTÊ

Şa’irek çû nik maldarekî û zehf ew medh kir. Maldar jî zehf xoşhal bû û got, “Li nik min diraf nîne, lakin zewadê zehf eger sûbe bêyî didim.” Şa’ir çû mala xo. Weqtê fecrê bişûve hate nik bazirganî pirsîyar kir ku, “Ji boy çî hatî?” Got, “Dûhûnî te we’da dayîna zewadê kir. Ji bo vê sebebê hatim.” Maldar got [61b] ku, “Ecêb ebleh î. Te ez jiheberan xoş kirim. Min jî tu jiheberêd xoş zahir kir. Niha zewade ji bo çî bidim?” Şa’ir jî şermî bişûve çû.

HIKAYETA ÇİL Û HEŞTÊ

Feqîrekî cirmekî mezin kir. Birine nik hebeşê kotûwal. Kotûwal jî hikim kir ku “Rûyê feqîrî reş bikin û di nêv temamê bajêr bigerînin.” Feqîr got, “Ey kotûwal,

34 Di wateya “nihêrîn”ê de tê bi kar anîn.

35 Dersok. Şaşik. Keffî.

nîvê ruyê min reş bike û gerrîna hemû merifêd bajêr, dixwazin bizanin ku hebeşê kotûwal [62b] heme.” Kotûwal³⁶ ji vê xeberê kennî û qisûra feqîr bexşî.

HIKAYETA ÇİL Û NEHÊ

Korek di şevêkî tarî da çira di dest û cerr³⁷ li ser milî girtî di sûqê diçû. Merifekî ji wî pirsîyar kir ku, “Ey ehleh, şev û roj di çavê te yek e. Ji çirayê ji bo te çi fayîde heye?” Kor kennî û got, “Ev çira ji boy min nîne. Hetadî şeva tarî tu cerrê min neşkinî.”

HIKAYETA PÊNCÎHÊ

Feqîrek çû dikana beqalekî [63b] û di kîrîtinê lez kir. Beqal jî bi feqîrî çîr kirin da û feqîr ‘errinî û solek li sere beqalî da. Beqal jî çû nik kotûwal û nalî. Kotûwal jî ew feqîr xwast û pirsîyar kir ku, “Çira te beqal kuta?” Feqîrî got ku, “Beqal çîrrê min kir.” Kotûwal got, “Ey feqîro, te qisûrekî mezin kirîye, lakin feqîr î. Ji boy wê ji te ra sîyaset³⁸ nakim. Here heşt hejîran bide beqalî. Ceza qisûra te ev e.” Feqîrî rub’iyeyek ji kûrika³⁹ xo bideranî û bi [64b] destê wî destê kotûwalî û solekê jî li sere kotûwal da û got, “Eger ‘edil ev e heşt hejîran tu bistîne û heşt hejîran jî bide wî.”

HIKAYETA PÊNCÎ Û YEKÊ

Misewirek⁴⁰ çû bajarekî û li wê derê dest bi hekîmîyê kir. Paşî çend rojekê merifek ji wetenê wî hate wî bajarî û ew dît û pirsîyar kir ku, “Ev çi hal e dikî?” Got ku, “Hekîmî.” Pirsîyar kir, “Ji boy çi?” Got, “Ji boy wê ku, eger di vê pişeyê da qisûrekê bikim xwelî wê setir⁴¹ dike.”

[65b] HIKAYETA PÊNCÎ Û DUYÊ

Şa’îrekî feqîr çû nik maldarekî wusan nêzûkî wî rûnişt ku mabeyna şa’îrî û maldarî ji bostekê zêde nebû. Maldar jî ji boy wê sebebê ‘errinî⁴² û rûyê xo jê tîrş kir. Û pirsîyar kir ku, “Di mabeyna te û kerê çi ferq heye?” Got ku, “Bi qederê bostekê.” Maldar jî vê xeberê zehf şermî bû û ‘ozir xwast.

HIKAYETA PÊNCÎ Û SÊYÊ

Sûalkerek çû biderê maldarekî [66b] û sual kir. Ji hunduro malê jî cewab hat ku, “Sitê⁴³ di mal da nîne.” Sûalkerî got, “Parîkî nanî min sîal kir, min sitê ne xwast ku eve cewabê didî.”

36 Hakim, Dadger. Kelîmeyerke Farsî ye, ku di heman deme de di wateya “hikimdar” de jî tê bi kar anîn.

37 Kûz. Şerbik.

38 Di wateya “cezakirinê” de tê bi kar anîn.

39 Çaket. Kaput. Sako

40 Ressay. Wênesaz.

41 Veşartin. Nepenîkirin.

42 Sil bûn.

43 Jin. Xanim.

HIKAYETA PÊNCÎ Û ÇARÊ

Xwendekarekî melayekî gazî kir û got, “Dixozim ku te bikim qazîyê vî bajarî.” Melayî got, “Ez layîqî vî şixulî nînim.” Pirsîyar kir ku, “Çira?” Cewab da ku, “Ewê ku min got eger rast e min me’zûr bidêre, û eger ne, min derew gotîye. Paşê, merifê derewîn qazîkirin layîq nîne.” Xwendekar [67b] ‘ozra melayî qebûl kir û ew me’zûr dêra.

HIKAYETA PÊNCÎ Û PÊNCÊ

Rojekê mîrekî tîr diavête armacê⁴⁴. Li wê derê zehf amaççî jî hazir bûn. Tîra kesekî ne digîha amacê. Feqîrek çû wê derê û ji mîr tiştêk xwast. Mîrî, tîrê kevanê xo da destê feqîrî û got, “Biavêje armacê û lê de.” Feqîr jî tîr havête amacê rastgele lê da. Mîr zehf kêfxoş bû û sed rub’îye bexşî feqîrî û destûr da. Feqîrî gote mîrî, “Min sûal kir qet te ne da.” [68b] Mîr rûyê xo kêşa û got ku, “Sed rub’îye min bi te bexşî, dibêjî min tiştêk nedî. Ev çi xeber e?” Feqîrî got, “Sed rub’îye armacê lê da min, girt û ji sûalê min çi dît?” Kenî û îhsenekî dinê bexşî.

HIKAYETA PÊNCÎ Û ŞEŞÊ

Şevêkê qazî di kitêbê da dî ku her çi ku serî biçûk û rih dirêj bidêre ew jî ehmeq dibe. Qazî jî ser biçûk û rih jî zehf dirêj bû. Digel xo got ku, “Serî biçûk kirinê nikarim, lakin rihê kurt kirinê dikarim.” Meqes jî anî [69b] di kirmêkirinê ne dî. Naçarî nivê rîyan di dest xo girt û nivê berê nikê çirayê wekî şemalê girte mûyan. Germî gîha destêd wî. Rîhê xo berda. Hemû jî rihê wî şewitî. Qazî jî zehf şermî bû, bi sebebê wê ku her çi di kitêbê da bû, sabit bû.

HIKAYETA PÊNCÎ Û HEFTÊ

Rojekê xwendekarek li ser banê qesra xo rûniştî bû. Merifekî dît ku li binê diwêrî rûniştîye, teyrek di dest girtîye nîşan dide. Xwendekar ew teleb kir û pirsîyar kir, [70b] “Ji boy çi teyrê nîşanî min didî?” Got, “Ey xwendekar, digel merifekî ji kenarê hezreta we min şert kir û ev teyre di leyzê da ji boy xwendekar min anî. “Xwendekar şa bû û teyr jî şande aşxanê. Û paşî du û sê rojan ew merif dîsan bişûve hate nik xwendekar û bizek anî nik xwendekar û got, “Ji navê hezreta we ew jî di leyzê da min dî.” Xwendekar ew jî wuha qebûl kir. Cara sêyê dîsan çû nik xwendekar û merifekî dinê digel xo bir. Wekî xwendekar ew destvala dî pirsîyar kir ku, “Te ji boy min qet ne anîye?” Îfade kir ku, “Ji kenarê hezreta we digel vî merifi [71b] du hezar rub’îye şert kirime û leyiz jî ne hate min. Niha ev merifa ji boy zêran hatîye hezreta we.” Xwendekar kenî û zêr bexşîne wî. Û emir kir ku, “Paşê ji kenarê min digel kesekî qumarê melîze. Deha qet ji te naxozim bigirim û ne tiştêkê jî bi te nadim.”

44 Hedef.

HIKAYETA PÊNCÎ Û HEŞTÊ

Merifekî di xewnê da digel Iblîs milaqat kir. Sîleyekê li rûyê wî da û rihê wî girt û got, “Ey le’în, tu dijminê min î û ji boy xarandina me merifan rih dirêj didêrî.” [72b] Û sîleyekî dinê li rûyê wî da. Hişyar bû û rihê xo di destê xo da dî. Şermî bû û li ber xo kenî.

HIKAYETA PÊNCÎ Û NEHÊ

Merifek çû nik derwêşekî û sê sûal kirin. Ê berê ew ku, “Çira dibêjî ku Xudêyê me li hemû cihan hazir e, qet li cîhekî nabînim. Nîşan bide li ku ye.” Ê duyê ew ku, “Ji boy benî ademan ji boy teqsîrê çira sîyaset dikin? Her çi dîke Xudê dîke. Ji boy benî ademî qet qudret nîne. Û bê emrê Xudê qet nikare bike. Û eger qudreta benî ademî bûya hemû şixulan ra jî [73b] ji boy xo çêtir dîkir.” Ê sêyê ku, “Xudê bi Iblîsî agirê dojoyê çawan dikare ‘ezeb bide, ku Iblîs ji agirê kirîye? Û agir jî li agirê çi eser dixoze bike. Lewra ku eslê wî jî agirê ye. Û agir di agirê çi eserê dixoze bike?” Derwêş kêsekekî mezin li serê wî da û merif bi girî çû nik qazî û got, “Ji filan derwêş min sê sûal kir, li serê min wusan kêsekek lê da ku serê min dêşe û cewab neda.” Qazî jî derwêş teleb kir û got, “Çira te kêsekek li serê vî da û cewaba sûala wî ne da?” Derwêş go, “Ew kêsekek hemîn cewaba sûala wî bû ku min da. [74b] Ewe dibêje ku, serê min diêşe. Bilanî nîşan bide ku li kîderê ye. Ejî Xudê nîşanî wî bidim. Û ji boy çi li nik hezreta we nalî? Her çi ku li wî kirîye, Xudê kirîye. Min bê îradeta Xudê li wî ne da. Ji boy min çi qudret heye. Bê îrade lê dan. Û ew jî bi xo ji xwelîyê ye. Bes ji xwelîyê ew çawan zerere dibîne?” Ew merif şermî bû û qazî cewaba derwêşî zehf meqbûl dêra.

HIKAYETA ŞÊSTÊ

Siwerek hate bajêrekî û bihîst ku li wê derê diz zehf in. Weqtê şevê gote mêtêrî⁴⁵, “Tu razê, ez dixozim ku hişyar bimînîm. [75b] Lewra bawerîya min bi te nîne. Mêtêrî got, “Ey axa, ev çi xeber e. Ez begen nakim ku ez di xewê da bim û axayê min hişyar be. Ez esla wuha nakim.” Hasilî, axayî raza û paşî miqdarekê şevê hişyar bû gote mêtêrî, “Çi dikî?” Got, “Di fikrê da me ku Xudê ‘erd çawan li ser evê raxist.” Got ku, “Ditirsim ku diz bên û tu xebardar nebî.” “Ey axa, tu rahat be. Ez xebardar im.” Ew siwar dîsa raza û nivê şevê hişyar bû û pirsîyar kir ku, “Ey mêtêrî çi dikî?” Got ku, “Di fikrê de me ku Xudê ‘esman çawanî [76b] bê istûn daye sekinandinê.” Got ku, “Ji fikra te ditirsim. Mebe ku diz hespê me bibin?” Got ku, “Ey axa, hişyar im, çawanî diz dikarin bibin?” Siwarî got, “Eger razanê dixozî razê. Ez hişyar im, tu dixozî razê.” Got, “Xewa min nayê.” Siwar dîsan raza. Wekî sa’etek ji şevê ma hişyar bû û ji mêtêrî pirsîyar kir ku, “Çi dikî?” Got, “Di wê fikrê me ku dizan hesp birîye sûbe zînê ez li ber serê xo dê bibim, yanî axa dibe.”

45 Seyîsê hespan.

HIKAYETA ŞÊST Û YEKÊ

Derwêşek çû nik bexîlekî⁴⁶ û tiştek jê sûal kir. Bexîlî got, “Eger xeberekê jî [77b] ji min qebûl bike her çi bibêjî dixozim bikim.” Derwêş pirsîyar kir ku, “Ew xeber çi ye?” Got, “Tiştekê jî min mexoze bi xeyr ji wê, her çi dibêjî bikim.”

HIKAYETA ŞÊST Û DUYÊ

Mirofekî digel bexîlekî dostî hebû. Rojekê gote bexîlî ku, “Niha diçim seferê. Xatema⁴⁷ xo bide min. Ewê digel xo dixozim hifz bikim. Her çi gava ku ewê dibînim te tînim bîra xo.” Cewab da ku, “Eger dixozî min bînî bîra xo, her çi gava ku tilûya xo vala dibînî min bîne bîra xo ku ji filanî min xatem jê [78b] xwastibû û ne dayîbû.”

HIKAYETA ŞÊST Û SÊYÊ

Melayek çû bajarekî bihîst ku di wî bajêrî merifekî xoyî sexawet⁴⁸ zehf didêre û zad dide mêvanan. Mela jî digel parçenê kevin û perîşan çû nik ewî merifî. Qet guh ne da û cihê rûniştinê jî neda. Mela şermî bû û bişûve hat. Roja dinê libasê qenc û paqij bi kirê girt û ragirt, çû nik wî. Xoyê malê îkram kir û li nik xo danî. Û zadê bilezzet ji boy wî xwast. Mela ku li ber zadî rûnişt parî jî li ber libasêd xo soyin⁴⁹ girt. Paşê [79b] xoyê malê pirsîyar kir ku, “Çiranî wuha dikî?” Got, “Dihûnî jî digel libasêd kevin ez hatibûm. Qet zad min ne dî. Îro ku digel libasêd qenc hatim, ez zen dikim ku ev zada ji boy van parça ne, ne ji boy min e.” Ew merif şermî bû û ‘ozr xwast.

HIKAYETA ŞÊST Û ÇARÊ

Xwendekarek tabûrek şehande⁵⁰ bir serê dijminan. Ew tabûr şikest dî. Merifekî çelenk hat enik xwendekar û xeber anî ku, “Tabûra we qenc û zefer dî.” Paşî du rojan cewab hat ku bi ‘eks bûye. Xwendekar li wî merifî sîyaset kirin xwast. Îfade kir ku, [80b] “Ey xwendekar, ez sezayî sîyasetê nînim. Lewra ku du rojan min tu şad kir. Tu çira min nexoşî dikî.” Xwendekar ev letîfe begen kir û îhsan emir kir.

HIKAYETA ŞÊST Û PÊNCÊ

Xwendekarek ji mineccimekî pirsîyar kir ku, “Çend sal ji ‘emrê min baqî maye?” Got, “Deh sal.” Xwendekar zehf milahaze kir. Wekî nexoşan kete ser doşekê. Wezîr pirsîyar kir. Zehf ‘aqîl bû. Mineccim jî rûbirûyê xwendekar teleb kir û pirsîyar kir ku, “Çend salan ‘emrê te baqî ye?” Got, “Bîst salan.” Wezîr heman wê weqtê [81b] bi şûrî li nik rûyê xwendekar ew mineccim qetil kir.

46 Çavnebar. Kumreş. Qesîs.

47 Gustîl.

48 Comerdî. Camêrî. Çavfireyî.

49 Tê de kirin. Tê ra kirin.

50 Leşker.

Xwendekar xoşnûd kir. Û hikmeta wezîr pesinî û paşê xebera qet mineccimekî ne bihîst.

HIKAYETA ŞÊST Û ŞEŞÊ

Merifek bîrsî diçû, ‘Erebekî dî ku li ber kenarê hewizekê zad dixo. Çû nik wî û got, “Ji terefê mala we tîm.” ‘Erebî pîrsîyar kir ku, “Jin û zaro û deveyêd min hemû jî silamet in?” Got, “Belê.” Ji ‘Erebî tesellî bû. Û paşê li wî merifî nihêrî û got, “Ey ‘Ereb, ev seya ku li hizûra te niha rûniştîye eger [82b] seyê te xoş bîmay-wa wuha dibû.” ‘Erebî serê xo bi jor ve kir û got, “Seyê min ji boy çî mir?” Got, “Goştê deveyê te zehf xwar.” Got ku, “Deve çawanî mir?” Got ku, “Jina we mir, wê sebebê kesekî ew xoyî ne kir û xurek û av ne da.” Pîrsîyar kir ku, “Jina min çawanî mir?” Go, “Di xema kurrê te zehf girî û kevir li sere xo û sîngê xo da.” Pîrsîyar kir ku, “Kurrê min çawanî mir?” Got, “Xanî li ser wî ket.” ‘Erebî wekî ev ehwala xanî xebera bihîst, xolî li serê xo kir û zad jî wusanî hêla û bi kenarê mala xo jî rewane bû. Ewî merifî jî [83b] bi vê hikmetê te’am bi destê xo kir.

HIKAYETA ŞÊST Û HEFTÊ

Bexîlekî gote dostekî ku, “Hezar rub’îye li nik min heye. Dixozim ku evan rub’îyeyan bi derî bajêr çal bikim û bi xeyr ji te evî sîrrî nabêjim.” Hasilî, ew her du bider ve çûn û di binê darekê da diraf çal kirin. Paşî çend rojekan bexîl bi tenê hate binê darê. Ji dirafê qet eser ne dî. Got ku, “Bi xeyr ji wî dostê min kesekî dinê ne birîye, lakin eger ji wî bipîrsim esla îqrar nake.” [84b] Paşê çû mala wî û got, “Zehf diraf bi dest min ketîye. Ez dixozim ku wuhanî li wê derê daynim, lakin eger sûbê bêyî digel hev biçin.” Dostê bi tema’a dirafê zehf, ew dirafê birî li wê derê bişûve bir danî. Bexîl roja dinê bi tenê çû wê derê û dirafê xo dît. Hikmeta xo bi ken kir. Û paşê li ber dostîya dostan bawer nekir.

HIKAYETA ŞÊST Û HEŞTÊ

Du neqqaşan digel hev gotin ku, “Em her du, du sûretan teswîr bikêşim bibînîm kîjan qenc dikêşe?” Misewwirekî oşîyekî⁵¹ tirî neqş kir [85b] û ew li ber derê wî hilawist. Teyran hatin û li wê mînar lê dan. Merifan ew suret jî zehf begen kirin. Û çûne mala misewwirê dinê û pîrsîyar kirin ku, “Li kî derê te suret kêşaye?” Got, “Di pişt vê perdeyê.” Misewwirê berê xwast ku perdeyê hilîne. Wekî destê xo bir ku perdeyê bibîne me’lûm kir ku perde nîne. Belku dîwar e ku li ser wê sûret kêşaye. Misewwirê dinê got ku, “Te wusan suret kêşaye ku teyr xapîyane û min wusa sûret kêşaye ku misewwir xapîyabe.”

HIKAYETA ŞÊST Û NEHÊ

Rojekê merifekî digel xo got ku, “Her çî ku [86b] ‘erd û asman e, hemû ji boy min e. Xudê ez zehf mezin xelq kirime. Li wê navê kermûşek li ber kepê wî

51 Goşî. Weşî. Hûşî.

rûnişt û got, “Ji te ra wuha xirûr layiq nîne, lewra ku her çi di ‘erd û esmanê da ye, Xudê ji boy te xelq kirîye. Tu jî ji boy min. Nizanî ku ji te mezintir im.”

HIKAYETA HEFTÊ

Xwendekarekî emrî heddadekî⁵² kir ku, “Zirhekî qenc ji boy min hazir bike.” Heddadî jî hazir kir anî nik xwendekar. Xwendekar jî bi meqseda tecirbeyê danî ‘erdê [87b] û şûr li wê da, du ker bû. Emrî heddadî kir ku, “Eger paşê dîsanî wuha zirh dixozi çêkî, serê te jî dixozim du keran bikim.” Heddad çû mala xo. Keçek hebû, ev ehwala jî digel wê got. Keçikê jî wuha meslehet⁵³ dît ku, “Dîsan zirhê çêke. Vê carê ez dixozim ku bibim nik xwendekar.” Hasilî, heddad zirh çêkir. Û keçika wî ew zirh wergirt û şûrek jî di dest girt û çû nik xwendekarî û îfade kir ku, “Niha li zirhê bifikirin.” Xwendekar, “Ji boy çi te eva wergirtîye?” Got, “Ey xwendekar izin bide. [88b] ‘Adet ew e ku zirh li ser wicûdê tete tecirbe kirin. Ji boy vê sebebê min wergirtîye.” Xwendekar ev xebera bi ken kir û îhsan bexşî.

HIKAYETA HEFTÊ Û YEKÊ

Rojekê xwendekarek digel wezîrê xo ji boy seyranê çû. Gîhane mezrayekê darêd genimê dî ku ji bejna benî ademan dirêjtir. Xwendekar ‘ecêb ma û got, “Wuha dirêj qasilê⁵⁴ genimê wekî bejna filê bilind û dirêj dibin?” Xwendekar kenî wezîr digel xo got ku xwendekar [89b] xebera wî bi derew zen kir lewra ku kenî. Wekî ji seyranê bişûve hatin mektûb bi merifê welatê xo ji boy çend qasilê genimî hatin û şandinê verêkir. Mektûb gîha wê derê. Weqtê genimî borî bû. Hasilî, paşî salekê qasilêd genimî ji wê derê jî gihîştin. Wezîr bire pêş xwendekar. Xwendekar jî pirsîyar kir ku, “Çira te anî?” Îfade kir ku, “Sala borî rojekê min îfade kiribû ku qasilê genimî weku bejna filan bilind dibin. Hûn kenîn, Min digel xo got ku, xebera min we derew zen kirin. Jî boy tesdîqa xebera xo min anî.” Xwendekar got, “Niha [90b] min bawer kir, lakin emanet li ber kesekî wuha xeberan nebêje ku paşî salekê bawer bike.”

HIKAYETA HEFTÊ Û DUYÊ

Dizek ji boy dizîna hespekê çû cîhê merifekî. Rastgele ew hate girtin. Xoyê hespê gote dizî, “Eger hikmeta dizîyê hespê bi min hûrî bikî, ez te jî azad dikim.” Diz jî qebûl kir û çû nik hespê û ben ji istîyê wê vekir. Paşê wê gem kir. Paşê li hespê siwar bû û ajot û gote xoyî ku, “Bibîne wuha dizî dikin.” Merifan her çiqasî li pey çûn ne dîtin.

52 Hesinker.

53 Bejewendî. Fêde.

54 Qesîl. Gîyayê genim û ceh yê teze yê ku hîn simbil negirtine.

[91b] HIKAYETA HEFTÊ Û SÊYÊ

Merifek zehf muflîs bû. Hespek jî hebû. Ew di pagê⁵⁵ da girêda. Lakin kenarê ku serê hespan dibe, dûvê wê bi wê terefê kir. Û dellal da gazîkirin ku, “Merifno temaşayekî ‘ecêb bibinin, ku serê hespê li cîhê dûvê ye.” Hemû merifêd bajêrê berhev bûn. Her merifekî ku ji boy temaşayê çû hundûroyê pagê, dixost ku ji wî qederekî diraf bistîne. Digirt û rê dida wî. Her çi kesekî ku diçû wê pagê, paşê şermîbûyî wuha ji wê pagê biderve dihatin. Û qet kesek jî ne digot, ku⁵⁶.

[92b] HIKAYETA HEFTÊ Û ÇARÊ

Merifekî ji Eflatûn pirsîyar kir ku, “Salêd zehf di gemîyê bûyî û sefera behrê kirî. Di behrê da te çi xerayîb⁵⁷ dî?” Got, “Ev xerîb e ku ji behrê bi silamet bi kenarê gihîştim.”

HIKAYETA HEFTÊ Û PÊNCÊ

Ji boy xwendekarekî wezîrekî ‘aql hebû. Destê xo ji wezîrîyê kêşa û bi te’eta Xudê meşxûl bû. Xwendekar jî ji emîran pirsîyar kir ku, “Wezîr li ku ye?” Îfade kirin ku, “Ji wezîrîyê dest kêşaye, bi te’eya⁵⁸ Xudê meşxûl bûye.” Xwendekar çû nik [93b] wezîrî û pirsîyar kir ku, “Ey wezîr, ji min we çi qîsûr dît ku wezaret te terk kirî?” Got, “Ji boy penc sebeb. Ewilî ew e ku, tu rûniştî bûyî ez li hizûra te li pîyan dimam. Niha xizmeta Xudê dikim ku di weqtê nimêjê jî izna rûniştinê daye. Ê duyê ew e ku, te zad dixor û min nezer dikir. Niha rezaqekî peyda kirim ku ew naxû û bi min dide xorin. Ê sêyê ew e ku, tu radizayî û min beqçîtî dikir. Niha Xudêyekî didêrim ku ez radizem û ew ji boy min beqçîtî dike. Ê çarê ew e ku, dayîma ez ji te ditirsam. Eger tu bimirî ji boy min [94b] ji dijminan bela bigihêse. Niha wusan Xudêyekî didêrim ku naxoze bimore û ji boy min jî ji dijminan qet bela nayê. Ê pêncê ew e ku, ez ji te ditirsim ku eger ji min cirmek bêbe ne bexşî. Niha Xudêyekî heye ku wusanî bi rehm e ku her rojê sed gunehan dikim dibexşîne.”

HIKAYETA HEFTÊ Û ŞÊŞÊ

Rîwayet dikin ku Siltan Mehmûd ji Êyaz zehf dost didêra. Ji vê sebebê hemû mûqariban⁵⁹ ji wî hesed dibirin. Û gotine xwendekar ku, “Êyaz her rojê bi tenê diçe [95b] xezînexaneyê. Me’lûm dibe ku tiştêkê didize. Eger wusa nebe ji boy wira di xezîneyê çi şixul e?” Xwendekar got, “Her gava ku ez bi xo bi çavê xo nebinim bawer nakim.” Rojêkê dinê xeber dane xwendekar ku, “Êyaz çûye xezînexaneyê.” Xwendekar jî ji derîçeyê nezer li hundûroyê xezîneyê kir ku çi dibîne, ku Êyaz sîndoqek vekirîye cilekî kevin û jinde wergirtîye. Xwendekar çû

55 Axur.

56 Kî.

57 Pirjimara kelîmeya xerab.

58 Te’et. Perestin.

59 Kesên nêzîk. Heval û hogir. Xizm.

hundûro û pirsîyar kir ku, “Çira tu wuha lîbasê kevin wergirtîye?” Îfade kir, “Êy xwendekar, wekî li xizmeta hezreta we nebûm, min wuha lîbasê kevin didêra. Niha ji dewleta xwendekar parçenêd [96b] faxîre didêrim. Cilêd xoyî kevin jî her rojê dibînim wer dikim. Hetaku halê xoyî berê jî ji bîr nekim û qedrê ne’meta xwendekarî binasim.” Xwendekar wekî ev cewab bihîst bi ken kir û ew êna nik xo û mertebeya wî mezin kir.

HIKAYETA HEFTÊ Û HEFTÊ

Di exlaqê Erdeşîrê Babekan hatîye, ku ji hekîmekî ‘Ereb pirsîyar kir ku, “Her rojê çi mîqdar zad lazim e xorin?” Got, “Sed dirhem kîfayet dike.” Got ku, “Ew qeder çi qewet dide?” Got, “Ew mîqdar te lipêyan didêre û her çi ku ji wê [97b] zêde bikî tu hemalê wê yî.”

HIKAYETA HEFTÊ Û HEŞTÊ

Yekî ji hekîman kurrê xo ji zehf xorinê men’ dikir ku, “Têrî, merifî nexos didêre.” Got, “Babo, bîrsîtî jî dikuje te, te ne bihîstîye ku gotine? Bi têrî mirin qenc e ku bîrsî bibî.” Got, “Endazeyê⁶⁰ hifz bike. Xudê gotîye, bixû vexû lakin îsrafê meke.”

HIKAYETA HEFTÊ Û NEHÊ

Dest û pêbirê yekî hezar pê kuşt. Ehlûllahekî li wî borî û got ku, “Xudayê mezin, [98b] digel hezar pêyî ku hebû, wekî ecel hat gîha, ji bê dest û pêyekî nikare bireve.”

HIKAYETA HEŞTÊ

Ji boy sûdagerekî hezar zêr zîyan bû. Gote kurrê xo, “Lazim nayê ku vê xeberê ji boy kesekî bibêjî.” Kurrî got, “Babo, emre te ye, nabêjim. We lakin ji boy me ra ji wê çi fayîde. Li wê min metla⁶¹ bike ku fayîde di xef kirinê çi ye?” Babî got, “Heta ku bela me dudu ne be. Yek çûna malî û noqsaniya sermayeyê û şabûna dijminan.”

HIKAYETA HEŞTÊ Û YEKÊ

Ji şa’iran yek çû nik mîrê dizan [99b] medh got. Emir kir ku, cilêd wî bistînin. Û ji gundî bîderve kirin. Seh ketine pê wî. Xwast ku kevirêkî hilîne. ‘Erd jî cemidî bû. ‘Aciz bû got, “Ev çi heramzade merif in ku seh vekirine û ‘erd jî wuhanî girêdayine.” Mîr ji şîbakê bihîst û kenî û got, “Ey hekîm, ji min tişteke bixoze.” Got ku, “Cilê xo dixozim, eger îhsan dikî.”

HIKAYETA HEŞTÊ Û DUYÊ

Merifekî çav êşî girt. Çu nik beytarî go, “Min derman bikî.” Beytar jî ji dermanê ku dikêşa çavêd çarpêyan di çavê [100b] wî kêşa. Kor bû. Hikûmet birine pêş ‘edaletê got, “Here, qet nîne, eger ev ker nebûya ne diçû nik beytarî.”

60 Pîvan.

61 Hayidar kirin. Qani’ kirin.

HIKAYETA HEŞTÊ Û SÊYÊ

Xwendekarekî kurrê xo da me'limekî, ku eva kurrî wusanî terbiye bike ku wekî kurrekî ji kurrêd we bibe. Salekê li wî emek da û cihê tişteke ne girt. Û kurrêd melayî di fezlê kemalê da muntehî⁶² bûn. Xwendekar gazî mela kirî. Mû'axeze⁶³ kir û got, "Te we'da xo xilaf kir û şertê wefayê bi cî ne anî." Got, "Ey xwendekar, terbiyet [101b] hemû yek e, we lakin qabilîyet mûxtelif e."

HIKAYETA HEŞTÊ Û ÇARÊ

Kurrê maldarekî min dî ku li ser qebra babê rûniştî ye û digel kurrê feqîrekî mûbahese⁶⁴ dikirî. Daîma ku tabûta babê min bi qîymet e û nivîsara wî rengîn û kevirê mermer havêtine û acûr⁶⁵ ji firûzeyê çêkirine. Bi qebra babê te çawanî, dişibe ku acûrekî dû cem' kirine û mistekî du xolî li ser wê raxistine." Kurrê feqîr ev bihîst û got ku, "Sûs be! Heta babê te jî ji binê vî kevirê giran rabe û xo bibîne babê min jî digihêje bihiştê."

ENCAM

Mela Mehmûdê Bazîdî di warê ziman, edebîyat û çanda Kurdî de xizmetên giranbuha kiriye. Girîngiya Mela Mehmûdê Bazîdî yê zana û piralî encax piştî ku zêdeyî sed û pênçî sal derbas bûye, yanî îroj tê famkirin. Her ku berhem û kiryarên wî dibin mijara lêkolînên zanistê, careke dinê derdikeve holê ku Bazîdî pêşengiya gelek cûreyên edebî di warê Kurdî de kiriye. Ji van cureyan yek jî wergernasî ye, ku bûye mijara vê xebatê.

Taybetmendîya destnivîsa Kurd 43'yê ya herî berbiçav, wekî metneke edebî, pirzimanîbûna wê ye. Metnên Farsî, Kurmancî û Fransî ligel hev hatine dayin û ji bilî vana tîpguhêzîya metnê Kurmancî jî bi Latînî hatiye nivîsandin. Em vê taybetî yan rêbazê, di warê destnivîskarîyê de gelekî nabînin.

Wergera ku Bazîdî wekî wergêrekî, di navbera Farsî û Kurmancî de ceribandîye, gelo çiqasî serkeftî ye? Berî sed sal û nîvekî qabilîyet û bêjedanka zimanê Kurmancî çiqasî dikarîbû Farsî îfade bikira? Ev her du pirsîyar jî bo dîrokçe û geşedana zimanê Kurdî gelekî girîng e. Berî ewqas sal di zimanekî de heger çalakîyên wergerîyê dest pê kiribin, ew wekî nîşana pêşdeçûna wî zimanî dikare bê qebûlkirin. Lê belê mixabin wiha tê xuyanê ku îro di destê me de metnên wergerê yên bo Kurmancî ne zêde ne.

62 Yê ku digihêje dawîya tişteke û wê xelas dike.

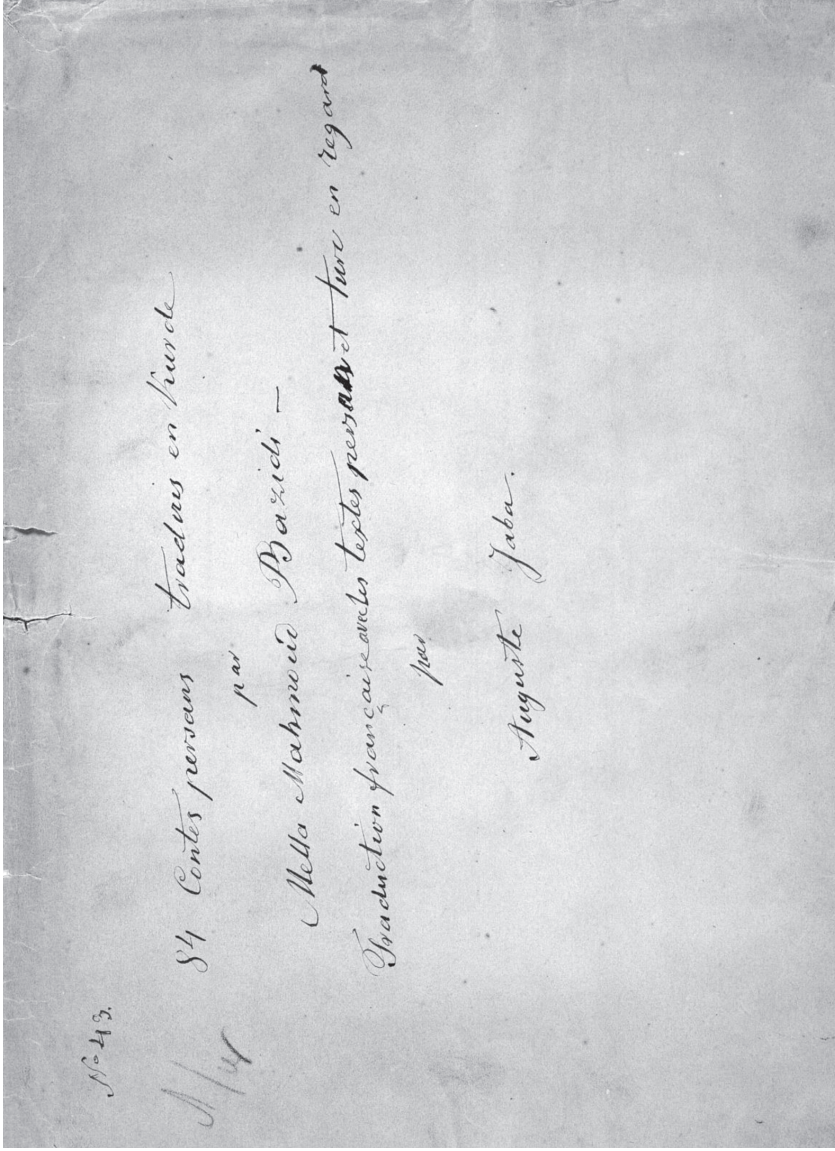
63 Sil bûn. Rexne kirin. Azirandin.

64 Sohbet. Guftûgo.

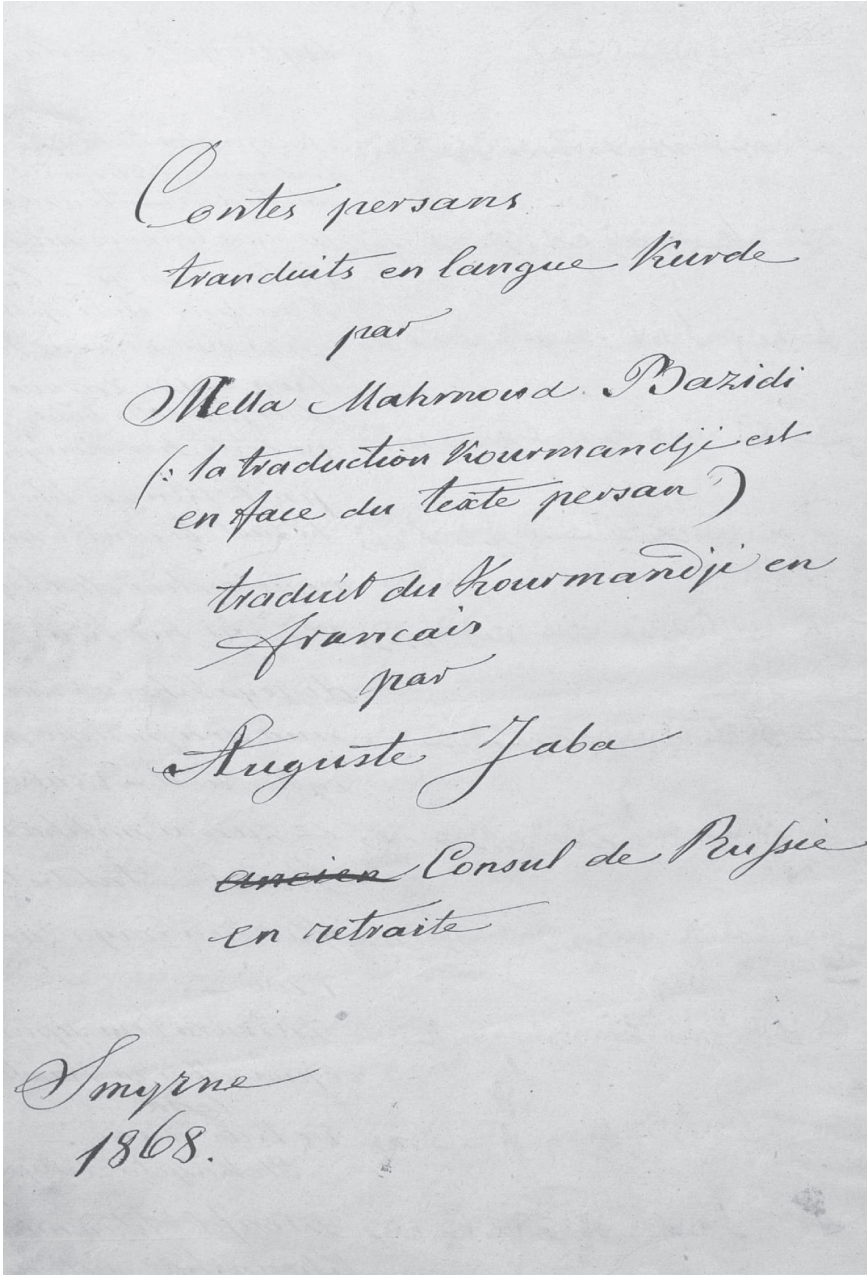
65 Tûxla.

ÇAVKANÎ

- AKTAŞ, Ş. (1998). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AYAN, G. (1991). “Mesnevi ve Kısa Hikâyecilik.” *5. Milli Mevlâna Kongresi*, Konya, Selçuk Üniversitesi.
- KAVRUK, H. (1998). *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, MEB, İstanbul.
- KAVRUK, H. (2000). *Mensur Hikâyeler, Türk Edebiyatı Tarihi 1*, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- PERTEV, R. (2014). “Tesîra Modernîzmê Li Ser Xebatên Pêşî Yê Folklorê Kurdî-Tirkî”, *Journal of University of Zakho*, Hj. 4, r. 12-24.
- TANPINAR, A. H. (2000). “Roman ve Romancıya Dair Notlar”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TOSUN, N. (2017). *Doğunun Hikâyeye Kuramı*, Büyüyen Ay, İstanbul.
- TÖKEL, D. A. (2000). “Zihniyet ve Kaynakları Açısından Hikâyemize Bakmak” *Hece*, S. 46-47, s. 42-52.
- ÖZTÜRK, M. (2017). *Koleksiyona Aleksandre Jaba Ya Destnivîsên Kurdî*, Weşanên Lîs, Diyarbekir.
- YAZICI, H. (1998). “Hikâyeye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul.
- Çavkanîyên Destnivîsî:
- BAZİDÎ, M.M. (Bêdîrok). *Koleksiyona Aleksandre Jaba Ya Destnivîsên Kurdî*, No: Kurd 42, St. Petersburg.
- BAZİDÎ, M.M. (1868). *Koleksiyona Aleksandre Jaba Ya Destnivîsên Kurdî*, No: Kurd 43, St. Petersburg.

PÊVEK:

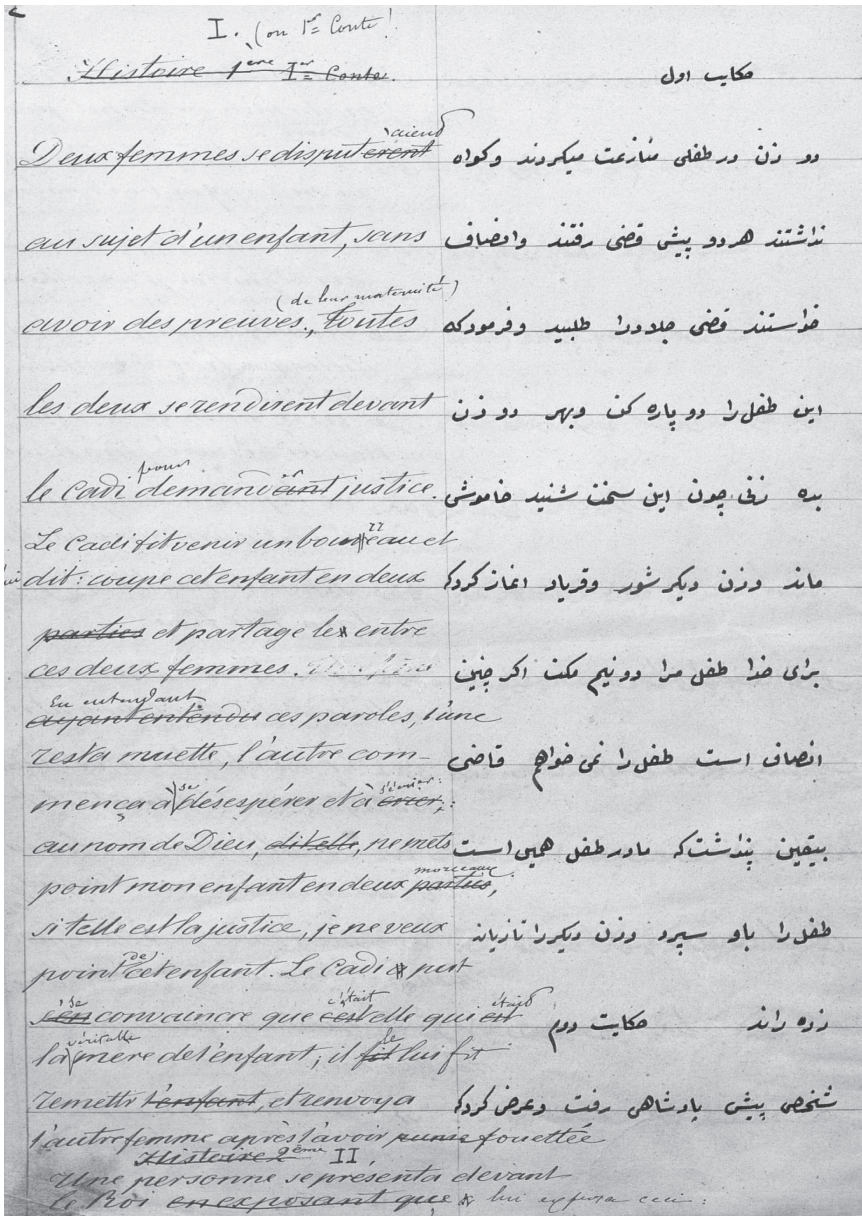
Pêvek 1: Zerfa ku destnivîsa Kurd 43 ji aliye A. Jaba vê tê de hatîye parastin.

Pêvek 2: Di pêşîya destnivîsê de têbinîyên ku A. Jaba derbarê berhemê de nivîsîne.

حکایات ابتدا	Hevkayeta' ibtida',
دوژن رهقی زاروی دعوادگین وشاهدژی	dou jin der hakkî zarouî hi daava dikirin ve chahîd ji — toî ne bou
تۆبۆ ههردو چونک قاضی و حکم ژ	her dou tchoune' nîkî kazi ve hokum ji — kazi khatîrî; kazi djekêd
قاضی خواستی قاضی جلاو کارێ کر واورکر کو	gazi xîst ve emîr kîr vîv — wi zarouî dou partêhe bêhîe,
ژ زاروی دوپایه بکه ویره ههردو ژ تات	ve bêde' her dou jinan jinêk kû ew kîbebera bêhîst ji denîkî ma —
ژنگ کواش خهرا بهت به دنه	ve jinâ dîni dest begazî
وژناردن دست بکاری و ژاریه کر کو	ve zari kîr kû — di zêya kîvudî zarouî
دیا خدی زاروی من دوپایه مکه اکر عدل	min dou partêhe' mekê egher adîl — voubâie'
وهایم از زاروی تا خوازم قاضی	ez zarouî nakhasîm khasî — tahkîk
حقیقێ کر کو دیا زاروی ا نه	kîr kû diya zarouî ewê —
زارو بو سپارد و ژناردنرا تا بچی لیدا	Zaroua bou sipard vejîna' dîni ra khatêkî leda —
و قوراند حکایات روایت	ve kavîrand — Hekayeta' douyan.
مرفه چونک قوراند و افاده کر کو	merfêkî tchou nîkî kîvûndkar ve ifadê kîr kû

Pêvek 3: Wereqa destnivîsê ya bi hejmara 1b'yê. Wekî tê dîtin, li hêlekê bi destxeta Bazîdî wergera çîrokên Farsî bo Kurmancî herfên Erebi' heye û li hâla dinê jî tîpguhêzîya A. Jaba bi Fransî-Latînî heye.

Pêvek 4: Ev jî wereqeya 2a ye. Bazîdî di wereqên b'yê de jî bi destxeta xwe orijînalâ metne, ku bi zimanê Farsî ne, istînsex kirîye û dû re jî Jaba ew wergerandine Fransî.

ŞEHİRİYAR'IN ŞİİRİNDE GELENEKÇİLİK VE NOSTALJİYE BAKIŞI

Traditionalism and Nostalgia Perspective in Shahriar's Poetry

Ahmed FERŞBAFİYAN¹

Özet

Şehriyar mahlasını kullanan Seyyid Muhammed Hüseyin Behcet Tebrizi, İran'ın en ünlü çağdaş şairlerinden biri sayılır. Şehriyar'ın şiirlerinin en seçkin ve parlak içeriği, onun çocukluk döneminden köyde olan anlarının özlemi ve o günlerin nostaljisi oluşturmaktadır. Bu hususlar dikkate alınmadan onun şiirlerinin kritiğini yapmak mümkün değildir. Bu yazının amacı Şehriyar'ın şiirlerini bu açıdan araştırıp incelemektir. Bu incelemede takip edilen yöntem, köyde yaşadığı dönemde çocukluk hatıralarının ve deneyimlerinin, yanı sıra onun hayat tarzının, fikir ve hayal gücünün gelişmesinde ve bu olayların şiirinin içeriğine ve dış görünümüne olan etkisi temelinde şekillenmektedir.

Doğal bir ortam olan köyden göçmenin ve modern şehirlere yerleşmenin onda yarattığı acılar, çocukluk arkadaşlarından ve akrabalarından ayrılmanın ıstırabı ve şehirde geçirdiği öksüz ve şaşkın hayat tarzı, aşına olduğu gelenekten uzak düşmesi ve hiç alışamadığı yeni geleneklerle karşılaşması, eski masum samimiyetin yok olması, modern yaşamın soğukluğu, sevgiliden uzak düşmesi, yaşlılığın zorlukları, yakınlarının ölümü ve bu gibi olayların yoğun bir halde onun şiirlerine yansması, bu araştırmada elde edilen sonuçlardır.

Şehriyar egzistansiyalistler gibi, hayat çerçevesinden şiire ve şiir ile duygu çerçevesinden hayata bakmaktadır. Onun çevresi ve içinde olan nostaljik hisler onun şiirinin ve sanatının ilham kaynağı sayılmaktadır. Onun kişiliğinde şiir, duygu ile hayatın birleştiği dönüm noktasıdır.

1 Assoc. Prof. Dr. Tebriz Üniversitesi/İran: farshbafian@tabrizu.ac.ir

Not: Bu makale Yakın Doğu Üniversitesinde 11-14 Nisan 2017'de düzenlenen 1. Uluslararası M. H. Şehriyar Anısına Edebi Kongre'sinde tebliğ olarak sunulmuş ve tekrar gözden geçirilerek tashih edilmek suretiyle makaleye dönüştürülmüştür. A. Ferşbâfiyan.

Anahtar kelimeler: Şehriyar, nostalji, gelenek, İran edebiyatı

Abstract

Seyyed Mohammad Hossein Behjat Tabrizi, known by his pen name as Shahriar, is one of the greatest contemporary poets of Iran. The regretful recalling of the memories and experiences of childhood, especially the period of living in the village, the so-called nostalgia of those times, is one of the most prominent and striking themes of his poetry, which is so tightly intermingled with his emotions and art that, disregarding it, one cannot criticize his poetry. The purpose of this article is to study Shahriar's poetry from this perspective. The method of this study is to simultaneously analyze the effect of his memories and experiences of childhood and life in the paternal ancestry and living in the village on the poet's life, thought, imagination, and affection and the effect of those elements on creating the meaning and form of his poem. The result of this study shows that themes such as the bitterness of migration from a simple and intimate village to a mechanized city, the bitter and awesome separation from childhood friends and paternal and maternal relatives, and being mixed up in an unscrupulous city, the loss of traditional values that are inherent in the poet, and the emergence of new values to which the poet can never be accustomed, the bitter effect of the lost intimacies and facing indifferences rooted in mechanization, the sorrow of separation from the beloved, the agony of aging, the death of loved ones and the like have been specifically spotlighted in his poetry. Like existentialists, Shahriar sees poetry from the perspective of life and sees life from the perspective of poetry and affection. The environment and inherent nostalgic issues are the base and source of his poetry and art, and poetry, affection and life are united in his being.

Keywords: Shahriar, nostalgia, tradition, Iran's literature

1. Nostaljinin Tanımı

Nostalji iki kelimededen oluşan Fransızca bir bileşik sözcüktür. Bu sözcük ilk defa 1688'de "nostos" *eve dönüş* ve "algıya" *dert* ve *sıkıntı* anlamlı İsviçreli Yuhans Hofer adlı bir öğrencinin doktora mezuniyet tezinde ifade edilmiştir ki bir insanın mahzun ve depresyonlu bir halde anayurduna ve eve dönüşünü ifade eder. Nostalji, psikolojiyle ilgili konulardan sayılır ve bu alandan edebiyata dâhil edilmiştir. Geçmiş ve geçmişte oluşan geleneği ve şimdi var olmayan bir nesneyi hasret, burukluk ve sıkıntılı duygularla anılan ve dile getirilen konudur (Teqîzâde, 1380 hş., 202).

İnsanî bilimler sözlüğünde bu sözcüğün anlamı şöyle yer almıştır: Gurbet üzüntüsü, geçmişe hasret ve sıkıntıyla anmak, geçmişle dönmeye arzulu ve is-

tekli olmak; vatan, aile ve çocukluk dönemi ve geçmişte olan siyasal, dini ve ekonomik durumları özlemle his etmek ve anmak. (Âşûrî, 1381 hş., 246)

1.1.Nostaljinin Doğuşunun Temelleri

Nostaljinin var oluşunun önemli dayanakları şöyle sıralanabilir: Yabancılık (göç hayatı), vatanından ve doğum yerinden uzaklık kalmak; çocukluk ve gençlik hatıralarını anımsama ve özlem duyma; takdir edilmiş dinî ve ulusal ünlü kişileri hatırlamak; hayata veda eden dost ve yakın akrabaları anmak; yitirilen meslek, sosyal statü ve aşına yerleri düşünme; mitoloji, arkaizm, hatıraların dillendirilmesi; arzuların karşısında başarısızlık; soyutlanmak ve bir köşeye sıkışmak (çık-maza girmek); zihinsel ve manevi yönleri bulunan sanatlarla uğraşmak...

1.2.İran Edebiyatında Nostaljinin İzleri

Nostalji ilk önce psikolojik bir deyim olarak bir gurbet üzüntüsü ve depresyon manasında tanımlanıyordu. Ama sonraları başka bilimlerin, örneğin tarih, sinema, sanat, sosyoloji ve edebiyat alanlarına da girdi.

Gurbet üzüntüsü ve hasrete yönelik duygular Fars edebiyatında geçmişten bugüne ister manevi ve irfani, ister somut yerlere ve şeylere özlem olarak geniş ve farklı biçimlerde görülmektedir. Nostaljinin temellerinden faktörlerinden olan vatan ve doğum yerinden uzaklaşma hasreti İran'ın büyük şairlerinin çoğunda görülmektedir. Mevlâna şöyle der:

از جداییها شکایت می کند	بشنو از نی چون حکایت می کند
از نفیرم مرد و زن نالیدهاند...	کز نیستان تا مرا بیریده اند
باز جوید روزگار وصل خویش	هر کسی کو دور ماند از اصل خو

Dinle bak! Ney nasıl da anlatıyor; ayrılıklardan şikâyet ediyor

Zira beni kamışlıktan kestiklerinden beri; kadın erkek herkes benim feryadımdan dolayı huzursuz olup şikâyet ediyor...

Kendi aslından (özünden) uzak kalan kimse; tekrar aslına dönme zamanının arayıp durur. (Mevlâna, 1371 hş., I/1)

Hâfız da bu anlamda şöyle der:

خوشا دمی که از آن چهره پرده برفکنم	حجاب چهره جان می شود غبار تنم
روم به گلشن رضوان که مرغ آن چمنم	چنین قفس نه سزای چو من خوش الحانیست

Bedenimin tozu (et kemik) ruhumun çehresinin örtüsüdür; o örtüyü can çehresinden kaldıracığım an, ne mutlu bir andır!

Bu beden kafesi, sesi güzel ben bülbüle reva değildir; ben iyisi cennet gülüşenine gitmeliyim, zira ben o çimenin kuşuyum. (Hâfız, 1383 hş., 247)

Sadî'nin şiirlerinde de nostaljik hisleri görmek mümkündür:

مانده آسوده بخسید چو به منزل برسد	قیمت وصل نداند مگر آزردۀ هجر
مگر کسی که به زندان عشق در بند است	شب فراق که داند که تا سحر چند است

Ayrılık acısını çeken ancak vuslatın kıymetini bilir; yolcu evine varınca ancak rahat uyur.

Aşk zindanının tutsağı hariç, kim hicran gecesinin uzunluğunu kim bilebilir? (Sadî, 1381 hş., 454)

Nostaljinin izleri serbest şiirde daha yoğun göze çarpmaktadır. Serbest şiir söyleyen şairler nostaljik imgelerden daha fazla yararlanmışlar. Siyâvûş Kesrâyî (öl. 1996) *Âreş-i Kemângîr* (Kementçi Âreş), *Xûn-i Siyâvûş* (Siyâvûş'un Kanı) ve *Mohre-i sorx* (Kırmızı Halka) adlı şiirlerinde eski İran efsanelerine özlem duymaktadır. Mehdi Exevân-i Sâlis (öl. 1990) arkeolojiye özlem duyma temasını işleyerek, şiirlerinde nostalji alanına girmiştir. Nâder Nâderpûr (öl. 2000) şiirlerinde hasret ve gurbet üzüntüsünü işleyerek bu alanı geliştirmiş ve Nîmâ Yûşic (öl. 1960) ile Furûğ-i Ferruzzâd (öl. 1967) kimi zaman çocukluk dönemine geri dönmekle kendi hüüzün ve yalnızlıklarını unutmuşlar. (Ali, 1388 hş., 5)

Mehdi Exevân-i Sâlis arkeolojiden yararlanarak şiirlerinde İran kültürüne ait eski tarihî sözcüklere yer vererek eski İran'a duyduğu özlemini dile getirmiştir:

«خوبیشتن برخاست/ تقبه زار، آن پاره انبان مزیحش را فراز آورد/ پاره انبانی که پنداری/
هرچه در آن بوده بود، افتاده بود و باز می افتاد/ ... من شنیدستم چه می گفتند...»

Kendisi kalktı/ Delik deşik o mutluluk heybesini çıkardı/ O köhne parçası heybe ki sanırsın/ içinde ne var idiyse düşmüştü ve hala düşüyordu/ ben ne dediklerini duymuştum... (Exevân-i Sâlis, 1380 hş.; 151-155)

Tâhire Saffârzâde (öl. 2008) kendi kadınsal hislerine dayanarak çocukluk dönemine ve çocukluk arkadaşlarına duyduğu özlemini ve başka ülkede çektiği gurbet üzüntüsünü dile getirerek şehitler kervanına yetişemediğine üzülür:

مه در لندن بومیست/ غربت در من/ در زمستان توریست اول مه را می بیند/ و بعد/ باغ وحش/
و برج لندن/ غروبها وقتی به اطاقم در الزکورت برمی گردم/ جاده مخدر مه/ حافظه قدمهایم را
مخدوش می کند/ و من تلوتلوخوران ساختمان اداری را تنه می زنم/ که با وجود عشق عظیمشان به
مستعمرات آفتابی/ اسم مرا غلط تلفظ می کنند...

Mih Londra'da bir yerdir/ Ben ise gurbette/ Kışın turistler önce Mih'i görmeye gider/ ve sonra/ Hayvanat bahçesi/ ve Londra Kulesi/ Akşamları Zigort'taki odama döndüğüm vakit/ Mih'in tehlikeli caddesi/ Ayaklarımın bağına çözüyor/ ve ben aheste aheste idare binasına doğru yürüyorum/ onların Doğu sömürge ülkelerine büyük aşkına rağmen/ benim adımlarımla telaffüz ederler... (Saffârzâde, 1387 hş.; 79)

2.1.Şehriyar'ın Şiirinde Gelenekçilik ve Nostalji

Şehriyar mahlasını kullanan Seyyid Muhammed Hüseyin Behcet Tebrizi (ö. 1988), daha çok *Heyder Babaya Selam* adlı ünlü şiiriyle tanınan ve hem

Farsça hem Azeri Türkçesiyle söylediği şiirlerden oluşan hacimli bir şiir divanı geride bırakan Hüseyin Şehriyar, İran'ın en ünlü çağdaş şairlerinden biridir. Şehriyar'ın şiirlerinin en seçkin ve parlak içeriği, onun çocukluk dönemlerinden köyde olan anılarının özlemi ve o günlerin nostaljisi oluşturmaktadır. Bu hususlar dikkate alınmadan onun şiirlerinin kritiğini yapmak mümkün değildir. Bu yazının amacı Şehriyar'ın şiirlerini bu açıdan araştırıp incelemektir.

Şehriyarın yaşadığı dönem İran tarihinin en kritik dönemlerinden biridir. Çünkü bu dönemde Pehlevî hanedanı batı dünyası ile ilişki kurmaya başladı ve gelenekli bir yapıya sahip olan ülkeyi ısrarla modernleştirmeye çalıştı. Oysaki bu değişimler ilk başta halk tarafından kabul görmedi çünkü İran toplumu bu değişimler karşısında kendi kimliğini kaybetmekteydi ve tabii ki Şehriyar da bu değişimlerden etkileniyordu. Oysaki bu olaylar ve modernizm karşısında şairin durumu aynen bir çocuğun tanımadığı her hangi bir şeye karşı çıkması gibiydi. Öte yandan bu değişimler hem onu meraklandırıyor hem de ona istemeden de olsa onun içine bir korku sokuyordu.

Şehriyar'ın eski geleneği sürdürme ısrarı ve ona vurgu yapması, onun gelecektekine yana olduğunu gösterir. Ancak yine de onun şiirine (*Nakkaş-i azîz* ile başlayan şiirinde olduğu gibi) yabancı kelimelerin ve uygarlıkla ilgili deyimlerin yansıdığı görülmektedir:

نقاش عزیز!

این تابلو اگر خوب درآمد از کار

در موزه روزگارها خواهد رفت

در آلبوم یادگارها خواهد ماند ...

تشویق و جوایز از کسی چشم مدار

بگذار نوبل به نور چشمان بدهند

Değerli ressam! Eğer çektiğin bu resim güzel olursa, zamanın müzesine gider ve hatıralar albümünde senden yadigâr olarak kalacak...

Kimseden alkış ve ödül bekleme ve bırak, Nobel ödülünü başkalarına ver-sinler.

Şehriyar'ın uygarlık ve modernizmle ilgili fikirlerinin zaman zaman farklı ve değişken olduğu görülmektedir. O modernizm ve onunla bağlantılı olarak gelişen olaylara önyargılı bakmaz ama düşünceleri karmaşıktır. Bir kasidede, bir arkadaşının onu Avrupa'ya davetinin cevabında uygarlık ve yeniçağın kazandıklarını reddeder ve İran'ın asil ve gelenekçi kültürünü över.

مدعی آرایش تن می کند، جان، پیش ماست	جان من، باز آ به جان خود که جانان پیش ماست
گو چراغی هم نباشد چشم وجدان پیش ماست	علم اگر ماه فلک باشد چراغی پیش نیست
کعبه چشم انداز ما و راه ایمان پیش ماست	با چراغ علم، راه بت پرستان می روند

دانش دنیا پرستان علم ابدان است و بس / علم ابدان مرگ دارد علم ادیان پیش ماست
آفتاب حکمت از مشرق به مغرب می رود / چشمه زاینده اشراق و عرفان پیش ماست

Canım! Geri dön ki canan bizimledir; iddiacı bedenini süslüyor, ruh ise bizdedir.

İlim eğer göklerdeki ay olsa bizim gözümüzde mum gibidir; bir çerağ gibi görünmese de vicdan gözü bizdedir.

Putperestler ilim mumuyla yürürler; biz Kâbe'ye bakarız yolumuz iman yoludur.

Dünyaperestlerin ilmi bedenler ilmidir, hepsi o kadar! Bedenler ilminde ölüm var, bizde dinler ilmi vardır.

Hikmet güneşi Batı'ya Doğu'dan gider; çoğalan İşrak ile irfan çeşmesi bizdedir. (Dîvan, I, 293)

Şehriyar'ın gelenekçi olduğu kaçınılmazdır ama yenilikçiliğe de heveslidir. Onun yenilikçi İran şairi Nîmâ Yûşic ile diyalogları, duygusal ve sanatsal nostaljik bakışları çok ilginçtir ve aynı zamanda bunlar, onun Nîmâ'ya sevgisini gösterir. Nîmâ'nın şiirde oluşturduğu yeni şiir kalıpları Şehriyar tarafından da kullanılmış olması, şairin modernizme yöneldiğini göstermektedir. Şehriyar gelenek ve onun bazı kuralları karşısında kendini hapsedmiyor ve gerektiği yerde uygarlık ve modernizmden de yararlanıyor. *İki cennet kuşu, Cennet kuşunun uçuşu, Efsanenin şairi, Einstein'a mesaj, Hünerde Tanrı'nın cilvesi ve Ceviz falı* adlı şiirleri bu iddiamızı ispatlamaktadır. Şehriyar nostaljik hisler taşıyan bu şiirlerinde bazen modernizim ve geleneğe karşı çıkar bazen de (aşağıdaki *Cennet kuşu* adlı şiirde olduğu gibi) uygarlık ve modernizimle ilgili kavramlardan yuğun biçimde ve tam yerinde istifade eder.

رفت آن کو پدر شعر نوین ما بود / شعر نو چیست که بالاتر از آن نیما بود
پسر کوه بگو یا پدر افسانه / شعله جنگل و طوفان دل دریا بود
من همه عبرتی از باختن دیروزم / او همه غیرتی از ساختن فردا بود
من به گهواره حافظ، که چو طفل نازم / خواب افسانه ربود و عجم رؤیا بود
طفل من، یاد اساتید کهن دار به خیر / زانکه ترکیب تو از تجزیه آنها بود
پیرای مرغ بهشتی که گشودم پر و بال / برویم این قفس تنگ نه جای ما بود

Bizim yeni şiirimizin babası olan Nîmâ bizi terk etti gitti; Nîmâ'nun şiirinden daha üstün yeni şiir hangisidir?

İster dağın çocuğu ister efsanenin babası; ormanda çıkan yangın ve der-yada kopan fırtına idi.

Ben geçmişi kumarda kaybettim, o ise geleceği dizayn için çaba gösteren idi.

Ben Hafız'ın beşiğinde çocuk gibi nazlanan; o ise efsanenin uykusunu kaçır-an ve Acem rüyasını gören idi.

Evladım! Eski üstatları hayırla an; çünkü senin terkinin (sanat birikimin) onların zerrelerinden (sanatından) idi.

Ey cennet kuşu! Uç, çünkü kol ve kanadımı açtım; haydi gidelim, bu dar kafes bize göre değil.

Şiir ülkesinin Şehriyar'ı bir şiirinde kendi geçmişine ve topluma hasret dolu gözlerle bakarak içinde bulunduğu toplumsal yapıyı eleştirir ve hiç çekinmeden Nîmâ'dan etkilendiğini açıkça dile getirirken onunla hüznü bir hasbihal etmek istediğini belirtir ve Nîmâ'nın sanatına karşı olanlara amansız şekilde saldırıp onları eleştirilene tabi tutmaktadır.

سر پیش هم آریم و دو دیوانه بگرییم	نیما غم دل گو که غریبانه بگرییم
چشمی به کف آریم و به این خانه بگرییم	دودی است در این خانه که کوریم ز دیدن
باز آ به هم ای شاعر افسانه بگرییم	من نیز چو تو شاعر افسانه خویشم
می مُرده بیا در صف میخانه بگرییم	برگشتن از آیین خرابات نه مردیست
در فاجعه حکمت فرزانه بگرییم	با وحشت دیوانه بخندیم و نهانی
با چشم خودی در غم بیگانه بگرییم	بیگانه کند در غم ما خنده ولی ما
ما هم به تب طفل طیببانه بگرییم	بگذار به هذیان تو طفلانه بخندند

Nîmâ! Yürek gamını anlat ki garipcesine ağlayalım; başımızı bir araya getirelim ve iki âşik gibi ağlayalım.

Bu ev içinde bizi körleştiren bir duman vardır; bir göz elde edelim de bu eve ağlayalım.

Ben de senin gibi kendi efsanemin şairiyim; öze dön ey efsane şairi, (birlikte) ağlayalım.

Harabat dininden dönmek yiğitlik değil; mey ölmüş, gel meyhane sıralarında ağlayalım.

Deli dehşeti ile kakhaha atalım ve gizlice; hikmetin faciasına bilgece ağlayalım.

Yabancı bizim kederimize güler ancak biz; kendi özümüz gözüyle yabancıların kederine ağlayalım.

Bırak senin sayıklamalarına çocuklar gibi gülsünler; biz de bu çocuk sıtmasına tabibler gibi ağlayalım. (Divan, 102. gazel)

Şehriyara göre toplumdaki çoğu kötülükler ve kabalıkların nedeni, yeni uygarlığa yönelmek ve dolayısıyla geleneklerden uzaklaşmaktır. Yeni uygarlık ve sanayi devrimiyle birlikte eski hayatın zorlukları azalsa da birçok sorunlar da ortaya çıkmış ve insanların iç huzuru ortadan kalkmıştır. Bu yüzden Şehriyar geçmiş günlerin ve boşuna harcanan ömrün özlemiyle bir şiirinde şöyle der:

چه جان و جسم که کاهید و رنج و غم که فزود	تمدّن بشری جز عذاب و لعنت نیست
رفاه، رخت سفر بست و گفت از او بدرود	چو بوم شوم که پایش به هر دیار رسید

نهاد بر دل اگر برگرفت بار از دوش
به یاد عمر تبه کرده، اشک میریزم
نداد راحت دنیا و دین و داد ریود ...
چه حسرتی است که یک دم نمی توان آسود

Beşeri uygarlık azap ve lanetten başka bir şey değildir; ne kadar canlar ve cisimler eksiltti, sıkıntı ve tasalar artırdı.

Uğursuz baykuş gibi hangi ülkeye adım attıysa; refah elveda deyip oradan çekip gitti.

Omuzlardan bir yük almışsa da onu gönüllere bıraktı; dünyada rahatlık vermedi, din ve adaleti da çaldı...

Boşuna harcadığım ömrümün hatırasına gözyaşı döküyorum; Bu nasıl bir hasrettir ki bir an bile rahatlık vermiyor. (Divan, II, 983)

Toplumda modern uygarlığın gelişmesiyle birlikte görünürde refah ve huzur getirse de hırs ve rekabetin artması; samimiyet, dürüstlük ve benzeri insani ve ahlâkî değerlerin bozulmasına, insanların küçümsenmesine, toplumda dert ve kederin artmasına sebep oluyordu. Bu sebeple Şehriyar, hızla sanayileşen dünyaya hitaben şiirsel yetenekle bu olumsuz durumları eleştirirken *Heyder Babaya Selam* adlı ünlü şiirini yazarak modernite öncesi dönemlere nostaljik bir geri dönüşü arzu etmiştir.

زندگی با ماش جز پیکار و جز پرخاش نیست
صوت ماشین همه جنگ است با اعصاب خلق
ور بود با هر نخودش آشتی با ماش نیست
زنگ تلفن، بوق ماشین، غیر فحشی فاش نیست ...
شادکامی های دنیا رفته با شیرین لبان
و آنچه با ما مانده غیر از تلخ کامی هاش نیست ...
بر زبان، حرفیم جز ای وای و جز ای کاش نیست
کاش ما هم رفته بودیم این چه ماندن شد که من

Hayatın bizimle savaş ve düşmanlıktan başka bir yararı yoktur; özünü kaybeden herkesle barışık olsa da bizimle barışık değildir.

Makinelerin sesi insanların sınırları ile hep bir savaş halindedir; telefon zili, araba kornası, apaçık küfretmekten başka bir şey değildir...

Dünyanın mutlulukları, bal dudaklılarla gitmiş; bize kalanı ise acıdan başkası değildir...

Keşke biz de çekip gitseydik, bu nasıl bir kalmaktır ki ben; dilimde “eyvah” ve “keşke” başka bir söz yoktur. (Divan, Tahran 1381 hş., I, 126)

Buna rağmen uygarlığı ve medeniyeti tamamen reddetmiyor ve moderniteyi edebiyatla çelişkili görmüyor:

ادبیات کی خرافات است/ با تمدن کی اش منافات است/ شعر ما با تمدن سرکار/ مهردیرینه دارد و سروکار

Edebiyat ne zaman hurafe olmuştur?/ Medeniyetle ne zaman çelişkili olmuştur?/ Bizim şiirimiz medeniyetle içli dışlı/ Derin bir sevgisi ve ilişkisi vardır onunla.

Bu sebeple orta yolu benimser ve her nesnenin kendi doğru-düzgün yerinde yararlı olduğuna dair inancını da belirtiyor:

در بدی تند و کند هر دو یکی است / آن ز شوری و این ز بی نمکی است/گر که خواهی ره خطا نروی /
بهترین ره بود میانه روی/ خلق چون چشم و گوش و عارض و پوست / هر چه بینی به جای خود نیکوست.

Kötülüğün hızlısı ve yavaşı ikisi de aynıdır/ O fazla tuzluluktan ve bu da tuzsuzluktandır/ Yanlış yola girmek istemiyorsan/ En doğru yol orta yolu seçmektir/ Huy göz, kulak, yüz ve saç gibidir/ Gördüğün her şey, kendi yerinde güzeldir (Divan, II, 550).

2.2.Şehriyar'ın Şiirinde Nostaljinin Temel Faktörleri

2.3.Doğaya Dönüş

Romantik şairlerin en belirgin özelliklerinden biri de doğa ve tabiatın çeşitli manzaralarına ve yönlerine dikkat etmektir. Bu tür şairler modernite ve sanayileşmeden olumsuz etkilendikleri zaman, doğa ve çeşitli doğal olaylar şairin içsel durumunu yansıtır ve bu yüzden şairde doğaya dönme arzusu ortaya çıkar. Şehriyar doğamızı oluşturan unsurlara içe dönük bir bakış ile bakar ve kendi hayal ve düşleriyle bu cansız varlıkları öyle canlandırır ki sanki okuyucu ile konuşup onun dertlerini paylaşır. Nitekim Şehriyar aşağıdaki (*Hezeyân-i dil* adlı) şiirinde dünya keder ve hüznünden uzaklaşmak ister ve geçmişteki kişiliğini şekillendiren doğal çevresiyle şöyle dertleşir:

آن چشمه و سنگ دامن کوه	تا قصه ما شنیده بودند
با آن همه انس و آشنایی	از صحبت من رمیده بودند
کس با دل من سخن نمی گفت	گویی که مرا ندیده بودند
ای وای چه بی وفاست دنیا	

Dağın eteğindeki o çeşme ve taş; bizim hikâyemizi duyunca,

O kadar tanışlık ve beraberliğimize rağmen; benim muhabbetimden ürkmüşlerdi.

Kimse benim yüreğimle konuşmuyordu; sanki beni hiç görmemişlerdi

Vay be! Ne vefasızmış bu dünya!

Şehriyar'ın doğaya dönüşü en güzel şekilde ünlü *Heyder Baba* adlı şiirinde dile getirmiştir:

Heyder baba dağın daşın seresi

Keklik okur dahsında feresi

Kuzuların ağı buzu qeresi

Bir gedeydim dağ dereler özünü

Okuyaydım çoban qaytar quzunu

*Hazan yeli yaprakları dökende
Bulut dağdan yenib kende çökende
Şeyxhulislam gözel sesin çekende
Nişgilli söz yüreklere deyerdi
Ağaçlar da Allah'a baş eğdi...*

2.3.Çocukluk Dönemi ve Geçmişe Geri Dönüş

Romantizmin nostaljik temellerinden birisi de cennetten ve ezeli ruhtan ayrı ve uzak düşmenin özlemidir. Bu durumda şair kendini özünden kopmuş ve ayrı düşmüş sanıyor ve tam sürgün edilmiş kişi gibi olduğunu düşünerek bu garip yerde (dünyada) hayat sürdürdüğünü hayal eder ve o geçmişine veya özüne geri dönmek ister. Geçmişe dönme arzusu da romantizmin özelliklerindedir. (Seyyed Hüseyinî, 1387 hş., 92)

Kuşkusuz çocukluk dönemi doğayla daha çok iç içe bulunduğu ve bireyin yaşamının en doğal hayat dönemi olduğu için bizzat özüne dayalı kimliğinin oluşmasının psikolojik ve alışkanlıkların temeli şeklinde yorumlamak mümkündür. (Aqâyârî,1390,13)

Romantizm şairler de bu döneme özellikle dikkat çekmiş ve sürekli bu çocukluk dönemine duydukları özlemi hatırlamışlardır.

Masum ve günahsız döneme geri dönebilme arzusu ve geçmişteki o güzel günler bazen şairin gözünde öyle güzelleşiyor ki her fırsatta onu şiirsel tasvirlerle karşındaymış gibi canlandırarak görür ve modern uygarlığın zihninde iz bıraktığı kötü anılardan dolayı kendini teselli etmek için de olsa o çocukluk döneminin tatlı anılarına ve geçmiş hoş günlere bakar ve bu arada çevresine göz attıkça o günlere ait daha az nişaneler kaldığı için sürekli kederlenerek özlem duyar.

Nitekim Şehriyar da “Baba peşinde” adlı şiirinde gençlik ve çocukluk günlerine dert ve hasret dolu bakışlarla bakar ve kendi vatanında da olsa gurbet hissini duyar:

درمشت گرفتہ مچ دست پسر م را
این کله پوک و سر و مغز پکر م را
تسکین دهم آلام دل جان به سرم را
تکرار کنم درس سنین صغرم را
زان منظره باری بنوازد نظرم را
می رقتم و مشغول جویدن جگرم را
بر سینہ دیوار در خانه سرم را
کز دل بزود آن همه زنگ و کدر م را
گفتم پسر م بوی صفای پدر م را

دلنتگ غروبی خفه بیرون زدم از در
یا رب به چه سنگی زدم از دست غریبی
رفتم که به کوی پدر و مسکن مالوف
گفتم به سر راه همان خانه و مکتب
گر خود نتوانست زودون غم از دل
بایاد طفولیت و نشخوار جوانی
یکباره قرار از کف من رفت و نهادم
اشکم به طواف حرم کعبه چنان گرم
ناگه پسر م گفت چه میخواهی از این در

*Can sıkıcı bir akşamda kapıdan dışarı çıktım; elimde oğlumun elini tutarak,
Ya Rab! Gariplik elinden hangi taş vurayım; bu boş kafayı, şaşkın başımı
ve beynimi!*

*Baba ocağına ve o hoşlandığım yuvaya gittim ki; bu can çekişen yüreğimin
dertlerini teskin edeyim.*

Dedim: o ev ve okul yollarında; belki çocukluk yaşındaki derslerimi tekrarlayayım.

*Yüreğimden kederimi gideremezse de; o manzara bakışlarımı okşasın bari.
Çocukluk hatırası ve gençlik tadı ile; gidiyordum ama ciğerimi çiğneyerek
Bir anda kendimi kaybettim ve başımı; evin duvar ve kapısının göğsüne
bıraktım.*

*Sanki Kâbe haremının tavafındaymış gibi akan o sıcak gözyaşım; yüreğimden
bütün o pas ve kederi sildi.*

*Ansızın oğlum sordu: “Bu kapıdan ne istiyorsun? Evladım! Babamın samimiyetinin
kokusunu, dedim*

2.4.Gençlik Günlerine Dönme Arzusu ve Yaşlılıktan Şikâyet Etmek

Gençlik günlerinden gerektiği gibi yararlanamamak ve yaşlılık döneminin acıları ve dertlerinden bıkmak Şehriyar'ın şiirinde yoğun şekilde dile getirilen nostaljik imgelerin temel faktörlerinden sayılır. Şehriyar sürekli gençlik döneminin şanssızlığı ile mutsuzluğundan ve yaşlılığın getirdiği dertten ve sürekli mutsuz olmak ve artık kırk yaşındayken kendini yaşlı hissetmekten dolayı ıstırabı çeker:

در آستان مرگ که زندان زندگیت تهمت به خویشتن نتوان زد که زیستم
طی شد دو بیست سالم و انگار کن دو بیست چون بخت و کام نیست چه سود از دو بیستم

Hayat zindanı olan ölüm eşliğinde; kendim, “yaşadım” diye töhmet altında bırakmam.

*Sanki ikiyüz yıl olmuş gibi iki tane yirmi yıl geçti ömürden; talih ve tat olmayınca
ikiyüz neye yarar ki! (Divan, 76.gazel)*

Şehriyar “Gençlik hızında” adlı gazelinde gençliğinin bir kayan yıldız gibi geçtiğinden üzgündür ve gençlik dönemi ve gururlu olduğu günlerin özlemini hissetmektedir:

شباب عمر عجب با شتاب می گذرد بدین شتاب خدایا شباب می گذرد
شباب و شاهد و گل مغنتم بود، ساقی شتاب کن که شباب با شتاب می گذرد
به چشم خویش گذر عمر خویش میبینم نشسته ام لب جویی و آب می گذرد
به آب و تاب جوانی چگونه غره شدی که خود جوانی و این آب و تاب می گذرد
کمان چرخ فلک شهریار در کف کیست؟ که روزگار چو تیر شهاب می گذرد

Ömrün gençliği ne kadar hızlı geçiyor; Allah'ım! Gençlik bu hızla mı geçiyor? Ey saki! Gençlik, sevgili ve gül değerlidir; acele et ki gençlik hızla geçiyor. Kendi gözümle ömrümün geçtiğini görüyorum; bir ırmağın kenarına oturmuşum; sanki su geçiyor.

Gençliğin güzelliğine nasıl da aldandın? Çünkü bu gençlik ve güzellik geçiyor. Ey Şehriyar! Feleğin kimin elindedir ki? Zaman bu kadar da hızla geçiyor.

Şehriyar “Gençliğin coşkusu” adlı şiirinde gençliği özgürlük ve geleceği düşünme ve kumarda kaybetme dönemi olarak bilir ve yaşlılığı *İsrafil Surunun* üflenmesinden sonraki mahşer gibi algılar ve mahşerde kendini mağdur bir kişi gibi görür:

وان کله خودکار و کر و کور جوانی	یاد از شب مستی و شر و شور جوانی
زیر همه قیدی زدن از زور جوانی	دور از همه شرطی شدن از دولت غفلت
لیلاج زمان برده به پاسور جوانی	او باخته و نقد جوانی همه از وی
گویى که سرافیل زده صور جوانی	پیری چو رسد محشر دوران شیب است

Hatırla o gençliğin sarhoşluk gecesini ve kavga ile coşkusu; gençliğin o başına buyruk sağı ve kör kafasını.

Gafletin verdiği güçle her şeyden/ her kesten uzak; gençlik kuvvetiyle her türlü bağılıktan azadedir.

O kaybetmiş ve gençlik sermayesini yitirmiş; usta kumarbaz eli ile gençlik oyununda

Yaşlılık geldiğinde gençlik döneminin mahşeridir; sanki İsrail gençliğin Surunu üflemiş.

Üstat Şehriyar yaşlılık dönemindeki hayatı, sürekli onu üzen dar bir zindan gibi görür ve cismin/bedenin ona ağır bir yük olduğu dönemlerde, gençliğin geçmiş olması ve eski günleri hatırlaması onun yüreğinde hasret ateşini yakmaktadır. O “Nâle-i rûh” adlı gazelinde hayatı, gençliğe saldırıp onu paramparça eden yırtıcı bir kurt gibi görür ve karanlık bir kuyuya benzeyen bu alçak dünyada kederden başka bir dostu kalmadığını söyler:

پیر شدم نکرد از این رنج و شکنجه بس مرا	وای چه خسته می کند تنگی این قفس مرا
آه چه حسرت آورد ز مزمه جرس مرا	پای به دام جسم و دل همیره کاروان جان
پنجه که در جگر زند نام نهد نفس مرا	گرگ درنده ای به من تاخت به نام زندگی
من نشناختم کسی گو مشناس کس مرا	جز غم بی کسی در این سفله سرای نا کسی
ورنه کمند مو هلد ماه به دسترس مرا	ناله شهریار از این چاه به در نمی شود

Vah ki bu kafesin darlığı beni n e kadar yoruyor; ihtiyarladım, yine de bu incitmekten işkenceden vaz geçmedi.

Ayak cismin tuzağında ve yürek kervanla yolda; vah ki bu kervan ziline sesi bana ne kadar çok özlem çektirir.

Bana, “hayat” adında bir yurtçu kurt saldırdı; ciğerime vurduğu her bir pençeye “nefes” adını koymuş.

Bu alçak sarayda/dünyada kimsesizlik kederinden başka; ben hiç bir kimse tanımadım; de, hayat da beni tanımasın.

Şehriyar'ın inleme sesi bu kuyudan dışarı çıkmaz; yoksa ay kemendi ip yapıp beni çıkarmak için kuyuya salardı.

2.5. Sevgiliden Ayrı Kalmanın Doğurduğu Hasret ve Keder

Birine âşık olmak ve yürekte kendisine bağlandıktan sonra onun çeşitli güzel cilveleriyle, hayatın zorluklarına tahammül edebilmek sadece insanlara özgü özelliklerdendir. Şayet insanı etkileyen en önemli faktörlerden olan bu özellik, şairin hasret çekmesine ve içinin sıkılmasına neden olur ve bu duyguları dile getirmenin en iyi yolu şiirdir ve şiir yüreğin dilidir.

Şehriyar “Vahşi avcı” adlı gazelinde uzun bir süre sevgilisini beklediği için sitem eder, sevgilinin kara saçlarını anarak ağlar ve onsuz yaşadığı ve ölmediği için kendinden utanır.

تا کی به انتظار گذاری به زاریم باز آی بعد از این همه چشم انتظاریم
دیشب به یاد زلف تو در پرده های ساز جانسوز بود شرح سیه روزگاریم
شرمم کشد که بی تو نفس مس کشم هنوز تا زنده ام بس است همین شرمساری ام

Ne kadar beni ağlatarak bekleteceksin; bu kadar beklediğimden sonra gelsene!

Dün senin saçların anısına saz nağmelerinde; kara günlerimi anlatırken can yakıcı idi.

Sensiz nefes aldığım için utaniyorum; ölmediğim sürece bu utanç bana yeter.

2.6. Vatandan Ayrılık ve Köy Hayatına Övgü

a) Vatan Doğum Yeri Anlamında

Bu anlamdaki vatan ulusal vatan değildir belki şairin doğup büyüdüğü ulusal vatanın bir bölümüdür. Şairler genellikle bu bölümden saygı ile bahseder ve hasret dolu cümlelerle onu hatırlarlar.

Bu hatırlamalar genellikle o vatanın güzel manzaralarından, tarihi mekânlarından, geleneklerinden, dini, siyasi veya edebi bilginlerinden söz etmek şeklinde olur.

Şehriyar “Azerbaycan” adlı şiirinde vatanına olan sevgisini belirtir, onu büyüklükle yad eder ve Azerbaycan'ın iftihar dolu geçmişini hasretle anarak o eski ihtişamının geri gelmesi için Azerbaycan gençliğinin birlik ve tek yürek olmasını ister ve İran'ın da hür ve bayındır olmasını Azerbaycan'ın özgürlüğü ve gelişmesine bağlar:

پرمی زند مرغ دلم با یاد آذربایجان خوش باد وقت مردم آزاد آذربایجان
 دیری است دور از دامن مهرش مرا افسرده دل باز ای عزیزان زنده ام با یاد آذربایجان
 آزادی ایران زتو، آبادی ایران زتو آزاد باش ای خطه آزاد آذربایجان
 خون شد دل آزادگان یا رب پس از چندین ستم کام ستمگر می دهی یا داد آذربایجان؟
 تا چند در هر بوم و بر آواره اید و در بدر دستی به هم ای نامور اولاد آذربایجان
 بر زخم آذربایجان هان شهریارا مرحمی تا شاد گردانی دل ناشاد آذربایجان

Yüreğimin kuşu Azerbaycan'ın hatırasıyla kanat çırpar- Azad Azerbaycan milletinin vakti hoş olsun.

Uzun zamandır, sevgisinden uzak kalmaktan dolayı yüreğim üzgün; yine de ey benim azizlerim, ben Azerbaycan hatırasıyla diriyim.

İran'ın özgürlüğü seninle, İran'ın bayındırlığı da seninle olur; her zaman hür kal ey azat Azerbaycan bölgesi.

Bunca zulümden sonra hür insanların yüreği kanla dolu ey Allah'ım; zalimi mi mutlu edeceksin, yoksa Azerbaycan'ın hakkını vereceksin?!

Ne zamana dek her biriniz bir yerde sürgün ve avare olacak; birbirinizin elini tutun ey Azerbaycan'ın şanlı evlatları!

Ey şehriyar! Azerbaycan'ın yarasına bir merhem sür; belki onun kederli yüreğini güldürürsün. (Şehriyar, Divan, 1373 hş., 298)

Bazen şairin nostaljik bakışla gördüğü vatan doğduğu yer değil, aksine çeşitli nedenlerle kendisine bağlandığı ve orada yaşadığı hoş hatıralarını unutamadığı şehir veya kenttir. Bu yüzden şiiirlerinde şair, hasret dolu gözlerle oraya bakar ve yeniden o kente dönmek ve o güzel anları bir daha orada yaşamak ister. Şehriyar'ın eserlerinde Tahran ve Şiraz'la ilgili bu nostaljik duygular sıkça görülür.

b) Ulusal Anlamda Vatan

Bu anlamda vatan belli coğrafi sınırları, bayrağı, komşu ülkeleri, kavimleri ve kendine has özellikleri olan ülkedir. Şehriyar bu anlamdaki vatanla ilgili de özel görüşleri vardır ve “Şebixîn” ile “Şehriver Misafiri” adlı şiiirlerinde olduğu gibi, vatana dair bütün şiiirlerinde bunun altını çizmiştir.

O “Gece saldırısı” adlı şiiirinde Tezarların (Rusların) İran'a saldırısını, Kafkasların İran'dan koparılmasını dile getirmiş ve bu toprakların kadın ve erkeklerinin özellikle yerli göçebelerin silahlı ve donatımlı düşmana karşı gösterdikleri direnişi, yiğitlik ve kahramanlıklarını canlı tablolar şeklinde tasvir etmiştir.

فوج قزاق به فرمان تزار	رو نهادست به سوی تاتار
صف کشیدست دو به دو جار به چار	خیل سرباز به رنجیر و قطار
از جلو فوج پیادست و سوار	وز عقب بار مهمات قطار
ناگهان برق زنان آتش جنگ	سردهد غائله موخش جنگ

نعره ای نیز به رسم اجداد
سربر آرند جوانان به شتاب
دختران زلف پریشان از باد
متواری همه در کوه و کمر
ای تو را نام بلند و جاوید
ای تل و کوه تو با قهر و عتاب
ای که تا باز پسین تیر و تفنگ
بود با دشمن ایران ت جنگ

*Tezar fermanı ile kazak ordusu; yüzünü Tatarlara doğru yöneltmiş.
İkişer ikişer ve dörder dörder; asker ordusu dizilmiş araba ve vagonlarla.
Karşıda piyade ve süvari birlikleri; arkadan mühimmat yüklü tren.
Ansızın savaş ateşi parlayarak; savaşın dehşeti ortaya çıktı.
Ecdadın yaptığı gibi savaş narası attı; göçebe êli, cihat fermanı verdi.
Gençler aceleyle canla başla saldırırlar; sanki rüyalarında kıyamet kav-
gasını görmüşler.*

*Saçları rüzgârla dağılmış kızlar; sanki avcı tuzağından kaçan ceylanlar gibi.
Hepsi dağlarda dağılıp gizlenmiş; düşmanın başına taş yağıdırıyorlar.
Ey senin adın yüce ve ebedi; Doğunun kaynağı ve Güneşin ocağı (İran),
Ey senin dağın ve tepen öfke ve hırsla; kartal ve şahinlerinle korunan,
Ey ki son kurşun ve tüfekte; İran düşmanları ile savaşın olacak.*

Şehriyar "Şehrîver misafiri" adlı şiirde, Rus işgalci güçlerinin İran'dan çık-
masından sevinçle bahsederek düşman işgalinde geçen günlere oluşan tahribata
üzüldüğünü belirtir:

آن نمک نشناس بشکسته نمکدان می رود
یا سپاه اجنبی از خاک ایران می رود
لیکن از رومشکل این ساییده سندان می رود
لیک دود از مطبخ ما هم به کیوان می رود

خون به یغما برده آن ناخوانده مهمان می رود
از حریم بوستان باد خزانی بسته بار
شر آن کوبنده چکش از سر ما کنده شد
شهریارا بهر قربانی چه جشن و چه عزا

*Soframızı yağmalamış o davetsiz misafir gidiyor; o tuz ekmek hakkını bil-
meyen ve tuzluğu kıran nankör gidiyor.*

*Bağ ve bostanımızda hazan yeli çıkıp gidiyor veya ecnebi ordusu İran top-
raklarından çıkıyor.*

*O çekicin şerri başımızdan eksildi; fakat bu dövülmüş örsün problemi zor
çözülür*

*Ey şehriyar, kurbanlık için fark etmez yas mı yoksa düğün mü; fakat bizim
ocağımızın tütsüsü göklere çıkıyor.*

2.7. Dini Duygusalılık

Şehriyar'ın dine bakışı ile diğer romantik şairlerin bakışları arasında önemli
benzerlikler vardır. O dine *şuhûdi* gözle bakar ve dinden arifane bir tasavvur
ortaya koyar.

Eserlerine aşına olduğu Hâfız ve Mevlâna gibi geçmiş büyük filozof ve âriflerin düşünceleri ve tezlerinin etkileri onda açık bir şekilde görülmektedir. Kendisi de bunları itiraf etmektedir:

Şehriyar mecazi aşk ve doğa aşkından yıllar sonra daha büyük bir aşkı keşfeder. Bu aşkıta mekânı aşmış lamekâna ermiştir. Ona göre *kesret* sınırını aşıp *vahdete* ermek oldukça zordur. O der ki: “Ben bu yolun yolcusuyum. Ben Anka kuşunun yolundayım. Şayet son hedefe varırsam dinlerden başka bir şey karşımda olmasın; ancak Anka kuşunu bulmak daha büyük bir zevktir.” Şehriyar bütün toplum sorunları ve dertlerinin nedenini Tanrı’dan uzaklaşmak ve din konusunu önemsememekte görür.

عمریست کز برون همه جشن عروسی است بسته بشر به زندگی اینقدر شاخ و برگ دارو قناعت است که از دست داده ایم از عجب علم تا کره ماه می رود دیروز با وجود نداری چنان غنی دانی چگونه مفلس دیروز در رفاه این لوح عبرت است و معمای معرفت آن مفلس شکور دلش بود با خدا	اما درون آدمی انگار کن عزاست کز احتکار برگ و نوا سخت بی نواست باقی رقابت است که خود درد بی دواست اما هنوز وحشت و حشیش به جاست امروز با وجود تمول چنین گداست خرسند بود و منعم امروز در عناست؟ نقش خداشناسی از این زنده تر کجاست وین منعم کفور دلش از خدا جداست
---	--

Bir ömürdür dışarıda toy ve düşün vardır; ancak sanki insanların içinde matem vardır.

İnsan hayata o kadar dal budak katmıştır ki; bu dal budak hilesiyle yok-sullaşmıştır.

İlaç kanaattir, onu da kaybettik; kalanı ise rekabettir, oda dermansız bir derttir.

Tuhaftır! Bilimle aya kadar gidilir; ama hala vahşetin vahşeti yerinde duruyor.

Dün yoksullukla birlikte onca zenginlik; bugün zenginlikle birlikte bu kadar dilencilik.

Biliyor musun nasıl dünkü müflis refah ve memnuniyet içindeydi? Bugünkü zengin azap içinde?

Bu ibret levhasıdır ve marifet gizemi; Tanrı bilirlilik tesiri bundan daha etkindir?

O şükür eden müflisin yüreği Tanrı ileydi; bu inkârcı zenginin kalbi Allah'tan uzak! (Divan, Tahran 1389 hş., 149-150)

Şehriyar'ın düşüncesine göre modernite insanı barbarlık ve cahillik dönemine geri götürmüş ve içsel huzuru, güven duygusunu ve gerçek inancı mahvetmiştir. İrkçılık ve şeytani düşüncelere kapılmak insanın isyankâr tavırlarına sebep olmuştur. Bu yüzden o elden gitmiş günlere hasretle bakar:

از مهد تمدن و تدین انسان ناگاه به عهد بربریت برگشت
جوش بدویتش به سرزد چندان کز هرچه معاد و مدنیت برگشت
با حب نژاد این شجر شیطانی آدم عجا از آدمیت برگشت
عصیان جهان وصیت شیطان بود هم بر سر اجرای وصیت برگشت
پس منتظر غیظ و غضب باید بود زیرا که جهان به جاهلیت برگشت

Uygarlık ve dindarlık beşiğinden insan – ansızın barbarlık dönemine geri döndü

Bedevilik hırsı öyle kafasına vurdu ki; ahiret ve medeniyetten ne varsa terk etti.

Bu şeytani soy olan ırkçılıkla; insan tuhaftır, insanlıktan döndü.

Cihanda isyan etmek şeytanın vasiyeti idi; bu vasiyeti uygulamak için döndü.

Şimdi öfke ile gazabı bekleyelim; çünkü cihan cahiliyet dönemine döndü.
(Şehriyâr, Kulliyât, 1389 hş., 1070)

Bu yüzden Şehriyar insanın kurtuluşunun ve gerçek rahata ulaşmasının tek yolunun öğüt dinlemekte, heveslerden uzak durmakta, din âlimlerinden yardım istemekte ve Tanrı'da, Allah'ın önerdiği dini yolu takip etmede ve eski geçmişe sığınmakta görür. Onun düşüncesine göre türlü-türlü ideolojilerin ortaya çıkması da çağdaş insanın derdine derman olmamıştır:

پند پدر به گوش دل آویز ای پسر وانگه دل مقام پیام سروش کن
گرگی است پیر در گله و بره ها جوان با وحش رام دفع مرام وحوش کن
بزداى رنگ کفر و برافروز نقش دین وین تابلوی مجاله اتو و رتوش کن

Baba öğüdünü yüreğin kulağıyla dinle ey oğul! Sonra yüreğinde o sese yer yap.
Sürüde yaşlı bir kurt var ve kuzular gençtirler; vahşilik huyundan vaz geçmekle, vahşileri uzaklaştır.

Küfür boyasını sil ve din nakşıyla nakışla ve bu ezik tabloyu temizle ve yeniden boya.

(Einstein'e mesaj adlı şiirden)

7-Ütopik Anlayışa Geri Dönüş

Ütopya edebiyatı edebi eserlerle düşsel ve cennet misali bir kentin kurulmasına dair yazılan eserlerdir. Ütopya kavramı içerik olarak Fars şiiri ve edebiyatında eskiden beri kullanılmaktadır. Şehriyar “Şairane yolculuk” adlı şiirinde bir dizi eski İranlı tarihi şahsiyetleri ve mitolojik kahramanları anarak o eski dönemlere hasret dolu gözlerle bakar ve o kadim medeniyetin yok olmasını hatırlar, üzülür hüsrana düşer ve toplumun düştüğü şimdiki kötü durumundan

üzüntü ile bahseder ve kendisi için şenlikler yapıldığı ve şiirlerin okuduğu bir ütöpik dünya kurgular. Onun yarattığı bu ütöpik ortamda melekler ebedi bir eğlence ile meşgul iken, İran bayrağı da göklerde dalgalanmaktadır:

كجاست تخت سكندر كجاست افسر دارا - از این حدیث بخوانید بیوفایی دنیا
 زمانه مدفن خسرو کند ز حجله شیرین - جهان عروس سكندر شود به ماتم دارا
 زمانه تربت لیلی كشد به دیده مجنون - سپهر دامن یوسف درد به دست زلیخا
 سپهر سنگ به جمشید زد چنانكه به جامش - زمانه تیشه به فرهاد زد چنان كه به خارا

Hani İskender'in tahtı, hani Dara'nın tacı? Bu hadiseden dünyanın vefasızlığını anlayın.

Devran Hüsrev'in mezarını Şirin'in zıfaf odasında kazar; dünya Dara'nın mateminde İskender'in düğünü olur.

Devran Leyla'nın toprağını Mecnun'un gözlerine sürme yapar; felek Yusuf'un elbisesini Züleyha'nın eliyle yırtar.

Felek Cemşid'e taş vurdu, onun kadehine vurduğu gibi; devran Ferhad'a balta vurdu, onun taşa vurduğu gibi.

Sonuç

Bu incelemede görüldüğü gibi, Şehriyar'ın şiirlerinin en seçkin ve parlak içeriği, onun çocukluk döneminde köyde olan anılarının özlemi ve o günlerin nostaljisi oluşturmaktadır. Bu hususlar dikkate alınmadan onun şiirlerinin kritiğini yapmak mümkün değildir. Köyde yaşadığı dönemde çocukluk hatıralarının ve deneyimlerinin, köyde baba ocağında yaşarken yaşadığı olaylar yanı sıra onun hayat tarzının, fikir ve hayal gücünün gelişmesinde ve bu olayların şiirinin içeriğine ve dış görünümüne yansımaya yol açtığı görülür.

Doğal bir ortam olan köyden göçmenin ve modern şehirlere yerleşmenin onda yarattığı acılar; çocukluk arkadaşlarından, anne baba ve akrabalarından ayrılmanın ıstırabı ve şehirde geçirdiği öksüz ve şaşkın hayat tarzı, şairin can damarı baba ocağında aşına olduğu geleneksel değerlerin kaybolması ve hiç alınamadığı yeni geleneklerle karşılaşması gibi hususlar onun şiirinde geniş ölçüde yankı bulmuştur. Bu hususlarla ilgili nostaljik örnekler şiir, duygu ve gerçek hayatla birleşerek onun sanatı ve şiirinin esas malzemesini teşkil etmiştir.

Sonuç olarak, vatandan uzak kalmak, sevgiliden ayrı kalmak, köy ve doğadan ayrı kalmak; gençlik hatıraları; yaşlılık ve zayıflıktan korkmak; moderniteden önceki döneme geri dönmek, eski İran'a özlem duymak; ailevi hatıralar ve ütöpik hayaller Şehriyar'ın şiirinde büyük ölçüde yer bulmuş ve bu büyük şair tarafından bu ve benzeri konuları işleyen birçok şiir kaleme alınmıştır.

Kaynaklar

- Alîzâde, Cemşîd, *Nâlehâ-yi Şebâhengî*, Bunyâd-i Hıfz-i Âsâr û Erzişhâ-yi Difâ'-i Moqeddes, Tebriz 1379 hş.
- Âqâyârî, Xusrov, "Ferâyend-i Tovsî'e-i Mefhûm-i Kûdekî û Goftemân-i Neqd-i Edebi-yi Mu'âsır", *Mâhnâme-i Kitâb-i Mâh-i Kûdek û Nûcevân*, Yıl: 14, Sayı: 11, Şehriver Ayı 1390 hş.
- Âşûrî, Dâryûş, *Ta'rîfhâ û Mefhûm-i Ferheng*, Neşr-i Âgâh, Tahran, 1381 hş.
- Ca'ferî, Mes'ûd, *Seyr-i Romantîsm der Urûpâ*, İntişârât-i Merkez, Tahran 1378 hş.
- Dâd, Sîma, *Ferheng-i Istlâhât-i Edebî*, Neşr-i Murvârîd, Tahran 1387 hş.
- Dehxodâ, *Luğetnâme*, Sazmân-i Luğetnâme, Tahran 1360 hş.
- Exevân-i Sâlis, Mehdî, *Şi'r-i Zemân-i Mâ*, 1. Baskı, İntişârât-i Nigâh, Tahran 1370 hş.
- Hâfız, Şemseddîn Muhammed, *Dîvân-i Hâfız* (Qâsım Ganî nüshası), İntişârât-i Pul, Tahran 1384 hş.
- Molevî, Celâleddîn, *Mesnevi-yi Me'nevî* (seçki: Ustad Mehdî Musteşâr) Neşr-i Sa'dî, Tahran 1371 hş.
- Mu'in, Muhammed, *Ferheng-i Fârsi-yi Mu'in*, Emîr Kebîr, Tahran 1378 hş.
- Sa'dî-yi Şîrâzî, *Kulliyât*, 3. Baskı, Neşr-i Dûstân, Tahran 1381 hş.
- Seffârzâde, *Tanîn-i Bîdârî*, 1. Baskı, İntişârât-i Tekâ, Tahran 1387 hş.
- Seyyid Huseynî, Rizâ, *Mektebhâ-yi Edebî*, Neşr-i âgâh, Tahran 1389 hş.
- Şehriyâr, Seyyid Muhammed Huseyn, *Heyder Bâbâyâ Selam*, İntişârât-i Şems, Tebriz 1385 hş.
- _____, *Divân-i Şehriyâr*, 15. Baskı, Zerrin û Nigâh, Tahran 1385 hş.
- _____, *Kulliyât-i Eş'âr-i Farsî*, 43. Baskı, İntişârât-i Nigâh, Tahran 1389 hş.
- Şerîfîyân, Mehdî, "Berresi-yi Ferâyend-i Nostâlji der Şi'r-i Mu'âsır-i Fârsî", *Faslnâme-i Kâvuşnâme*, Yıl: 7, Sayı: 12, 1369 hş.
- Taqîzâde, Safder, *Dâstânhâ-yi Kûtâh-i Îrân û Cihân*, Neşr-i Tûs, Tahran 1380 hş.
- Horen Boy, Ismith, *Ferheng-i Oxford*, İntişârât-i Dânişgâh-i Oxford, 1993.

شیوازی شیعره کوردییه‌کانی تاهیر به‌گی جاف

پ. ی. د. یادگار ره‌سول * / م. ی. کوردستان عه‌بدولوه‌هاب **

پوخته

ئەم توژیینه‌وه‌یه به ناویشانی (شیوازی شیعره کوردییه‌کانی تاهیر به‌گی جاف)، هه‌ولیکه بو ده‌ستنیشان کردن و خستنه‌رووی ئەو تایبه‌تمه‌ندییه شیوازیانه‌ی که له شیعره‌کانی تاهیر به‌گی جافدا به‌دی ده‌کرین، هه‌روه‌ها به هوی ئەو تایبه‌تمه‌ندیانه‌وه شیعره‌کانی له شیعره‌کانی شاعیرانی تر جیا ده‌کریته‌وه.

ئەم توژیینه‌وه‌یه له ده‌روازه‌یه‌ک و دوو به‌ش پیکهاتوو، له ده‌روازه‌که‌دا هه‌ول دراوه زاراو و چه‌مک و جوهره‌کانی شیوازی روون بکرینه‌وه. له به‌شی یه‌که‌میشدا له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شیوازی شاعیر له ئاستی زمان کۆل‌دراوه‌ته‌وه. به‌شی دوو‌میش تایبه‌تکراوه به لیکۆلینه‌وه له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شیوازی شاعیر له ئاستی ئەدهب و هزر. له کۆتاییشدا ده‌رئه‌نجامی توژیینه‌وه‌که به چه‌ند خالی‌ک خراونه‌ته‌روو.

وشه‌ کلییه‌کان: شیوازی، موسیقا، کیش، سه‌روا، ره‌گه‌زدۆزی، ئەدهب و شیوازی، هزر و شیوازی.

پیشه‌کی

ناویشانی توژیینه‌وه‌که

ناویشانی توژیینه‌وه‌که بریتیه‌یه له (شیوازی شیعره کوردییه‌کانی تاهیر به‌گی جاف)، هه‌ولیکه بو ده‌ستنیشانکردن و خستنه‌رووی شیوازی شاعیر، به واتا

* زانکۆی سۆران - فاکه‌لتیی ئاداب، yadgarameen@soran.edu.iq

** کۆی سۆران - فاکه‌لتیی ئاداب

هه‌ولیکه بۆ ده‌ستنیشانکردنی ئه‌و تایبه‌تمه‌ندییه‌ شێوازیه‌کانی که شیعره‌کانی تاهیر به‌گی پی له شیعری شاعیره‌کانی تر جیا ده‌کریته‌وه.

سنوور و چوارچیوه‌ی توێژینه‌وه‌که

سنوور و چوارچیوه‌ی توێژینه‌وه‌که ته‌نیا له شیعره کوردییه‌کانی شاعیردایه و شیعره فارسییه‌کانی شاعیر وهرنه‌گیراون. نموونه‌ی شیعره‌کانیش له‌و دیوانه‌ی شاعیر وهرگیراون که (حه‌سه‌ن گۆران) کۆی کردۆته‌وه و ئاماده‌ی کردووه.

رێبازی توێژینه‌وه‌که

رێبازی توێژینه‌وه‌که بریتیه‌ له (وه‌سفی - شیکاری)، له هه‌ندی شوینیشدا سوود له رێبازی ئاماری وهرگیراوه.

گرنگی توێژینه‌وه‌که

گرنگی توێژینه‌وه‌که له‌م خالانه‌ی خواره‌وه به‌ده‌رده‌که‌وێت:

۱- ده‌رخستنی تایبه‌تمه‌ندییه‌ شێوازییه‌کانی شاعیره، که دواچار ده‌بیته ناسنامه‌یه‌ک بۆ شاعیر و له رێگه‌یه‌وه شیعره‌کانی پی له شیعری شاعیره‌کانی تر جیا ده‌کریته‌وه.

۲- ئه‌م توێژینه‌وه‌یه له پال هه‌موو ئه‌و توێژینه‌وانه‌ی تر که له باره‌ی شێوازی شیعری کلاسیکی کوردی و شاعیرانی کلاسیکی کوردی ئه‌نجامدراون، ده‌بیته ده‌رخه‌ر و نیشاندهری شێوازی شیعری کلاسیکی کوردی.

ناوه‌روکی توێژینه‌وه‌که

توێژینه‌وه‌که له ده‌روازه‌یه‌ک و دوو به‌ش پیکهاتووه، له ده‌روازه‌که‌دا هه‌ول دراوه به‌ گشتی شێواز بناسیندریت، بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ش سه‌ره‌تا باس له (زاراوه و چه‌مکی شێواز) کراوه، دواتر باس له هه‌ریه‌که له بابته‌کانی (ره‌هه‌نده سه‌ره‌کییه‌کانی شێواز و جۆره‌کانی شێواز) کراوه.

له به‌شی یه‌که‌میشدا له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شێوازی شاعیر له ئاستی زمان کۆل‌دراوه‌ته‌وه. به‌شی دووهمیش تایبه‌تکراوه بۆ لیکۆلینه‌وه له تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی شێوازی شاعیر له ئاستی ئه‌ده‌ب و هزرادا. له کۆتاییشدا ده‌ره‌نجامی توێژینه‌وه‌که به‌ چه‌ند خالیک خراونه‌ته‌ روو.

دەروازە: چەمک و جۆرەکانی شیوازی

شیوازی لە ڕووی زاراوە و چەمکەو

زاراوەی شیوازی وەکو زۆربەیی زاراوە ئەدەبی و ڕەخنەییەکانی تری بواری ئەدەبیات لە ئەدەبی کوردیدا زاراوەیەکی نوێیە، کە لە زاراوەی (style) ی ئینگلیزییەو وەرگیراوە، لە زمانی عەرەبیدا (الاسلوب) ی پێ دەگوترێت، لە زمانی فارسی دا بەرامبەر بەم زاراوەیە زاراوەی (سبک) بەکار دێت. بنچینە و ڕەگورێشەیی زاراوەی (style) لە زاراوەی (stilus) ی لاتینی وەرگیراوە، کە بە واتای ئەو جۆرە ئامێرە، کە بۆ نووسین و ھەلکەندن لە سەر تەختەیی مۆم بەکارھاتوو. دواتریش ئەم زاراوەی بۆ شیوازی وتار لە دواندەیدا بەکارھاتوو و لە کۆتاییدا بە واتای شیوازی پەیقی ئەدەبی خزاو تە ناو ئەدەب.^۱

دەستنیشانکردنی چەمک و پێناسەییەکی گشتگیر و چەسپاو بۆ شیوازی کارێکی ئەستەمە، چونکە زاراوەی شیوازی زاراوەیەکی فرە مانایە و شیوازی ڕۆلی گرنگی ھەیە لە ھەموو لایەنەکانی ژبانی مەزھەب و پەییوەستە پێیانەو، بەلام لێرەدا ئەوێ ئیمە مەبەستمانە ئاماژەکردن و جەخت کردنەوێ لەسەر شیوازی ئەدەبی (شیوازی لە چوارچێوەی ئەدەبیات دا). بە شیوەییەکی گشتی شیوازی لە چوارچێوەی ئەدەبیاتدا پەییوەستە بە زانستی ڕەوانبێژی و زمان و ڕەخنە، ھەربۆیە ڕاوبۆچوون و پێناسەیی جۆراوجۆر و جیاوازی بۆ کراوە، چونکە ھەریەکە لە لیکۆلەرانی بواریەکانی (ڕەوانبێژی و زمان و ڕەخنە) لە ڕوانگەیی خۆیانەو دید و بۆچوونی خۆیان سەبارەت بە شیوازی دەربڕیو. ئەوێ لێرەدا جیگەیی سەرھنج و ئاماژە پیکردنە ئەو خالە ھاوبەشەیی، کە لە چوارچێوەی ھەموو ئەو دید و بۆچوونە جیاوازانە بەدی دەکرێت. ئەویش ئەوێ کە بە شیوەییەکی گشتی ھەموو ئەو ڕاوبۆچوونە جیاوازانە لەویدا کورت دەبنەو، کە شیوازی بە گشتی لە چوارچێوەی سێ تەوہری (نووسەر و دەق و خۆینەر) دا دەخولیتەو و لە چوارچێوەی ئەم سێ جەمسەرە تیناپەریت. بەو مانایەیی کە ھەریەکەیان شیوازی لە شتیکیا دەبیننەو. بۆ نمونە ھەندیکیان لە پەییوەندیی دەروونی نیوان (نووسەر و دەق) دا، ھەندیکیان لە خودی دەقەکا، ھەندیکیان لە کاردانەوێ خۆینەر و وەرگری پەییامی دەقەکا.^۲

رەھەندە سەرھکییەکانی شیوازی

بە گشتی سێ رەھەندی سەرھکی لە پیکھاتەیی شیوازی بەدی دەکرین، کە

۱ علم الاسلوب مبادئە و اجراءاتە، د.صلاح فضل، ط/الاولی، دارالافاق الجدید، بیروت، ۱۹۸۵، ص ۸۲.

۲ شیوازی شیعرە جزییری، شعبان چالی، چاپی یەکەم، چاپخانەیی حاجی ھاشم، ھەولێر، ۲۰۰۸. ل ۲۲.

بنه‌مای سه‌ره‌کی سه‌رچاوه‌گرتنی شیوازن. هه‌ربۆیه ئه‌گه‌ر سه‌رنج بدهینه هه‌موو ئه‌و پیناسه و راوبۆچوونانه‌ی که سه‌باره‌ت به شیواز خراونه‌ته‌روو، ده‌بینین که له روانگه‌ی یه‌کێک له‌و سێ ره‌هه‌نده‌وه به‌رجه‌سته کراون. که ئه‌وانیش بریتین له:

۱. بینینی تایبه‌ت

مه‌به‌ست له‌م بنه‌مایه ئه‌وه‌یه که هه‌ر شاعیر و نووسه‌ریک جیهانبینیکی تایبه‌ت به‌خۆی هه‌یه بۆ جیهان و ده‌ورووبه‌ری و له روانگه‌ی دید و بۆچوونی تایبه‌تی خۆیه‌وه بۆی ده‌روانیت. هه‌ربۆیه‌شه دیدی هه‌ریه‌که‌یان بۆ هه‌مان دیارده جیاوازه. هه‌ریه‌که له‌و دیده جیاواز و تایبه‌تانه‌ش ده‌بنه شیوازی جیاواز و تایبه‌ت بۆخواه‌نه‌کانیان، که‌واته دید و بۆچوونی جیاواز به‌ره‌مه‌په‌نهری شیوازی جیاوازن، چونکه دید و بۆچوونی جیاواز بیرۆکه و ده‌ربڕینی جیاوازی لێ ده‌که‌ویته‌وه.

۲. هه‌لبژاردن

هه‌لبژاردن یه‌کێکه له‌و بنه‌ما سه‌ره‌کیانه‌ی که رۆلێکی گرنگی هه‌یه له‌ به‌ره‌مه‌په‌نانه‌ی شیوازا. به‌ جۆریک ده‌توانین ب‌لێین شیواز هه‌لبژاردنه، چونکه هه‌لبژاردنی نیشانه و که‌ره‌سته زمانیه‌کانی دیاریکراوه بۆ ده‌ربڕینی هه‌لوێستیکێ دیاریکراو. ئه‌م هه‌لبژاردنه له‌ نیوان ئه‌و که‌ره‌سته و نیشانه‌دا ده‌بیت که جیگیر و ئه‌له‌ترناتیقی یه‌کترن. واتا دوو وشه له‌ زمانیکدا که هاوواتان و یه‌ک واتایان هه‌یه، به‌لام له‌ بنیاد و پیکهاته‌دا جیاوازن، جیاوازی شیوازیان هه‌یه و ده‌بنه هۆی دروستبوونی شیوازی جیاواز. به‌م پێشه‌ش بیت توانا و که‌ره‌سته‌کانی زمان له‌به‌ر ده‌ستی هه‌موو که‌سێکه و هه‌موو که‌سێک ده‌توانیت به‌پێی پێویستی ده‌ربڕینی خۆی سوود له‌و که‌ره‌ستانه و ده‌رگریت و هه‌لیان ب‌ژیریت. ئه‌م هه‌لبژاردنه‌ش ده‌بیته هۆی جیاوازیی شیواز.^۳

۳. لادان له‌باو

به‌شیوه‌یه‌کی گشتی زمانی ئه‌ده‌بیات و شیعر زمانیکێ خوازه‌یی و دووره له‌ زمانی ئاسایی و باو، زمانیکه که یاسا‌کانی زمان تیکده‌شکینن تو له‌ چوارچێوه ئاساییه‌که‌ی زمان ده‌رده‌چیت بۆئه‌وه‌ی به‌هایه‌کی ئیستاتیکی و زمانه‌وانی به‌ به‌ره‌مه‌که به‌خشیت. له‌ ئه‌نجامیشدا شیوازی تایبه‌ت بۆ به‌ره‌م و ده‌قه‌که فه‌راهه‌م بکات. به‌م پێشه‌ش شیواز ده‌رئه‌نجامی لادان و ده‌رچوونه له‌ یاسا و رێسا ئاساییه‌کانی زمان.

جۆره‌کانی شیواز

۳ کلیات سبک‌شناسی، سیروس شمیس‌سا، چاپ ۴، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۷۵، ص ۱۸ - ۲۹.

ھەرچەندە ناتوانریت پیناسەھەکی گشتگیر و چەسپاو بۆ شیواز بکریت، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانریت لە روانگە و بۆچوونی جیاوازه‌وه بە پێی چەند پێوەریکی جیاواز چەند جۆرە دابەشکردن و پۆلینکردنیک بۆ شیواز ئەنجامدەریت، کە لە خوارەودا ئاماژە بە ھەندیک لەو دابەشکردنە دەکەین:

- بە پێی ناوی ئەو کەسانە ی کە شیوازیک تاییبەتیان ھەبوو. رەوتیک نۆیان لە بواری ئەدەبیاتدا ھیناوەتەکایەو و بوونەتە رێچکە و ئاراستەھەیک کە نووسەرانی دواي ئەوانیش پەپرەوی شیوازی ئەویانکردوو لە نووسینی بەرھەمەکانیان. ئەمجۆرە شیوازه شیوازی تاکەکەسی پێدەگوتریت.

- بە پێی تیگەیشتنی بابەت. بێ گومان ھەموو بەرھەمیکی ئەدەبی لەرەوی تیگەیشتن و وەرگرتنەو لە لای وەرگر لەیەک ئاستدا نین و لە ئاستی جیاوازدان. بە پێی ئەم پێوەرە دەتوانریت دوو جۆرە شیواز دەستتیشان بکرین. شیوازی ئالۆز و داخراو، شیوازی ئاسان و رەوان.

- بە پێی جۆری زمان. بە پێی ئەو پێوەرە چەند جۆرە شیوازیک دەستتیشانکراون. بۆ نمونە شیوازی شاعیرانە، شیوازی زانستی، شیوازی رۆژنامەوانی.

- بە پێی بابەت یاخود ناوەرۆکەو. بەرھەمی ئەدەبی ناوەرۆکی جۆراو جۆر و جیاواز لەخۆ دەگریت، کە دەتوانریت بکریتە پێوەریک بۆ دابەشکردن و پۆلینکردنی شیواز. دەتوانین بە پێی ئەم پێوەرە چەندین جۆرە شیواز دەستتیشان بکەین. بۆ نمونە: شیوازی ئایینی، شیوازی سیاسی، شیوازی سۆفیانە... ھتد.

بەلام لە ھەموو ئەو دابەشکردن و پۆلین کردنە گرنگتر و باوتر دابەشکردن و پۆلینکردنی شیوازه بەپێی پێوەری (تاکەکەس و سەر دەم)، واتا شیوازی تاکەکەسی و شیوازی سەر دەم (قوناغ).

مەبەست لە شیوازی تاکەکەس خۆیندەوھە شیوازی ئەو شاعیر و نووسەرانیھە، کە لە سەر دەمە دیاریکراوھەکاندا خاوەنی زمان و ئەدەبی تاییبەت بە خۆیانن ((لە میانە ی توێژینەوھە لە بەرھەمەکانی ھەر قوناغیکدا توشی شاعیر یان نووسەرێک دەبین کە بەرھەمەکانی بە بەراورد لەگەڵ بەرھەمی ھاوسەر دەمەکانی خۆی جیاوازی تیا دا بەدی دەکریت. لەم جۆرە بەرھەمانەدا و یرای دیاردە و تاییبەتمەندییە گشتییەکانی ھاوبەشی ھزری و زمانی و ئەدەبی قوناغ، ھەندئ تاییبەتمەندی دیکە بەرچا و دەکەون، کە تاییبەتن بە شاعیر یا نووسەرێکی تاییبەت، بۆیە دەوتریت ئەم شاعیرانە شیوازیکی تاکەکەسیان ھەبە))^۴. ئەم قوناغە لە زانستی شیوازاناسیدا

۴ سبک شناسی شیعر، سیروس شمیسا، چاپ ۹، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۸۲، ص ۱۲ - ۱۳.

۵ شیوازی شیعر جزیری، شعبان چالی، ل ۲۹.

رهمه‌ل و موزاریع)ی به‌کارهیناوه. له چوارچیوهی ئه‌و سن کیشده‌دا (هه‌زه‌ج) به پله‌ی یه‌که‌م هاتوو، که ژماره‌ی ئه‌و شیعرانه‌ی به‌و کیشده‌هونراونه‌ته‌وه (۱۷) شیعرن، هه‌روه‌ها کیشی (رهمه‌ل) به پله‌ی دوهم دیت، که (۸) شیعر له سه‌ر ئه‌م کیشنه‌ن، کیشی (موزاریع) به پله‌ی سییه‌م دیت که ته‌نیا (۱) شیعر له‌خۆ ده‌گریت.

به پله‌ی یه‌که‌م هاتنی کیشی هه‌زه‌ج له‌لای شاعیر جگه له گونجانه‌که‌ی له‌گه‌ل تایبه‌تمه‌ندییه‌ ده‌نگییه‌کانی زمانی کوردی، بۆ ئه‌وه ده‌گه‌رپه‌ته‌وه که کیشینی سووک و خیرایه له کاتی خویندنه‌وه‌دا پچران و وه‌ستان که‌متر تیندا به‌دی ده‌کریت. ئاواز و موسیقای خۆش به ده‌قه‌کان ده‌به‌خشیت. نه‌ک ته‌نانه‌ت له‌لای شاعیر به‌لکو له ئه‌ده‌بیاتی کوردیدا له‌لای زۆربه‌ی شاعیران به پله‌ی یه‌که‌م به‌کارهاتوو^۷. به‌مه‌ش ده‌توانین بلین به‌کارهینانی کیشی هه‌زه‌ج به‌و پله‌یه له‌لای شاعیرانی کورد دیارده‌یه‌کی شیوازییه. به‌کارهینانی کیشی رهمه‌ل به پله‌ی دوهم تایبه‌تمه‌ندییه‌کی تری شیوازی کیشه‌لای شاعیر و موسیقاییه‌کی زۆر جوانی به ده‌قه شیعریه‌کان به‌خشیوه. تا راده‌یه‌ک که هه‌ندیک له‌و شیعرانه کران به‌گۆرانی، چونکه یه‌کی له خۆشترین ئاوازی کیشه‌کانی عه‌رووز کیشی رهمه‌له. به شیوه‌یه‌کی گشتی ریزه‌ی به‌کارهینانی کیش لای تاهیربه‌گی جاف له‌م خسته‌یه‌ی خواره‌وه‌دا ده‌رده‌که‌ویت^۸.

ژماره	کیش	قالبه‌کیش	ژماره‌ی شیعره‌کان	ریژه‌ی سه‌دی
۱	هه‌زه‌ج		۱۷	۶۵,۳۸۴%
	أ	هه‌زه‌جی هه‌شتی ته‌واو	۷	۴۱,۱۷۶%
	ب	هه‌زه‌جی هه‌شتی ئه‌خره‌بی مه‌کفوفی مه‌حزوف	۶	۳۵,۲۹۴%

7* تاهیر به‌گی جاف کوردی وه‌سمان پاشای کوردی موحه‌مه‌ده پاشای کوردی که‌بخسره‌و به‌گی کوردی سلیمان به‌گی کوردی قاده‌به‌گی کوردی زاهیربه‌گی یار ئه‌حمه‌د به‌گی جافه که له عه‌شیره‌تی جافن، له سالی ۱۸۷۵ ی زاینی له شاری هه‌له‌به‌جی شه‌هید له دایک بووه، له سالی ۱۹۱۷ ی زاینی به‌هوی نه‌خۆشییه‌وه کۆچی دایی کردوو.

شیوازی شیعری جزیری، شعبان چالی، ل ۹۳.

۸ رابه‌ری کیشی شیعری کلاسیکی کوردی، عه‌زیز گه‌ردی، چاپ/یه‌که‌م، چاپخانه‌ی/دیکان، سلیمانی، ۲۰۰۸، ل ۱۷۵.

۱۷,۶۴۷%	۳	هه‌زجی شه‌شینی مه‌قسوور	ج		
۵,۸۸۲%	۱	هه‌زجی هه‌شینی موسه‌ببه‌غ	د		
۳۰,۷۶۹%	۸			رهمهل	۲
۸۷,۵%	۷	رهمه‌لی هه‌شینی مه‌حزووف	أ		
۱۲,۵%	۱	رهمه‌لی هه‌شینی مه‌قسوور	ب		
۳,۸۴۶%	۱			موزاریع	۳
۱۰۰%	۱	موزاریعی هه‌شینی ئه‌خزه‌ب	-		
	۲۶		۷		

- تاییه‌تمه‌ندیی سه‌روای شیعری تاهیریبه‌گی جاف

مامه‌له کردنی شاعیر له‌گه‌ل سه‌روای شیعره‌کان مامه‌له‌یه‌کی تاییه‌ته، چونکه له (۳۱) شیعردا ته‌نهما سنی شیعری به مه‌سنه‌وی هۆنیوه‌ته‌وه، ئه‌گه‌رنا له سه‌رجه‌م شیعره‌کانی تری په‌یره‌وی یه‌کیتی سه‌روای کردووه، که قالبه سه‌روایه‌کی باوی شیعری کۆنه و سه‌رتاپای شیعره‌که به یه‌که‌وه ده‌به‌ستیه‌وه مؤسیقایه‌کی جوانی پین ده‌به‌خشیت. ئه‌مه‌ش ده‌گه‌ریته‌وه بۆ توانا و ده‌سه‌لات و سه‌لیقه‌ی شاعیر. ده‌کریت ئه‌م ریژه به‌کاره‌ینانه‌ی یه‌کیتی سه‌روا له لایهن شاعیره‌وه به دیارده‌یه‌کی شیوازی تاییه‌ت به شاعیر له قه‌له‌م بده‌ین. نموونه شیعری هه‌ردوو جۆره سه‌روایه‌که:

أیه‌کیتی سه‌روا، قالبه‌که‌ی (AA,BA,CA,DA,EA,FA,...)

قوربانی پوخت بم که‌شکستی به قه‌مه‌ردا

حه‌یرانی له‌بت بم که ره‌واجی به‌شه‌که‌ردا

هه‌ر له‌حزه ئه‌ده‌ی وه‌ده‌یی وه‌سل و نیه ئه‌سلی

کارت وه‌کو دونیایه هه‌ر ئه‌مرۆیه به فه‌ردا

مه‌قسوودی له سه‌ر کوشتنی عوششاقی زه‌عیفه

وه‌ختی که ده‌کا خه‌نجه‌ری تیژی به که‌مه‌ردا (دیوانی شاعیر: ل ۳۴)

ب - مه‌سنه‌وی، قالبه‌که‌ی (AA, BB, CC, DD,...)

شه‌هه‌نشای مه‌ئوای روح و دیده و هۆش

حوکم دارولمولک دل‌ه‌ی پر نه‌جۆش

ده‌لیله یره مه‌ی ئاهو و ره‌فتاران

سه‌ر ده‌سته‌ی گرۆی نازک نازداران

گولبۆی گول‌روخسارگول به‌رگ ئه‌ندامه

گول خونچه له‌بان گولین ژیر جامه (دیوانی شاعیر: ل ٤٥)

. ره‌دیف له شیعره‌ی شاعیردا

پاش سه‌روا (ره‌دیف) رۆلیکی گرنگی له بونیاتنانی موسیقای ده‌ره‌وه‌ی شیعردا هه‌یه و یارمه‌تیده‌ری سه‌روایه، مه‌به‌ست لێی ((ئه‌و وشه‌ یان ده‌سته‌واژه‌ یان رسته‌یه، که له دوا‌ی وشه‌ی سه‌روا له کۆتایی له‌ت یان دیره‌ شیعر به‌هه‌مان مانا دووباره‌ ده‌بیته‌وه))^٩. ئه‌م دووباره‌بوونه‌وه‌یه مه‌به‌ستداره. هه‌رچه‌نده‌ ریشه‌ی به‌کاره‌ینانی ره‌دیف لای شاعیر زۆر که‌مه، له چوارچێوه‌ی (٣١) شیعردا ئه‌م دیارده‌یه ته‌نیا له (٧) شیعریدا به‌دی ده‌کریت، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا شاعیر له کۆی ئه‌و (٧) شیعره‌ وشه‌ی (وه‌ره) ی کردۆته پاش سه‌روا بۆ (٣) له شیعره‌کانی، ئه‌م دیره‌ شیعرانه‌ی خواره‌وه‌ نمونه‌ی ئه‌و دووباره‌ بوونه‌وه‌ن:

دل نه‌خۆشی ده‌ردی هیجره‌جانی جانانم وه‌ره

له‌ته‌ جه‌رگ و هه‌ناوم ماهی تابانم وه‌ره

عیلله‌تی ده‌رد و شه‌فا که‌م وا به‌ لێوی شه‌که‌که‌رت

مایه‌یی ژین و حه‌یاتم ده‌رد و ده‌رمانم وه‌ره (دیوانی شاعیر: ل ٦٤)

دل له‌ هیجرت وا له‌ خه‌مدا ماهی که‌نعانم وه‌ره

زه‌خمه‌ جه‌رگم بۆ فیراقت زووبه‌ لوقمانم وه‌ره

سه‌د ته‌یب هات و عه‌لاجی ئه‌م برینانه‌ی نه‌کرد

تۆعه‌لاجی زه‌خمه‌که‌م که‌ سا به‌ ئامانم وه‌ره (دیوانی شاعیر: ل ٦٦)

مه‌مکوژه‌ جانا به‌ هیجران ئه‌ی جه‌فاکارم وه‌ره

تابوتاقه‌ت چوو به‌ جارێ یاری خه‌مخوارم وه‌ره

بۆچ ئه‌وه‌نده‌ ئاره‌زوت بۆ قه‌تلی ئه‌م بیچاره‌زار

کوشتنی ئاشق دریغ مه‌فه‌رمو سه‌ردارم وه‌ره (دیوانی شاعیر: ل ٧٠)

٩ . سه‌روا، عه‌زیز گه‌ردی، ل ٢٧٤.

- تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی شیواز له ئاستی مؤسیقای ناوه‌ودا

هه‌ریه‌که له شاعیران به هۆی کۆمه‌لێک هونه‌ری شیعریییه‌وه مؤسیقای ناوه‌وه‌ی شیعر بونیات ده‌نین. لێزه‌دا ئاماژه به هونه‌ره شیعرییانه ده‌که‌ین، که شاعیر له بونیاتانی مؤسیقای ناوه‌وه له شیعره‌کانیدا سوودی لێ وەرگرتوه‌وه.

- دووباره‌کردنه‌وه

زۆربه‌ی ئه‌و بنه‌مایانه‌ی به‌شداری له دروستبوونی مؤسیقای ناوه‌وه‌ی شیعره‌دا ده‌که‌ن، به شیوه‌یه‌کی گشتی پشت به بنه‌مای دووباره‌کردنه‌وه ده‌به‌ستن. دووباره‌کردنه‌وه له بچووکترین که‌رسته که (ده‌نگ)ه ده‌ست پێده‌کات بۆ گه‌وره‌ترین که‌رسته که (رسته)یه. لێزه‌دا ئاماژه به تاییه‌تمه‌ندی ئه‌و دووباره‌بوونه‌وانه ده‌که‌ین له شیعره‌کانی شاعیردا. شاعیر ئه‌و دیارده‌یه‌ی له خزمه‌تی لایه‌نی مؤسیقی شیعره‌کانیدا زۆر به‌کار هێناوه، به جۆریک که ده‌توانین به ئاسانی له شیعره‌کانیدا هه‌ستی پێیکه‌ین.

دووباره‌بوونه‌وه‌ی ده‌نگ که هه‌ردوو جۆره دووباره‌بوونه‌وه‌ی هاونه‌بزوینی و هاوبزوینی له‌خۆ ده‌گریت، به شیوه‌یه‌کی به‌رچاو له شیعره‌کانی شاعیردا ره‌نگیدواته‌وه و رۆلی گرنگیان له بونیاتانی مؤسیقای ده‌قه شیعریییه‌کاندا بینیوه، به‌لام به شیوه‌یه‌کی گشتی رێژه‌ی دووباره‌بوونه‌وه‌ی ده‌نگی بزوین زیاتره له رێژه‌ی دووباره‌بوونه‌وه‌ی ده‌نگی نه‌بزوین. ئه‌مه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ شیوازی شاعیر له به‌کاره‌ینانی کیشی شیعر، چونکه به‌شیک زۆری شیعره‌کانی له سه‌ر کیشی هه‌زه‌جه، دوا‌ی ئه‌ویش ره‌مه‌ل به پله‌ی دووهم دیت. ((ئه‌م دوو کیشه به هۆی له باربوونیان بۆ به‌کاره‌ینانی به‌رده‌وامی بزوینی درێژ، له‌سه‌ر خۆترن له کیشی ره‌جه‌ز و سه‌ریع))^{١٠}. له چوارچێوه‌ی ده‌نگه بزوینه دووباره‌بووه‌کانیشدا رێژه‌ی دووباره‌بوونه‌وه‌ی ده‌نگی بزوینی (ه) له هه‌موویان زیاتره. وه‌ک له‌م نمونه‌نانه‌ی خواره‌وده‌دا که رێژه‌ی دووباره‌بوونه‌وه‌یان (٢٠) جاره:

دلبه‌ره‌ی قه‌د عه‌ر عه‌ره‌ی بی ره‌حمه‌که‌ی به‌دبه‌خته‌که‌م

دل‌رفینه‌ی شوخه‌که‌ی بی عه‌هد و په‌یمانم وهره (دیوانی شاعیر: ل ٦٤)

له‌و سووره‌ته مه‌ه په‌یکه‌ره له‌و سه‌روه ره‌وانه

له‌و زولفه‌ سیا ماره که ئه‌و گه‌نجه ده‌کا پاس (دیوانی شاعیر: ل ٤٣)

١٠. شیوازی شیعر جزیری، شعبان چالی، ل ١١٣.

له کاتی خویندنهوهی شیعرهکاندا دووبارهبوونهوهی بزوینی درێژ رینگه له خیرایی خویندنهوه دهگریت. ئەم نمونه شیعرییانهی خوارهوه نمونهی ئەو جۆره خویندنهوانه:

جاری ناپرسی له حالی من مهگەر نازانی تو

زار و بیزار و نهزارهه کاری من ههزاریه (دیوانی شاعیر: ل ۷۲)

لهم دێردا (۱۰) جار دووبارهبوونهی دهنگی بزوینی درێژی (ا) بووته بهرهبهستیک له بهردهم خیرایی ریتمی شیعرهکه. ههروهها نمونهیهکیتر بو ئەم دیاردهیه دێره شیعرهکهی خوارهوهیه، که (۱۴) دهنگی (ی) تێدایه، بزوینی درێژی (ی) (۱۰) جار و نهبزوینی (ی) (۴) جار. ههروهها بزوینی کورتی (ه) (۱۲) جار دووبارهبووتهوه:

به خهزهی چاوی مهخمووری سیاھی مهستی مهی کردین

به ماچی لیوی موستهغنی له ئەنواعی مهزهی کردین (دیوانی شاعیر: ل ۵۸)

لهلای شاعیر ههندیكجار دهنگی بزوینی کورت به شیوهیهکی سهرهنجراکیش لهگهڵ دهنگه نهبزوینهکان کۆ دهبیتهوه و پیکهوه رۆل له پیکهینانی ریتمی موسیقای شیعردا دهبینن. ههروهک لهم نمونهیهدا بهدهردهکهوئیت:

گهنجووور و نگههبانی دههان ودهمی تهنگه

تابووری موژانت لهگهڵ ئەگریجه بهراهه (دیوانی شاعیر: ل ۷۷)

(12) جار دووبارهبوونهوهی بزوینی کورتی (ه) لهگهڵ (۶) جار دووبارهبوونهوهی دهنگی نهبزوینی (ن) و (ه) جار دهنگی نهبزوینی (گ) و (ه) جار دهنگی نهبزوینی (ر) دا ریتمی ئەم دێره شیعرییهیان پیکهیناوه.

- دیاردهی قرتاندنی دهنگ

له رۆژی لا رعیش به تهبیات یزاویش ی که یامیس کهو گنهد ی نندا ترقه. بهیه شو کیدنه ه ی کیگنهد د نه چ نای کیگنهد ی نندا ترقه. تیر کهد وه ریه پ ناریعاش ه که، ادگنهد ی تساء ه ل گه بریهات ی زاویش ی ناکه بیته بیات ه دراید ه ل هرت ی کیکه ی ه مه د کیه نوومند د نه چ ه ب ه ژاماء ادهریک. تیوه کهد و اچره ب ی ناوارف ه ب ادیناکه رعیش ه ل ن:یه کهد

نهمدی	←	نهمدیت
کا	←	کات
جیی	←	جنگه‌ی
گه‌لی	←	گه‌لیک
دهس	←	دهست
به‌سراو	←	به‌ستراو
دئ	←	دنت
که	←	که
یه‌کی	←	یه‌کیک

- رهگه‌زدۆزی لای شاعیر

رهگه‌زدۆزی و جوره‌کانی یه‌کیکن له‌و هونه‌ره شیعیریانه‌ی، که رۆلئیکی گرنگ و به‌رچاو له پیکهاته‌ی ریتی موسیقای ناوه‌وی شیعردا ده‌بینن. ئەم هونه‌ره شیعیرییه به‌هه‌موو جوره‌کانییه‌وه له لای شاعیر جینگه‌ی سه‌ره‌نج و بایه‌خ پیدانه، به‌شێوه‌یه‌کی به‌رچاو له شیعیره‌کانیدا به‌دی ده‌کرین. به‌گشتی له کۆی (۳۱) پارچه شیعیریدا (۷۸) دیارده‌ی رهگه‌زدۆزی به‌کاره‌یناوه. زۆربه‌ی رهگه‌زدۆزییه‌کان له جوری رهگه‌زدۆزی ناته‌واون، له چوارچێوه‌ی جوره‌کانی رهگه‌زدۆزی ناته‌واو، رهگه‌زدۆزی جوری جودا به‌پله‌ی یه‌که‌م و داتاشراو به‌پله‌ی دووهم و زیاد به‌پله‌ی سێیه‌م دین. که لێرده‌دا چهند نمونه‌یه‌ک له‌و رهگه‌زدۆزیانه ده‌خه‌ینه‌روو:

- رهگه‌زدۆزی ته‌واو

به‌موئیم چیسه‌قه‌ر دۆزه‌خ جه‌ه‌ننه‌م

مه‌قامی پوووسیانه و پوووسیانه (دیوانی شاعیر: ل ۸۴)

له‌هیجرانی خه‌زان تاکه‌ی به‌ئومیدی گولان تاکه‌ی

له‌نه‌غمه‌ی بولبولان تاکه‌ی خوا فه‌سلێ گولان بابی (دیوانی شاعیر: ل ۸۶)

- رهگه‌زدۆیی ناته‌واو

أ. جوری جودا

یاران فه‌ره‌اد مه‌ردوه ناکامه‌وه

په‌ری ئاخو داخ من هه‌رمامه‌وه (دیوانی شاعیر، ٤٨)

به‌دهس بادی سه‌با چونکه په‌شیتوه نه‌زمی زولفه‌ینت

منی چاره سیا بۆیه هه‌موونه‌زمم په‌ریشانه (دیوانی شاعیر: ل ٧٦)

ب. جۆری داتاشراو

دلدار دلپه‌ر سته‌مکار نه‌دیت

ئاھووی خو ته‌نی وه‌ش ره‌فتار نه‌دیت (دیوانی شاعیر: ل ٤٠)

عیله‌تی دهر د و شه‌فاکه‌م وا به لیوی شه‌ککه‌رت

مایه‌یی ژین وحه‌یاتم دهر د و دهرمانم وهره (دیوانی شاعیر: ل ٦٤)

ج. جۆری زیاد

به خه‌مزهی چاوی مه‌خمووری سیاھی مه‌ستی مه‌ی کردین

به ماچی لیوی موسته‌غنی له ئه‌نواعی مه‌زه‌ی کردین (دیوانی شاعیر: ل ٥٨)

جاری ناپرسی له حالی من مه‌گه‌ر نازانی تو

زار و بیزار و نه‌زارم کاری من هه‌ر زاریه (دیوانی شاعیر: ل ٧٢)

دووباره‌بوونه‌وه‌ی وشه ئه‌و دیارده‌یه‌یه که وشه‌یه‌ک به هه‌مان مانای
خۆی دوو جار یان زیاتر دووباره‌ببیته‌وه، چه‌ندین جۆری جیاوازی هه‌یه^{١١}.
ئه‌م دووباره‌کردنه‌وه‌یه له شیعره‌کان یشاعیردا له هه‌ردوو ئاستی ستوونی
و ئاسۆیی دا خراونه‌ته‌پوو. که مۆسیقایه‌کی خۆشتر به دیره شیعره‌کان
ده‌به‌خشیت، نمونه‌یه‌کی به‌رچاوی ئه‌م دووباره‌کردنه‌وه مۆسیقییه ئه‌م پارچه
شیعره‌ی خواره‌وه‌یه:

گولبۆی گولپه‌رخسار گولبه‌رگ ئه‌ندامه

گولخونچه له‌بان گولین ژیر جامه

سه‌ر په‌نجه گولین وه‌هه‌وون ئه‌و دل

وه‌هار ئاماوه په‌یدا بی نه‌و گول (دیوانی شاعیر: ل ٤٥)

١١ . موسیقی شیعره‌ی، د. محمد رضا شفیع کدکنی، چاپ ٦، انتشارات آگاه، تهران، ١٣٧٧، ص ٣٠٥.

له‌م جۆره دووباره کردنه‌وه‌یه‌دا ریژه‌ی دووباره‌کردنه‌وه‌کان له ئاستی ئاسۆیی دا زیاتره، خۆی له هه‌ردوو جۆره دووباره‌بوونه‌وه‌ی (به‌دواییه‌ک و بلاو دوور له‌یه‌ک) دا ده‌بینیته‌وه. له چوارچێوه‌ی ئەم دوو جۆره‌شدا دووباره‌بوونه‌وه‌ی بلاو و دوور له‌یه‌ک زیاتره. ئەم جۆره به‌کارهێتانه له لای شاعیر بوو‌هته هۆی دلگیرتر بوونی مۆسیقای شیعره‌که و هه‌ر بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش به‌کارهاتوو‌ه.^{۱۲}

- ئاستی وشه

شێوازی شاعیر له‌م ئاسته‌دا زۆر سه‌ره‌نجراکێشه و فه‌ره‌هنگی وشه‌ی فراوانه، هه‌ر سه‌ی فه‌ره‌هنگی وشه‌ی کوردی و عه‌ره‌بی و فارسی له‌خۆ ده‌گریت. به‌شێوه‌یه‌کی گشتی فه‌ره‌هنگی وشه‌ی فارسیی شاعیر فراوانتره له‌ فه‌ره‌هنگی وشه‌ی عه‌ره‌بی، چه‌ندین شیعری به‌ زمانی فارسی هه‌یه و زیاتر به‌ ئەده‌بی فارسی کاریگه‌ره.

- وشه‌ کللییه‌کان له‌ شێوازی شیعری تاهیر به‌گدا

وشه‌ کللییه‌کان له‌ شێوازی تاهیردا ئه‌و وشانه‌ن که‌ چه‌ندین جار له‌ لایه‌ن شاعیر له‌ شیعره‌کانیدا دووباره‌ ده‌کرینه‌وه و جه‌ختی له‌سه‌ر ده‌کرینه‌وه. هه‌موو ئه‌و دووباره‌بوونه‌وه‌یه‌ش مه‌به‌ستی خۆی له‌ پشته و په‌نگدانه‌وه و هه‌لگری هزر و بیرى نووسه‌رن. زۆر جار ئه‌و وشه‌کللییانه‌ ده‌بنه‌ تاییه‌تمه‌ندی شیعری شاعیر که‌ به‌ هۆیانه‌وه‌ ده‌ناسریته‌وه. ده‌توانین له‌ چوارچێوه‌ی شیعره‌کانی شاعیردا ئەم وشه‌ کللییانه‌ی خواره‌وه‌ بخه‌ینه‌پوو:

وشه‌ی کللی	دووباره‌بوونه‌وه‌ی	وشه‌ی کللی	دووباره‌بوونه‌وه‌ی
دل	۴۳ جار	ئه‌برۆ	۱۰ جار
گول	۲۵ جار	دووری	۹ جار
ده‌رد	۲۵ جار	فیراق	۹ جار
لێو	۱۸ جار	قوربان	۸ جار
زولف	۱۵ جار	لوتف	۶ جار
دیده	۱۴ جار	عیلاج	۶ جار
چاو	۱۲ جار	شه‌ککه‌ر	۶ جار

دووباره‌بوونه‌وه‌ی ئەم وشانه‌ به‌و ریژه‌یه‌ له‌لای شاعیر ئەوه‌ ده‌رده‌خات، که‌ شاعیر خاوه‌نی عه‌شقیکی مه‌جازی بووه و عاشقی په‌گه‌زی به‌رامبه‌ر (کچ) بووه،

۱۲. سه‌روا، عه‌زیزگه‌ردی، ده‌زگای ناراس، چاپی په‌که‌م، هه‌ولێر، ۱۹۹۹، ل. ۱۶۷.

وەسفی جوانی و سەرنجراکێشی ئەو کچە دەکات، لە دووری ئەو هەمیشە دڵ بریندار و سەرگەردان بوو. هەرۆک لە دیوانەکەشیدا ئاماژەی پێ کراوە کە عاشقی کچیکی جوولەکە بوو بە ناوی (شیۆه) کە لە هەڵبجە ژیاون. تەنانەت شیعرێ (بەغەمزەیی چاوی مەخمووری ...)ی بوئەوداناو.

- بەکارهێنانی راناو لەلای شاعیر

بەکارهێنانی راناوی (من و تو) لە شیعرەکانی شاعیردا دووبارەبوونەوێ بە زۆری هەیه بە جوړیک کە راناوی (من) (۵۱) جارو (تو) (۴۲) جار بەکارهاتوو، واتا راناوی کەسی یەکەمی تاک زیاتر بەکارهاتوو لە راناوی کەسی دوویمی تاک. ئەمەشیان تاییەتمەندییەکی شێوازی شیعریی شاعیرە کە شیعرەکانی گێرانهوێ باری دەروونی خۆیەتی و بۆ ئەم مەبەستەش ناچارە کە راناوی کەسی یەکەمی تاک بەکار بهێنێت، چونکە لە کاتی گێرانهوێ باری دەروونی خۆی رینگەیتری نیە. بەم شیۆهەش شاعیر زیاتر سەرەنجی لە سەر خۆیەتی و تەنانەت زۆر جار خۆی دەدوینیت و راناوی کەسی دوویمی تاک بۆ ئەم دوواندە بە کار دینیت^{۱۳}.

شیعرەکانی تاهیربەگ بە پێوانەیی هاوکێشەیی بۆزیمان

هاوکێشەیی بۆزیمان یەکیکە لە هاوکێشەکانی شێوازی ناسیی ئاماری ((بەپێی ئەم هاوکێشەیی رێژەیی ژمارەیی (کار) بەرامبەر ژمارەیی (ئاوہلناو)، لە شیعر و ئەدەبدا زیاترە لە بواری زانستی وئاخاوتنی ئاسایی، هەرۆهە ئەم رێژەیی بە پێی رەگەز و باری هەست و سۆزی شاعیر دەگۆڕی، واتە چەند هەست و سۆز ئاویتەیی شیعرەکە بیت، ئەم رێژەیی دەچیتە سەر))^{۱۴}. بە پێی ئەم هاوکێشەیی رێژەیی هەست و سۆز لە شیعرەکانی شاعیردا کەمە، چونکە رێژەیی ئەم هاوکێشەیی لە شیعرەکانی شاعیردا (۲۹۴،۱) یە. بەم شیۆهە خواروہ:

Number of Verbs

ژمارەیی کار

_____ = VAR (Verb – Adjective Ratio)

ژمارەیی ئاوہلناو

Number of Adjectives

348

_____ = 1,294

269

۱۳ . شێوازی شیعرێ جزیری، شعبان چالی، ل ۱۱۷ .
 ۱۴ . هەمان سەرچاو، ل ۱۵۰ .

به‌شی دووهم - شیوازی تاهیر به‌گی جاف له ئاستی ئه‌دهب و هزرده

له‌م باسه‌دا تیشک ده‌خه‌ینه سه‌ر تاییه‌تمه‌ندییه به‌رجه‌سته‌کانی ئه‌دهبی و هزری لای شاعیر و ده‌رخستنی کاریگه‌ربوونی شاعیر به‌ شیوازی چه‌ند قوناغیکی شیعیری فارسی.

باسی یه‌که‌م: له ئاستی ئه‌ده‌بدا:

چه‌ند تاییه‌تمه‌ندییه‌کی به‌رچاوی ئه‌ده‌بی له شیعیری شاعیردا

له ئاستی ئه‌ده‌بیشدا به‌ هه‌مان شیوه‌ی ئاستی زمان هه‌ندیگ نیشانه‌ی شیوازی به‌رجه‌سته هه‌ن، که به ئاسانی له شیعه‌ره‌کانی شاعیردا به‌رچاو ده‌که‌ون و هۆکاری کاریگه‌رن بۆ ناسینه‌وه‌ی شیعیری تاهیر به‌گ. گرنگترین ئه‌م نیشانه‌ن بریتین له مانه‌ی خواره‌وه:

۱. گرنگیدانی شاعیر به‌ هه‌ردوو ئاستی ئاسۆیی و ستوونی زمان له شیعیردا به‌ هۆی زۆری به‌کاره‌یتانی (لیکچواندن و خواستن).

۲. ئاویته‌کردنی هه‌سته‌کان لای شاعیر

۳. ره‌چاو کردنی هاوتا - مراعات النظیر

- ئاستی ئاسۆیی و ئاستی ستونی له شیعیری تاهیر به‌گدا

ئه‌م دوو ئاسته له شیعیردا یه‌کین له‌و باب‌ه‌تانه‌ی که به‌ ته‌واوی جیگه‌ی خۆیان له لیکۆلینه‌وه شیوازناسییه‌کاندا کردۆته‌وه. له لای شاعیران ((رێژه‌ی گرنگی دان به‌و دوو ئاسته جیاوازه و ئه‌م جیاوازییه‌ش جیاوازی شیوازی لیکه‌وتوه‌ته‌وه. جیاوازی دوو ئاسته‌که زیاتر خۆی له به‌کاره‌یتانی خواستن (استعاره - Metaphor) و لیکچواندن (تشبیه - Simile) ده‌نوینت))^{۱۰} به‌یوه‌ندییه‌کی دوو لایه‌نه له نیوان ئه‌م دوو ئاسته‌دا هه‌یه به‌ جوړیک که گرنگیدان به‌ هه‌ر کامیان له به‌کاره‌یتانی ئه‌وی تر که‌م ده‌کاته‌وه و رێژه‌ی به‌کاره‌یتانه‌که به‌ پێوه‌ریکی سه‌ره‌کی بۆ به‌ده‌ستنی‌شان‌کردنی شیوازداده‌نریت. له به‌کاره‌یتانی ئه‌و دوو ئاسته له لای شاعیر هاوسه‌نگییه‌ک ده‌بینریت، به‌لام به‌ شیوه‌یه‌کی گشتی راده‌ی به‌کاره‌یتانی لیکچواندن زیاتره له (خواستن) که ده‌کاته (۸۷) لیکچواندن و (۷۰) خواستن. که لێره‌دا چه‌ند نمونه‌یه‌که ده‌خه‌ینه‌روو:

۱۰. کلیات سبک‌شناسی، دکتەر سیروس شمیس‌ا، ص ۲۸۵.

- نمونەى لیکچواندن

خالی حەبەشى قرچە دەخاتە دلی ئاشق

شمشیری برۆی سینە دەکا شەق وەکو ئەلماس (دیوانی شاعیر: ل ٤٣)

لەم دێرە شیعرەدا دوو وینەى لیکچواندن هەن: یەکەمیان / (شمشیری برۆ) لێرەدا شمشیر (لەوچوو)ە، برۆ (لێچوو)ە، بە شمشیر چویندراوہ. دووہمیان / سینە (لێچوو) بە (ئەلماس) چویندراوہ، کە دەبیتە (لەوچوو).

- نمونەى خواستن

پۆژی تەرەب و فەسلی گۆل و وەختی بەهارە

یاران گۆلەکەم کوا کە دەمی بۆس و کەنارە (دیوانی شاعیر: ل ٦٢)

لەم دێرەدا خواستنی ئاشکرا هەیه، کە وشەى (گۆلەکەم)ە، شاعیر لە جیاتی ناوی یارەکەى بەکارى هیناوە.

دەلیی تۆراوہ قیبلەى ئاشقانت

کە ئەمڕۆ کەچ بووہ میحرابی ئەبرووت (دیوانی شاعیر: ل ٣٨)

لەم دێرەدا (میحرابی ئەبرۆ) خواستنی درکاوہ، چونکە (ئەبرۆ) میحرابی نیە، بەلام شاعیر لە ڕینگەى ھونەرى لادان کە لادانى بەتەنکردنى پى دەگوتریت (میحراب) ی داوہتە پال (ئەبرۆ).

ناحەق نیە ناوہستى ئەگەر پردى تەحەممول

سیروانى سڕیشکم کە ئەکا ھاژە لە سەردا (دیوانی شاعیر: ل ٣٤)

لێرەدا شاعیر لە ڕینگەى دیاردەى لادانى (بەتەنکردن)ى وشەى (پرد)، کە بابەتیکى بەرجەستەیه و قەبارەى ھەیه و تەنە، داوہتە پال وشەى (تەحەممول) کە شتیکى مەعنەوییه و بەرجەستە نیە. بە ھۆى ئەم دانەپالە (تەحەممول) ی کردۆتە تەن کە پردى ھەیه، وینەیهکی خواستنی درکاوی بەرھەم هیناوە.

- ئاویتەکردنى ھەستەکان

مەبەست لینی ئاویتەکردنى دوو ھەست یان زیاترە لە کاتى دەربریندا. ئەم جۆرە دەربرینە لە قسەى ئاسایی خەلکیشدا بەرچاو دەکەوێت، بەلام زیاتر لە ئەدەبدا پەسەندترە، چونکە ئەدەب خۆى جۆرە لادانیکە لە فۆرمى ئاسایی زمان.

له زمانی ئاساییدا ههسته‌کان زیاتر به جیا درده‌که‌ون نه‌ک ئاویتته^{۱۶}. ئەم تابییه‌تمه‌ندییه‌ی ئەدهب به جوړیک له شیعره‌کانی شاعیردا ره‌نگی داوه‌ته‌وه، که ده‌کریت به نیشانه‌یه‌کی شیوزای شاعیر له قه‌له‌م بده‌ین. به گشتی ئەم ئاویتته‌کرانه له لای شاعیر زیاتر خو‌ی له ئاویتته‌بوونی هه‌ستی چه‌شتن له‌گه‌ل هه‌سته‌کانی تردا ده‌بینیتته‌وه. به جوړیک که (چه‌شتنی شیرینی) له‌گه‌ل هه‌موو هه‌ست و بابته‌یکدا ئاویتته‌ ده‌بیت. وه‌ک له‌م نمونانه‌ی خواره‌وه‌دا:

۱. هه‌ستی چه‌شتنی شیرینی له‌گه‌ل هه‌ستی بینین و دیمه‌نه‌کان:

(لیوی شه‌که‌رت، نه‌خلی لیوی، شه‌هدی لیوت، شیرین ئه‌رمه‌ن، ...).

۲. هه‌ستی چه‌شتنی شیرینی له‌گه‌ل هه‌ستی بیستن و ده‌نگ:

(شه‌که‌ر باری لیوت، نه‌زمه‌که‌ی پر شه‌که‌ره‌ت، شیرین گو‌فتار، لیوی شه‌که‌ر باری، ...).

۳. هه‌ستی چه‌شتنی شیرینی له‌گه‌ل بابته‌ی زه‌ینی و مه‌عه‌نوی دا:

(شیرین ره‌فتار، پو‌حی شیرینم، شیرینه وه‌سل‌ی یاران، ...).

- ره‌چاو کردنی هاوتا (مراعات النظیر)

ئەم دیارده‌یه به واتای ئەوه دیت که له شیعردا وشه‌ی وا پیکه‌وه بگونجینرین، که په‌یوه‌ندیان به یه‌کتره‌وه هه‌بیت و ده‌کرئ ئەم په‌یوه‌ندییه له روانگی ره‌گه‌ز و پیکه‌اته و لیکچوون و هاوریی و هاوبابه‌تی بیت^{۱۷}. ئەم جو‌ره دیارده‌یه به فراوانی له شیعره‌کانی شاعیردا ده‌بینریت، که ده‌کریت به دیارده‌یه‌کی شیوزای شیعری شاعیر دابنریت. هه‌ندیک نمونه‌ی ئەم دیارده‌یه لای شاعیر ده‌خه‌ینه‌پوو:

دەرد و ئەله‌میش گشتی به‌وه لیم بووه دوژمن

بۆ چاک و شه‌فاکردنی ئەم درده‌وه‌واچن (دیوانی شاعیر: ل ۳۵)

له‌م دێرده‌دا (دەرد، ئەله‌م، چاک، شه‌فاکردن) په‌یوه‌ندییه‌کی بابته‌تیان هه‌یه، که بابته‌ته‌که‌ش نه‌خو‌شیه‌یه.

سه‌د ته‌بیب هات و عه‌لاجی ئەم برینانه‌ی نه‌کرد

تۆ عه‌لاجی زه‌خمه‌که‌م که سا به ئامانم وه‌ره (دیوانی شاعیر: ل ۶۶)

۱۶. شیوزای شیعری جزیری، شعبان چالی، ل ۱۶۵.

۱۷. فرهنگ اصطلاحات ادبی - سیما داد، انتشارات مروارید، چاپی ۳، تهران، ۱۳۷۸، ص ۲۶۸.

له‌م دێره شیعره‌دا په‌یوه‌ندیی هاورییی له‌ نیوان وشه‌کانی (ته‌یبب، عه‌لاج، برین، زه‌خم) دا به‌دی ده‌کریت.

ده‌بی کاول بی مولکی دل به‌ تاراجی سوپاهی خه‌م

هه‌تا شاهه‌نشاهی ئیشقت له‌ویدا میسلی سولتانه (دیوانی شاعیر: ل ۷۶)

له‌م دێره شیعره‌دا وشه‌کانی (مولک، تاراجی سوپاه، شاهه‌نشه‌ه، سولتان) دا په‌یوه‌ندییان به‌یه‌که‌وه هه‌یه.

گولزاری ئیره‌م سووره‌تی زیبای قه‌دی تویه

گۆشه‌ی چه‌مه‌ن و پرووی گول و پایی چناره (دیوانی شاعیر: ل ۶۲)

له‌م دێره‌دا په‌یوه‌ندیی هاورییی له‌ نیوان وشه‌کانی (گولزار، قه‌د، چه‌مه‌ن، گول، چنار) دا هه‌یه، که په‌یوه‌ندیه‌که‌شیان له‌ پرووی رووه‌ک بوونیه‌نه، ده‌کریت بلتین په‌یوه‌ندییه‌کی هاوره‌گه‌زیشه.

برۆ و پوخسار و زولف و لیوی ئالت

شه‌و و پوژ و هیلال و عیقد و مه‌رجان (دیوانی شاعیر: ل ۵۵)

له‌م دێره‌دا په‌یوه‌ندیی به‌ش به‌ گشت له‌ نیوان وشه‌کانی (برۆ، لیو و پوخسار) دا هه‌یه، چونکه هه‌ریه‌که له‌ (برۆ و لیو) به‌شیکن له‌ پوخسار، هه‌روه‌ها په‌یوه‌ندیی لیکچوون له‌ نیوان وشه‌کانی (برۆ و هیلال) و (پوخسار و پوژ) و (لیو و مه‌رجان) دا هه‌یه.

به‌زم و ته‌ره‌ب ئاماده‌یه ساقی مه‌ین فه‌رموو

ده‌نگی ده‌ف و ناله‌ی نه‌ی و ئاوازه‌یی چه‌نگه (دیوانی شاعیر: ل ۷۷)

له‌م دێره‌دا وشه‌کانی (ده‌ف، نه‌ی، چه‌نگ) به‌شیکن له‌ بابته‌ی گشتیی موسیقا.

حاجی وه‌ره ئه‌م قاپییه‌ گه‌ر تالیبی دینی

سه‌د چه‌جج و دوسه‌د عومره ته‌وافیکی مه‌زاری (دیوانی شاعیر: ل ۹۲)

له‌م دێره‌دا وشه‌کانی (حاجی، تالیبی دین، چه‌ج، عومره، ته‌واف) په‌یوه‌ندیی بابته‌ییان هه‌یه له‌ چوارچۆیه‌ی ئه‌رکی ئایینی دا.

باسی دووهم: له ئاستی هزردا

له ږووی ئاستی هزرییه‌وه شیعره‌کانی تاهیر به‌گ تاراده‌یه‌کی زۆر هه‌مان شیوازی شیعی کلاسیکی کوردییه و په‌یږه‌وی له‌و شیوازه کردووه، که له‌و سه‌رده‌مه‌دا باوبوو، به‌لام به‌ داهیتان و ږه‌سه‌نایه‌تی خۆیه‌وه، له ږووی ئاستی هزرییه‌وه شیعره‌کانی شاعیر چه‌ند ناوه‌ږۆکیکی که‌می له‌خوگر‌توو و به‌ ده‌وری چه‌ند مه‌به‌ستیکی دیاریکراودا ده‌خولینه‌وه، وه‌کو زۆربه‌ی شاعیره کلاسیکه‌کانی تر له‌ زۆربه‌ی ناوه‌ږۆکه شیعییه‌کان شیعی نه‌هونیوه‌ته‌وه، لیژده‌دا هه‌ولده‌ده‌ین ئه‌و مه‌به‌ستانه‌ی شاعیر شیعی له‌ پیناویاندا هونیوه‌ته‌وه‌بخه‌ینه‌ږوو و له‌ویوه‌ بتوانین شیوازی شاعیر ده‌ستنیشان بکه‌ین.

- دل‌داری

شیعره‌کانی تاهیر به‌گی جاف زیاتر له‌ ده‌وری باب‌ه‌تی دل‌داریدا ده‌خولینه‌وه، چه‌ند شیعیکی که‌می نه‌بیت ئه‌وانیتر هه‌مووی هه‌لگری ناوه‌ږۆکیکی عاشقانه‌ن و گوزارشت له‌ هه‌ست و سۆز و ده‌روونی شاعیر ده‌که‌ن، شیوازی تاهیر به‌گی جاف له‌ شیعره دل‌دارییه‌کانیدا به‌ گشتی هه‌مان شیوازی شیعی کلاسیکی کوردییه و وه‌کو شاعیره کلاسیکه‌کان گوزارشتی له‌ هه‌ست و سۆز و ده‌روونی خۆی به‌رامبه‌ر به‌ یاره‌که‌یکردووه، به‌لام به‌ تاییه‌تمه‌ندی و داهیتانی خۆیه‌وه.

تاهیر به‌گ له‌ شیعره دل‌دارییه‌کانیدا به‌ شیوازیکی هونه‌ری به‌رز گوزارشتی له‌ هه‌ست و سۆزی خۆی کردووه و شیعره‌کانی ږڼ له‌ وینه‌ی هونه‌ری به‌رز و به‌کاره‌ینانیکي چږ و ږږی هونه‌ره‌کانی ږه‌وانیږژی، به‌ گشتی شیعره‌کانی شاعیر غه‌م بالی به‌ سه‌ردا کیشاو و گوزارشت له‌ غه‌م و ئازاره‌کانی شاعیر ده‌که‌ن:

هه‌رچه‌نده‌ ده‌میکه‌ له‌ خه‌ما غه‌رقه‌یی خوونم

هه‌ر له‌حزه‌ له‌ ده‌س جه‌وری فه‌له‌ک مات و زه‌بوونم

به‌سه‌راوه‌ به‌ زه‌نجیری ئه‌له‌م گه‌ردنی شه‌وقم

مه‌شه‌هووره‌ له‌ناو ئه‌هلی جیهانشووری جنوونم

ئه‌لفی قه‌ده‌که‌م ږاست وه‌کوو تیری خه‌ده‌نگ بوو

وا خه‌م بووه ئیستا که ئه‌لئیه‌قه‌یی نوونم (دیوانی شاعیر: ل ۵۰)

ئهم غه‌مباری و چه‌زینییه‌ی له‌م شیعره‌دا هه‌ستی ږیده‌کریت له‌ زۆربه‌ی شیعره‌کانی شاعیردا هه‌ستی ږیده‌کریت و لای شاعیر بووه به‌ دیارده، ئهم غه‌م و چه‌سه‌رده‌ی شاعیر زیاتر به‌ هۆکاری دووری و جووداییه‌تی له‌ مه‌عشووقه‌که‌ی

و شیعرەکانی زیاتر گوزارشت لە دەردی دووری و هیجرانی شاعیر دەکەن لە مەعشوووقەکەیی:

هیجرانی گەلی موهلێکە بۆ بەندە وەکوو سەم
 ھەم سینەیی سوزانە و ھەم دیدەیی پڕ نەم
 زووخواو و خەمی دوورییە خۆراکە ھەر ژەم
 تاب و تەبی ئاتەشکەدەیی هیجری وەکوو شەم

نیزیکیە منیش واریدی سەحراپی فەناکا (دیوانی شاعیر: ل ۳۶)

ئەم دەردی دوورییە مەعشوووق غەمیکی وای لە دلی شاعیر دروست کردوو،
 کە ھەردەم ئاواتەخوازی بینین و گەیشتنەوہیە بە وەسلی مەعشوووقەکەیی و بە
 ھەستیکی پارانەوہ داوای گەرانەوہ لە مەعشوووقەکەیی دەکات بۆ ئەوہی تیماری
 دەردی دوورییەکەیی بکات:

دل نەخۆشی دەردی هیجرە جانی جانانم وەرە
 لەت لەتە جەرگ و ھەناوم ماھی تابانم وەرە
 عللەتی دەرد و شەفاکەم وا بە لیوی شەککەرت
 مایەیی ژین و حەیاتمدەرد و دەرمانم وەرە
 سەد شوکر دووبارە جەژنەوختی عەیش و شادییە

بۆ بە لاگەردانی بالانتقۆچی قوربانم وەرە (دیوانی شاعیر: ل ۶۴)

شاعیر لە چەندین شیعردا داوای ھاتنی یارەکەیی دەکات و تا ئاستی پارانەوہ
 و لیوی پاراوەتەوہ، کە بگاتە فریای و ئەو دەردی هیجرانەیی بەکەس تیمار ناکریت
 بۆی تیمار بکات و ببیتە ساپیژی غەمەکانی:

دل لە هیجرت وا لە خەمدا ماھی کەنعانم وەرە
 زەخمە جەرگم بۆ فیراقت زووبە لوقمانم وەرە
 سەد تەبیب ھات و عەلاجی ئەم برینانەیی نەکرد
 تۆ عەلاجی زەخمەکەم کە سا بە ئامانم وەرە
 گەر دەزانی چەن پەشیوہ حالەکەم بۆ دیدەنت

سەد ئەوہندەیی زولفەکانت دل پەریشانم وەرە (دیوانی شاعیر: ل ۶۶)

شاعیر له چه‌ندین شیعردا وشه‌ی (وه‌ره‌ی کردووه به پاش سه‌روا بو شیعره‌کانی و ئەم دیارده‌یه له شیعره دل‌دارییه‌کانیدا بووه‌ته به‌شیک له شیوازه‌که‌ی.

له گوزارشت کردن له هه‌ست و سۆزی خۆی به‌رامبه‌ر به مه‌عشووقه‌که‌ی، شاعیر سوودی له پووداو و که‌سایه‌تی و سه‌رکرده و شوینه میژووییه‌کان و چیرۆکه عاشقانه‌کانی پیشوو وه‌ک (شاری بابل، ئەسکه‌نده‌ر، شه‌ری ژاپۆن و فه‌ره‌نگ، یوسف، بابانه‌کان، له‌یل و مه‌جنوون، شیرین و فه‌هاد ... هتد) وه‌رگرتوو، له‌م ریگه‌یه‌وه گوزارشتی له هه‌ست و سۆزی خۆی به‌رامبه‌ر به یاره‌که‌ی کردوو و چه‌ندین وینه‌ی جوانیشی ئافراندوو:

تابووری موژانت له‌گه‌ل ئەگریجه به‌رابه‌ر

وه‌ستاوه ئەلیی له‌شکری ژاپۆن و فه‌ره‌نگه (دیوانی شاعیر: ل ۷۷)

یان ده‌لیت:

نه من ماچی له‌بی تۆم بوو به‌قسمه‌ت

نه ئەسکه‌نده‌ر گه‌یشته ئاوی حه‌یوان (دیوانی شاعیر: ل ۵۶)

یان:

نه‌ماوه شاری بابل چاهی هارووت

له کوئی خویندوویه ئەفسوون چاوی جادووت (دیوانی شاعیر: ل ۳۸)

دیارده‌یه‌کی تری شیوازی که له شیعره‌کانی شاعیردا هه‌ستی پیده‌کریت وینه پیچه‌وانه‌کانه، له شیعی کلاسیکی کوردیدا زیاتر وا باوه که شاعیر بو ده‌رخستنی جوانی و ناسکی و وه‌سفی یاره‌که‌ی، دیت یاره‌که‌ی به سروشت و شته جوانه‌کانی ناو جیهانی سروشت ده‌چوینیت، ئەم دیارده‌یه لای تاهیر به‌گیش ره‌نگیداوه‌ته‌وه، به‌لام له چه‌ند شوینیکدا چه‌ند وینه‌یه‌کی پیچه‌وانه‌ی کیشاوه و سروشتی به جوانی یاره‌که‌ی چواندوو، ئەم دیارده‌یه زیاتر لای مه‌وله‌وی هه‌ستی پیده‌کریت و جگه له مه‌وله‌وی (۱۸۰۶-۱۸۸۲) و تاهیر به‌گ ئەم دیارده‌یه لای که‌م شاعیری تر ده‌بینریت، تاهیر به‌گ له ریگه‌ی ئەم وینه پیچه‌وانه‌وه هه‌ست و سۆزی خۆی به‌رامبه‌ر به یاره‌که‌ی ده‌ربریوه:

نموونه‌ی روویی تویه ماهی تابان

نه‌زیری موویی تویه ره‌نگی قه‌تران (دیوانی شاعیر: ل ۵۵)

یان ده‌لیت:

گولزاری ئیره‌م سووره‌تی زیبای قه‌دی تویه

گۆشه‌ی چه‌من و پروویی گول و پای چناره (دیوانی شاعیر: ل ۶۲)

- ئایینی

وه‌کو پیشتر خستمانه‌روو شیعره‌کانی تاهیر به‌گی جاف زیاتر به ده‌وری
بابه‌تی دلداریدا ده‌خولینه‌وه و به‌که‌می لای له‌بابه‌ته‌کانی ترکردوته‌وه. یه‌کیک
له‌و بابه‌تانه‌ی تر که شاعیر تا رادده‌یه‌ک شیعره‌ی له‌پیناویدا هونیه‌ته‌وه بابه‌تی
ئایینی، شاعیر بۆ ئه‌م مه‌به‌سته‌ی شیعره‌ی هونیه‌ته‌وه، تاهیر به‌گ له‌شیعره
ئایینی‌ه‌کاندا زیاتر به‌لای (نه‌عت) دا‌پرویشتووه و تیا‌یاندا زۆرت‌تر وه‌سفی پیغه‌مبه‌ر
(د. خ) کردووه و لای پاراوه‌ته‌وه تاوه‌کو له‌و دونیا شه‌فاعه‌تی بۆ بکات:

مه‌لجه‌ئو پشت و په‌ناهی غه‌یری لوتفی تۆ نییه

گه‌ر ببه‌خشی وه‌ر نه‌به‌خشی جان نیسان و چاکه‌رم

تالیبی دیبای شه‌فاعه‌ت که‌س نییه وه‌ک من به‌جان

بۆ مه‌تاعی په‌حمه‌تی تۆ ئیم‌رۆ من سه‌وداگه‌رم

نابێ من ته‌نها له‌لوتفت بێ نه‌سیب و به‌هره‌بم

چونکه‌ فه‌رمووته شه‌فیع و شه‌هسواری مه‌حشه‌رم

نه‌عتی شاهی ئه‌نبییا ((تاهیر)) که‌هاته‌ سه‌ر زوبان

جیلوه‌ به‌خشی زه‌وقه‌ ئیم‌رۆ نه‌زمه‌که‌ی پر شه‌که‌رم (دیوانی شاعیر: ل ۴۹)

به‌هه‌مان شیوه‌ له‌م شیعره‌ی خواره‌وه‌شدا وه‌سفی پیغه‌مبه‌ر (د. خ) ده‌کات و
داوای شه‌فاعه‌ت و لیخۆشبوونی لیده‌کات و ده‌لیت:

مه‌تله‌عی سو‌بجی سه‌عاده‌ت مه‌زه‌ری ((علم‌الیقین))

ئه‌ی سپه‌ه‌سالاری فه‌وجی ئه‌نییائولمورسه‌لین

بۆ نه‌وازش زاتی حق‌ه‌م حوججه‌ت و هه‌م ده‌نگی تۆ

شاهی‌دی ته‌عزیمی تۆ بوو یاوه‌ری پۆحولئه‌مین (دیوانی شاعیر: ل ۵۲)

شاعیر له‌شیعره‌یکی تردا روو له‌خانه‌قای بیاره‌ ده‌کات و پۆحی خۆی
وابه‌سته‌ به‌بیاره‌ داده‌نیت، له‌هه‌مان کاتدا یادێ پیغه‌مبه‌ر (د. خ) و یارانێ و
رابه‌ر و شیخانی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی و قادری ده‌کاته‌وه و ده‌لیت:

مه ربووته حه یاتم به بیاره و به دیاری
 خۆزگه م به سهگی قاپیه که ی قوتبی مه داری
 ئەم کاوله دونیایه له نهو زیر و زه بهر بی
 پاش ئەحمه دی موختار و ئەبووبه کر و سی یاری
 فاروقی زه مان حه زره تی نائیبی شیخ عوسمان

واسل بوو به ده رگاهی که ره م رهحمه تی باری (دیوانی شاعیر: ل ۹۱)

شاعیر له م شیعره دا هه ر له چوارچیوه ی باسی ئاینیدا ماوه ته وه، به لای
 عیرفان و ته سه وفدا نه رۆیشتوووه و نه له م شیعره و نه له هیهچ شیعریکی تر
 هزری عیرفانی و سو فیگه ری له شیعره کانی رهنگی نه داوه ته وه.

- هزری فهلسه فی

تاهیر به گ له شیعره کانیدا زۆر که م به لای هزری فهلسه فیدا چوووه و ناوه رۆکی
 شیعره کانی زیاتر دلدارین، به لام له شیعریکیدا که وه کو پرسیار بو (ناری)
 شاعیری نار دووه، کۆمه لیک پرسیاری فهلسه فی تیدایه، که کۆمه له پرسیاریکی
 وجوودین و به رده وام لای مرو ف جیگای پرسیارو تیرامان بوونه:

خودا عه دلی له لای عارف عه یانه

به حه ققه ت ئیمه گه لله ین ئەو شوانه

له به رچی وا مه ری خۆی مه ردی چۆپان

به دهستی خۆی ئەخاته بهر نیشانه (دیوانی شاعیر: ل ۷۹)

یان ده لیت:

ئه گه ر خه لقه له بو مان ئیختیاری

له به رچی یه ک بچووک و یه ک که لانه

یه کئ بو پاره نانی جان فرۆشه

یه کئ حه ققی نییه شاهی جیهانه (دیوانی شاعیر: ل ۸۰)

ئه گه ر سهیری ته وای شیعره که بکه ین ده بینین هه مووی خسته ره ووی ئەو
 پرسیارانه یه، که له لای تاهیر به گ دروست بوون و له هه ولی به ده ستخستنی
 وه لامه کانیانه.

شاعیر له شیعرهکانیدا له چه‌ندین شویندا باسی دنیا ده‌کات و شێوازه‌که‌ی تارا‌ده‌یه‌ک له شێوازی مه‌حوی ده‌چیت، که پوانینکی پوچ‌گه‌رایانه‌ی بۆ دنیا هه‌یه و به پوچ سه‌یری دنیا ده‌کات، دنیا به ئافره‌تیکه‌ی له‌شفرۆش و به‌دره‌وشت ده‌چوینیت، که هه‌ر شه‌وه‌ی له باوه‌شی که‌سینکه، بۆیه داوا ده‌کات که دل‌به‌ندی دنیا نه‌بین و نه‌که‌وینه داوی دنیا:

دنیا که هه‌موو له‌حزه به مه‌عشووقی که‌سینکه

بنواره که چه‌ن قه‌حبه چ کۆنه ته‌ره‌سینکه

تيفکره وه‌کوو که‌لبی نیهان گیرى زه‌مانه

ئه‌بنائى جیهان یه‌ک به یه‌کی سه‌گمه‌گه‌سینکه

عالم هه‌موو وه‌ک ته‌یره ته‌مه‌ع دانه‌ئه‌مه‌ل داو

سه‌ییادی ئه‌جه‌ل ساحه‌تی دنیا قه‌فه‌سینکه (دیوانی شاعیر: ل ۷۳)

به‌م شیوه‌یه باس له دنیا ده‌کات و به‌م ډیره شیعره کوتایی به شیعره‌که دینیت:

((تاهیر)) مه‌به ئازورده زه‌مان عاده‌تی جه‌وره

دنیا که هه‌موو پوژی ژنی بوله‌وه‌سینکه (دیوانی شاعیر: ل ۷۴)

یان له شیعریکه تردا ده‌لایت:

وه‌ره ((تاهیر)) مه‌به‌سته دل به دنیا

به زاهیر جوان و باتین پیر و فه‌رتووت (دیوانی شاعیر: ل ۳۹)

ئه‌نجام

۱. تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی شێوازی شاعیر له ئاستی زماندا زیاتر له هه‌ردوو ته‌وه‌ری ده‌نگ و وشه‌دا به‌رجه‌سته کراون.

ئاستی موسیقی شاعیر یه‌کیکه له تاییه‌تمه‌ندییه شێوازییه‌کانی شاعیر، تاهیر به‌گ شیعره‌کانی به هه‌ردوو کیشی خۆمالی و عه‌رووزی هۆنیوه‌ته‌وه، به‌لام پێژه‌ی به‌کاره‌ینانی کیشی عه‌رووزی زیاتره، له کیشه‌ عه‌رووزیه‌کانیشدا کیشی (هه‌زه‌ج و ره‌مه‌ل و موزاریم)ی به‌کاره‌یناوه، له کیشه‌ عه‌رووزیه‌کانیشدا کیشی (هه‌زه‌ج) له‌پله‌ی یه‌که‌م دیت. له سه‌رواشدا هه‌ردوو جووری (سه‌روای یه‌گرتوو و مه‌سنه‌وی)ی به‌کاره‌یناوه.

هه‌روه‌ها چه‌ندین دیارده‌ی تری وه‌ک (ره‌دیف، هاوبزویتی، هاونه‌بزویتی، ره‌گه‌زدۆزی) موسیقای شیعره‌کانی شاعیریان به‌هیز کردووه.

له‌ ئاستی وشه‌دا هه‌ندیک دیارده‌ی شیوازی له‌ شیعره‌کانیدا ده‌ببیرن، فه‌ره‌ه‌نگی وشه‌کانی زۆر فراوانه‌ و فه‌ره‌ه‌نگی وشه‌ی هه‌رسی زمانی (کوردی و فارسی و عه‌ره‌بی) له‌خۆ ده‌گریت، به‌لام فه‌ره‌ه‌نگی کوردیه‌که‌ی به‌ پله‌ی یه‌که‌م دیت و فارسی به‌ پله‌ی دووهم و عه‌ره‌بی به‌ پله‌ی سێهه‌م. وشه‌ کللییه‌کان له‌ لای شاعیر هه‌مه‌په‌نگ نین، به‌لکو زیاتر له‌ گرووی (پرووخسار و به‌ژن و بالای ئافره‌ت، خه‌م وده‌ردی دووری) دان.

به‌کاره‌ینانی راناو له‌ لای شاعیر بووته‌ دیارده‌یه‌کی شیوازی، که‌راناوی که‌سی (یه‌که‌م و دووهم) ی تاکی زۆر دووباره‌ کردۆته‌وه، به‌لام راناوی (من) ی زیاتر به‌کاره‌یناوه. دیارده‌یه‌کی تری ئاستی وشه‌ لای شاعیر له‌ هاوکێشه‌ی بووزیمان ده‌رده‌که‌ویت، که‌ تینیدا ریژه‌ی (کار) زیاتره‌ له‌ ریژه‌ی (ئاوله‌ناو)، به‌مه‌ش ریژه‌ی (VAR) نزم ده‌بیته‌وه‌ بۆ (١،٢٩٤)، به‌مه‌ش ئاستی شیعرییه‌تی به‌ره‌مه‌که‌ نزمه‌.

٢. له‌ ئاستی ئه‌ده‌با شاعیر زیاتر گرنگی به‌ ئاستی ئاسۆیی زمانداوه، به‌و پێیه‌ی هونه‌ری لی‌کچواندنێ به‌ پله‌ی یه‌که‌م به‌کاره‌یناوه و خواستن به‌ پله‌ی دووهم. هه‌روه‌ها له‌ لای شاعیر ئاوێته‌کردنی هه‌سته‌کان تاییه‌تمه‌ندییه‌کی تری شیوازی شاعیره‌، که‌ تینیدا هه‌موو شتیک و هه‌موو هه‌سته‌کان ئاوێته‌ی هه‌ستی چه‌شتن (شیرینی) ده‌کات، جگه‌ له‌مه‌ (ره‌چاوکردنی هاوتا) یه‌کیکیتره‌ له‌ دیارده‌ شیوازییه‌کان لای شاعیر.

٣. شیعره‌کانی تاهیر به‌گی جاف زیاتر به‌ ده‌وری بابته‌ی دل‌داریدا ده‌خولینه‌وه و گوزارشت له‌ غه‌م و هه‌سه‌رتی شاعیر له‌ ده‌وری یاره‌که‌ی ده‌که‌ن، شاعیر هه‌رده‌م ئاواته‌خوازی بینین وگه‌یشتنه‌وه‌یه‌ به‌ وه‌سلێ مه‌عشوقه‌که‌ی، ئه‌مه‌ش بووته‌ شیوازی شاعیر له‌ شیعره‌ دل‌داریه‌کانیدا. جگه‌ له‌مه‌ شاعیر له‌ شیعره‌ دل‌داریه‌کانیدا بۆ گوزارشتکردن له‌ هه‌ست و سۆز و ده‌روونی خۆی سوودی له‌ رووداو و که‌سایه‌تی و سه‌رکرده‌ می‌ژووویه‌کان و چیرۆکه‌ دل‌داریه‌کانی پێشو و ده‌رگرتوو، له‌م ریگه‌یه‌وه‌ گوزارشی له‌ هه‌ست و سۆزی خۆی به‌رامبه‌ر به‌ یاره‌که‌ی کردووه. ئافرانندی وینه‌ی پینچه‌وانه‌ش له‌ شیعره‌ دل‌داریه‌کاندا به‌شیکه‌ له‌ شیوازی شاعیر.

شیعری ئاینیش یه‌کیکه‌ له‌و بابته‌تانه‌ی که‌ شاعیر شیعری له‌ پیناویدا هۆنیوه‌ته‌وه، شیعره‌ ئاینیه‌کانی تاهیربه‌گ زیاتر به‌لای نه‌عت و یادکردنه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر (د. خ) و یارانی وشێخانی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی و قادی ده‌چن.

هزری فه‌لسه‌فیش به‌شیکه له بابه‌ته‌کانی شيعره‌کانی شاعیر و کۆمه‌لیک
پرسیاری فه‌لسه‌فی له شيعره‌کانیدا خستۆته‌روو، که ئەم پرسیارانه کۆمه‌لیک
پرسیاری وجودین و به‌رده‌وام لای مرۆف جیگای پرسیار و تیرامان بوونه.

سه‌رچاوه‌کان

- به زمانی کوردی

* دیوانی تاهیر به‌گی جاف، کۆکردنه‌وه و ساغ کردنه‌وه‌ی (حه‌سه‌ن گۆران)،
چاپی یه‌که‌م، ده‌زگای رۆشنییری گۆران، سنندج، ۲۷۱۱ی کوردی.

* رابه‌ری کیشی شيعری کلاسیکی کوردی، عه‌زیز گه‌ردی، چاپی یه‌که‌م،
چاپخانه‌ی دیکان، سلیمانی، ۲۰۰۸.

* سه‌روا، عه‌زیز گه‌ردی، ده‌زگای ئاراس، چاپی یه‌که‌م، هه‌ولێر، ۱۹۹۹.

* شیوازی شيعری جزیری، شعبان چالی، چاپی یه‌که‌م، چاپخانه‌ی حاجی
هاشم، هه‌ولێر، ۲۰۰۸.

- به زمانی عه‌ره‌بی

* علم الاسلوب مبادئه و اجراءاته، د.صلاح فضل، ط/ الاولى، دار الافاق الجدید،
بیروت، ۱۹۸۵.

- به زمانی فارسی

* سبک شناسی شعر، سیروس شمیس، چاپ ۹، انتشارات فردوس، تهران،
۱۳۸۲.

* فرهنگ اصطلاحات ادبی - سیما داد، انتشارات مروارید، چاپی ۳، تهران،
۱۳۷۸.

* کلیات سبک شناسی، سیروس شمیس، چاپ ۴، انتشارات فردوس، تهران،
۱۳۷۵.

* موسیقی شيعری، د. محمد رضا شفیعی کدکنی، چاپ ۶، انتشارات آگاه،
تهران، ۱۳۷۷.

الملخص

الاسلوب في الاشعار الكردية لطاهر بك الجاف

هذه الدراسة محاولة لتحديد و بيان الخصائص الاسلوبية التي تميز اشعار
ظاهر بك الجاف عن اشعار الشعراء الاخرين.

يتكون هذه الدراسة من تمهيد و قسمين، تناول التمهيد مصطلح و مفهوم
الاسلوب و انواعه. اما القسم الاول فدرس خصائص الاسلوب على المستوى
اللغوي. في حين اختص القسم الثاني بخصائص الاسلوب على المستوى
الادبي و الفكري

وقد تم بيان اهم النتائج في نهاية الدراسة.

Kurdish Poetry styles of Tahir Bagi Jaff

Abstract

This research is about "Kurdish Poetry styles of Tahir Bagi Jaff" which is in essence an attempt to analyse stylistic approaches of Tahir Bagi Jaff's poetry, for which he can easily be distinguished amongst other poets. This research contains a preface and two parts: In preface section, the researcher attempts to shed light on concepts, phrase and poetic styles. In first part, the unique poetic approaches of the poet have been analysed, especially in terms of language. In second section, however, the special approaches by the poet in terms of literature and innovative thinking has been studied. Thus, in the end section, the conclusion of the research is given.

ORTAK ATASÖZLERİNİN HİKÂYELERİ:

FARSÎ-KURMANCÎ-ZAZAKÎ -6-

Hasan ÇİFTÇİ

ÇİROKÊN WERGER ÊN MELA MEHMÛDÊ BAZÎDÎ (1797-1870)

Mustafa ÖZTÜRK

ŞEHRİYAR'IN ŞİİRİNDE GELENEKÇİLİK VE NOSTALJİYE BAKIŞI

Ahmed FERŞBAFİYAN

شیوازی شیعره کوردییه کانی تاهیر به گی جاف

یادگار ره سوول / کوردستان عه بدولوه هاب